ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE
MASARYKŮV ÚSTAV VYŠŠÍCH STUDIÍ

Katedra inženýrské pedagogiky

PROMĚNY VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT SOUČASNÉ STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE

CHANGES OF LEISURE ACTIVITIES CURRENT HIGH SCHOOL STUDENTS

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: **Karel Honal**
Studijní program: **Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku**
Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Jiří Semrád, CSc.**

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jsem pouze podklady (literaturu, projekty, SW atd.) uvedené v přiloženém seznamu.

Nemám závažný důvod proti zpřístupňování této závěrečné práce v souladu se zákonem č.121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) v platném znění.

V Praze dne …… podpis: ……

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce, váženému panu doc. PhDr. Jiřímu Semrádovi, CSc., za vstřícný přístup a podnětné připomínky, jakož i za odbornou a metodickou podporu při zpracování práce. Děkuji manželce za trpělivost a podporu.

ANOTACE

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou volného času současné středoškolské mládeže a klade si za cíl popsat a strukturovat profil volnočasových aktivit současné středoškolské mládeže. První část práce se opírá o analýzu odborné literatury a věnuje se základnímu objasnění problematiky volného času. V druhé části práce se prostřednictvím empirického výzkumu potvrzuje, že existují rozdíly v naplňování volného času mezi studenty středních odborných učilišť, středních škol a gymnázií.

Klíčová slova:
volný čas, mládež, proměna společnosti

ANNOTATION

This bachelor thesis deals with leisure time current high school students and aims to describe the structure and profile of leisure activities current high school students. The first part is based on an analysis of scientific literature and focuses on fundamental issues of clarification spare time. In the second part, through empirical research confirms that there are differences of leisure time among students in vocational schools, secondary schools and gymnasiums.

Key words:
leisure, youth, society changes

Obsah

Úvod 6

1. Proměny české společnosti na přelomu 20. a 21. století 7
1.1. Listopad 1989 a start velkých společenských změn 8
1.2. Současná česká společnost 11

2. Relativizace volného času 16
2.1. Vymezení pojmu volný čas 16
2.2. Stručný historický exkurz chápáním volného času 19
2.3. Různé aspekty volného času 22
2.4. Funkce volného času 24
2.5. Faktory ovlivňující volbu volnočasové aktivity 26
2.5.1. Rodina 28
2.5.2. Vrstevnická skupina 29
2.5.3. Média 31
2.5.4. Věk 33
2.5.5. Pohlaví (Gender) 34
2.5.6. Typ osobnosti 35
2.5.7. Škola 36
2.6. Výzkumná činnost v oblasti volného času 37
2.6.1. Současné trendy v oblasti volného času 40

3. Mládež, nová generace? 41
3.1. Vymezení skupiny zvané mládež 42
3.2. Období adolescence 43

4. Projekt + prezentace výsledků empirického šetření 44
4.1. Teoretická východiska 44
4.2. Cíle a úkoly empirického šetření 46
4.3. Reálné hypotézy 47
4.4. Popis výzkumného vzorku 48
4.5. Analýza výzkumných nástrojů 49
4.6. Podmínky realizace projektu 50
4.7. Prezentace výsledků empirického šetření 51
4.7.1. Vyhodnocení narativních rozhovorů 51
4.7.2. Vyhodnocení dotazníkového šetření 51
4.7.3. Verifikace reálních hypotéz 76
4.8. Dílčí závěry z empirického šetření 81

Závěr 83
Seznam použité literatury 85
Seznam příloh 88

Motto:

„Není málo času, který máme, ale mnoho času, který nevyužijeme.“

Lucius Annaeus Seneca

Úvod

Volný čas - království lidské svobody, v němž může být člověk sám sebou a prostřednictvím svobodně zvolených aktivit se realizovat a rozvíjet. Tímto rozvojem jedince dochází i k rozvoji společnosti. „*Volný čas je však také prostorem úskalí a nebezpečí – umožňuje, nebo dokonce sám vyvolává nicnedělání, životní nudu nebo vysloveně nežádoucí jednání vůči sobě, druhým lidem, majetku či přírodě.“* (Hofbauer, 2004, str. 66) Vytvoření optimálních podmínek pro kvalitní trávení volného času je tedy jednou z cest k rozvoji společnosti, neboť jak píše Sak: *„Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže, urychlí tím rozvoj obecných i specifických schopností mladé generace a potlačí rozvoj negativních sociálních rysů.“* (Sak, 2000, str. 113)

K volbě tématu zabývajícímu se problematikou volnočasových aktivit současné mládeže mě vedlo hned několik důvodů. Prvním důvodem je skutečnost, že jsem otcem dvou dcer, u kterých otázky volnočasových aktivit řešíme s manželkou dnes a denně. Druhým, o poznání méně příjemným důvodem je moje pracovní zkušenost s mládeží páchající sociálně negativní činnost. Jako policista velmi často vídám mládež aplikující si drogy, mládež, která krade, sprejuje po fasádách budov, v lepším případě se jen bezcílně poflakuje po ulicích. Dalším důvodem je pak skutečnost, že oblast volného času středoškolské mládeže není v současnosti zmapována žádným systematickým výzkumem a v tom světle lze považovat tuto práci za zajímavou a přínosnou. Cíl zmapovat volnočasové aktivity současné středoškolské mládeže a srovnat profily těchto aktivit u studentů různých typů středních škol navíc předpokládá rozsáhlé empirické šetření, což pro mne osobně představuje onu zajímavější část práce, tedy oblast výzkumné činnosti, kdy se dostávám do přímého kontaktu se zkoumaným referenčním vzorkem a mám možnost sledovat i takové projevy, které nelze v kvalitativním ani kvantitativním výzkumu zachytit a přesto poskytnou cenné informace doplňující mozaiku získaných výsledků. Jak uvádí ve své práci „Děti, mládež a volný čas“ Břetislav Hofbauer – *„Rozbor dosavadního vývoje a zobecnění současných zkušeností má v soudobé složité společnosti přispět k hledání nových cest.“* (Hofbauer, 2004, str. 9)

Ve smyslu této Hofbauerovy myšlenky shledáváme cíl práce smysluplným, neboť nelze zlepšovat něco, co neznáme.

Cílem této bakalářské práce je s oporou o analýzu odborné literatury popsat a strukturovat profil volnočasových aktivit studentů středních škol a středních odborných učilišť. V práci se pokusím najít odpověď na následující otázku (vědecko-výzkumný problém): **Existují zásadní rozdíly mezi způsobem trávení volného času u studentů středních škol a učňů středních odborných učilišť?** Ústřední hypotéza vychází z výše uvedeného vědecko-výzkumného problému a zní: **Studenti gymnázií a středních škol tráví svůj volný čas způsobem více podněcujícím harmonický rozvoj jedince, kdežto učni středních odborných učilišť volí při trávení volného času aktivity méně hodnotné a uvozující nežádoucí sociální jevy.** Základními pojmy užívanými v bakalářské práci budou pojmy **volný čas, proměna společnosti a středoškolská mládež.** Bakalářská práce bude teoreticko-empirického charakteru. Teoretická část práce bude vycházet z analýzy odborné literatury a bude se zabývat teoriemi volného času a jeho funkcemi, faktory volný čas ovlivňujícími, dále pak stručnou charakteristikou společnosti, v níž se volnočasové aktivity realizují. Empirické šetření bude smíšeného designu. Práce bude realizována metodou literární, obecně logickými metodami a specifickými metodami používanými v pedagogickém výzkumu – metodou explorativní, technikou dotazníku a narativního rozhovoru.

1. Proměny české společnosti na přelomu 20. a 21. století

Klademe-li si za cíl popsat a strukturovat volnočasové aktivity současné středoškolské mládeže a následující práce má vyšší ambice, než být jen více či méně uspořádanou kompilací výroků na toto téma, je potřeba si uvědomit, že volný čas nelze zkoumat odděleně bez současného zkoumání společnosti, na níž je volný čas vázán. Podle Saka je „*… volný čas ve svém rozsahu a obsahu systémově provázán s daným typem společnosti, kterému odpovídají určité hodnoty, instituce, vzorce chování a sociální mechanismy spojené s naplňováním volného času.“* (Sak, 2000, str. 131) Pokud bychom tedy volný čas podrobili zkoumání samostatně, dostali bychom sice odpovědi na otázku „**co**“ (co dělají mladí lidé ve svém volném čase), ale ne na otázku „**proč**“ (proč to dělají) a výsledek výzkumu by zřejmě pouze konstatoval již známá fakta bez možnosti jejich pochopení a nalezení cesty k jejich, mnohdy žádoucí, změně. Z tohoto důvodu jeví se jako smysluplné a logické popsat i zásadní proměny naší společnosti, kterými tato prošla v době nedávné a které ji transformovaly do podoby současné. Tento

krok umožní vnímat vývoj volného času a volnočasových aktivit jako logický v návaznosti na sociální prostředí, v kterém se odehrávají. Obdobně vnímá problematiku volného času Hofbauer, který uvádí: *„Komplexnost problematiky volného času vyžaduje, abychom brali v úvahu četné souvislosti a vazby, v nichž se výchovné působení uskutečňuje.“* a hovoří dále o společenských podmínkách, přístupech jednotlivých dětí a mládeže, o překážkách v oblasti volného času a zejména o různosti sociálních prostředí, v němž se volný čas realizuje. (Hofbauer, 2004, str. 9 a 10)

Drtivá většina prací, zabývajících se zkoumáním dnešní společnosti, používá při jejím popisu přídavné jméno „dynamická“ a poukazuje na zrychlující se tempo společenských procesů. Stejně dynamické procesy v proměnách české společnosti ale lze najít i v minulosti, např. v období kolem roku 1620, či například kolem roku 1848 či 1918, nebo v období po druhé světové válce. Ať jde o změny v oblasti světonázorové, či změny státotvorné, politické nebo technické, vždy jsou provázeny zvýšenou dynamikou společenských procesů. Oproti společenským proměnám, které známe z historie našeho národa, vstupuje do společenských proměn na přelomu 20. a 21. století nový faktor, který těmto proměnám udává nový směr. Tímto novým a zcela jistě zásadním činitelem je dosažený stupeň vývoje digitálních technologií a jejich průnik do většiny oblastí lidského života, zejména pak do oblasti komunikační. V následujícím textu stručně zmapujeme vývoj české společnosti na přelomu 20. a 21. století, abychom snáze pochopili současnou společenskou situaci jednak jako důsledek předchozí čtyřicetileté nesvobody a nucené izolace od západního světa ale současně také jako zcela přirozený proces transformace v postmoderní společnost vlivem globalizace a dynamického rozvoje digitálních technologií a jejich prostoupení celou společností.

1.1. Listopad 1989 a start velkých společenských změn

Česká společnost se v důsledku politických změn odstartovaných v listopadu 1989 staví na počátku roku 1990 na pomyslnou startovní čáru ve svém dalším vývoji. Tak zvaná Sametová revoluce a s ní spojené odstranění totalitního režimu přináší české společnosti tolik vytouženou svobodu. Spolu se svobodou však přichází i řada situací, na které společnost, vlivem předchozí čtyřicetileté izolace neumí reagovat. Děje se tak napříč celým spektrem společnosti a jejími potřebami. Sak tuto situaci popisuje následovně: *„Nerespektování ekonomických zákonitostí a ideologická a politická reglementace ekonomického života v předlistopadovém režimu vedla v devadesátých letech ve společnosti k hypertrofizaci ekonomické funkce. Neúměrné potlačení ostatních*

společenských funkcí ve prospěch ideologie, politiky či ekonomiky však společnosti přináší v následné vývojové fázi nové problémy" (Sak, 2004, str. 131). Signifikantním je pro toto čerstvě porevoluční období odmítání všech hodnot spojovaných s minulým režimem, což viděno dnes s odstupem čtvrt století vyznívá v mnohých aspektech velmi nešťastně a lze konstatovat, že si tímto česká společnost prokázala „medvědí službu", když takříkajíc spolu s vaničkou vylila i dítě. Ona názorová paušalizace ve vztahu ke všemu „předlistopadovému" znamenala pak v mnoha případech ve svém důsledku buď zpomalení dalšího vývoje v dané oblasti, leckdy bohužel i jeho likvidaci.

Tyto zákonitosti se v plné míře vztahují i na polistopadovou oblast volného času mládeže. Polistopadový transformační proces v této oblasti představuje hroucení mechanismů a hodnot starého systému a následné vznikání nových. Sak toto období a procesy popisoval následovně: *„Dochází ke komercionalizaci kultury, neprofilují se, anebo zanikají instituce zájmové umělecké činnosti, snižují se či ruší státní dotace, hledají se nové formy ekonomické podpory státu činnostem dětí a mládeže ve volném čase, např. formou programů a projektů."* (Sak, 2004, str. 131) Autor práce „Proměny české mládeže" viděl tehdy probíhající transformační procesy jako procesy logicky navazující na druhou ekonomiku 80. let v oblasti pracovní, mimopracovní i ve sféře volného času a konstatuje: „ *Právě ve sféře volného času jsou nastartovány společenské inovace, které zpočátku narážejí na bariéry rigidnosti společenských a ekonomických institucí"* (Sak, 2004, str. 133).

Zásadní proměna se nevyhnula ani oblasti ekonomiky, kde se po čtyřicet let platící model centrálně plánovaného hospodaření řízeného státem mění na model ekonomiky tržní. Původní myšlenka, prodat podstatnou část státem vlastněných podniků do soukromých rukou a tím zajistit lepší hospodaření a v jeho důsledku i lepší konkurence schopnost na západních trzích byla – viděno dnešním pohledem – nahrávkou na smeč organizovaným skupinám, které dopředu pečlivě naplánovanou strategií většinu tohoto majetku rozkradly. V této souvislosti se tehdejší společnost seznamuje s novým pojmem, označujícím tento přerod z vlastnictví státu na vlastnictví soukromé (privátní) – tím pojmem je „privatizace". Na privatizaci lze vázat i vznik nového českého výrazu a tím je „tunelování" jež označuje činnosti vedoucí k rozkrádání státních podniků. Na druhou stranu lze i v oblasti ekonomiky sledovat pozitivní trendy přicházející s nově nabytou svobodou. Vzniká řada soukromých firem a podniků, na vzestupu je soukromá sféra i v oblasti řemesel a tohoto okamžiku se dožívá i část

pamětníků období roku 1948, pro něž jsou okamžiky vracení vyvlastněného majetku alespoň částečnou morální kompenzací.

Se změnou společenského uspořádání přichází v 90. letech i nová úloha občanů a tou je aktivní podíl na společenském životě a odpovědnost za jejich vlastní život. Do roku 1989 byli lidé zvyklí do značné míry spoléhat na instituce, jež jim život řídily, a najednou se sami měli podílet na tvorbě těchto institucí. V životním stylu obyvatelstva se stále více odráží potřeba individuálního osobnostního rozvoje a nová, svobodná a demokratická společnost tuto možnost přináší. Otázkou ovšem zůstává, zda právě ona touha po individuálním rozvoji nemá značný vliv i na další směr společenského vývoje, tak jak se v období po listopadu 1989 udál. Dozajista má silná touha po individualitě vztah na chápání (a často deformování) některých, tehdy velmi frekventovaných, pojmů. A tak velmi frekventované slovo porevolučního období „demokracie" bylo často vysvětlováno subjektivně a se zjevnou absencí souvisejícího pojmu „odpovědnost". Spousta jedinců si tak pojem demokracie mohla vysvětlovat jako svobodné uspořádání společnosti, v níž mohou svobodně projevovat své názory a v podstatě si dělat co chtějí, namísto toho, aby se sami zapojovali do veřejného života tím, že si společnost budují a sami si vládnou. V důsledku toho doznává značných změn i hodnotová soustava obyvatelstva, kde lze sledovat výrazné posuny v sociální, materiální i emociální sféře. Pozitivním trendem tohoto porevolučního období je pak skutečnost, že mezi frekventované pojmy společnosti se začínají řadit pojmy humanismus, pluralita, liberalismus a jiné. Nad pozitivním vlivem transformačních procesů na přelomu 20. a 21. století se zamýšlí i Semrád, který ve své práci otevírá otázku, zda potenciál těchto procesů byl optimálně využit v rozvoji výchovy: *„Přelom 20. a 21. století přinesl některé procesy, které by za určitých okolností mohly být velmi příznivé pro celkový rozvoj a efektivitu výchovy a vzdělávání. Máme na mysli např. prohlubování procesů humanizace a demokratizace společnosti, otevírání se vůči světu, integrování Evropy, uplatňování digitálních technologií, plošné rozšiřování vzdělávání jako nástroje překonávání sociální nerovnosti apod."* Zároveň i uvádí, co je limitujícím faktorem: *„Optimálnímu využití těchto procesů na podporu rozvoje procesů výchovy a vzdělávání se do cesty staví jiné procesy, či faktory, které efektivitu výchovy a vzdělávání naopak omezují nebo degradují a de facto další rozvoj brzdí."* Jako příklad pak uvádí, že jde především o: *„…ekonomickou nestabilitu, globalizační procesy s převažujícími ekonomickými cíli, ale i reflexe společnosti pozdní modernitou."* (Semrád, 2013)

1.2. Současná česká společnost

Na současnou českou společnost lze pro potřeby této práce nazírat minimálně dvěma úhly pohledů. První úhel pohledu, sledující tuto společnost ve světle transformačních procesů nastartovaných v listopadu 1989, shledává ji jako společnost, která se v posledních dvaceti pěti letech pokoušela dohnat „vyspělý“ západní svět, mnohdy na úkor zničení svých tradičních hodnot, společnost, která prožívá období vystřízlivění a následné frustrace z toho, že se jí nepodařilo přejít od totality k demokracii tak hladce, jak očekávala. Kýžený ekonomický efekt ve formě celospolečenského blahobytu se nedostavil, naopak se více zvýrazňují rozdíly společenských vrstev, přičemž lze konstatovat, že tolik potřebná „střední“ vrstva obyvatel se zmenšuje. Vlivem proměny hodnotového žebříčku společnosti, orientované nyní silně na výkon a materiální zisk, dostávají se do čela společnosti leckdy pochybné osobnosti ze světa byznysu, které však – bohužel – nejsou nositeli hodnot morálních, ale ani kulturních. V této skutečnosti lze spatřovat jeden z důsledků globalizace, kdy se dováženou komoditou stává nejen produkce ekonomiky, ale i kultury. Silná osobnost, nositel morálních hodnot a kulturních kvalit, který by mohl stát v čele současné společnosti a být vzorem mladé populaci jakoby neexistoval. Mladá generace své vzory proto stále častěji volí z řad mediálních hvězd – herců, sportovců, zpěváků, u nichž je míra jejich úspěchu snadno měřitelná množstvím jejich zisku. To však může být pro další vývoj celé společnosti fatální, neboť jak uvádí kolektiv autorek Stašová, Slaninová a Junová: *“Sociální identita se utváří výrazně prostřednictvím identifikace s osobami, které jedinec vnímá jako vzorové a referenční.“* (Stašová, Slaninová, Junová, 2015, str. 88)

Druhý úhel pohledu vidí současnou českou společnost jako moderní, či post moderní společnost, otevřenou celému světu, na níž působí vlivem globalizace (ale nejen jím) stejné nebo velmi podobné faktory jako na ostatní evropské společnosti. Jak už bylo uvedeno, jedním z faktorů – a zcela jistě zásadním – je globalizace. Skalková uvádí, že „*…důsledky globalizace, nezřídka rozporné, se promítají do technicko ekonomických, sociálně politických, i kulturních dimenzí.“* (Skalková, 2004, str. 6) Tento jev, který lze velmi obecně charakterizovat jako proces vytváření určitých ucelených struktur takřka ve všech oblastech lidských aktivit, probíhajících s různou dynamikou, je velmi silně podpořen i současným vývojem digitálních technologií, ba dá se dokonce říci, že je jím ve své podstatě umožněn. O vlivu globalizace na současnou společnost hovoří i Semrád a popisuje její důsledky takto: *„Procesy globalizace vedou*

k určité homogenizaci světa, která málo respektuje kulturní národní rozdíly, neboť koncepční rozhodnutí se opírají o ekonomicky nejsilnější korporace.“ (Semrád, 2013) Jak Semrád dále uvádí, globalizace se tak stává – nechtěně – původcem střetů civilizací. Jako důsledek pak lze spatřit rozklad mnohých tradičních sociálních vazeb. Jiný pohled na globalizaci nabízí Bauman, který ve své práci *Globalizácia. Dôsledky pre* ľ*udstvo.* hovoří o globalizaci zejména v souvislosti s mocí a změnami sociální struktury společnosti a popisuje jí pomocí kontrastu svobody a nesvobody, globálního a lokálního, chudoby a blahobytu. Díky neskutečné dynamice, kterou vývoj digitálních technologií v současnosti prochází a současně jejich implementaci do komunikačních médií, ale i díky rychlosti a dostupnosti moderních způsobů přepravy můžeme v rámci popisu nové společnosti hovořit také o změnách vnímání času a prostoru a spolu s tím i o novém jevu – zkracování časoprostoru. Bauman tento proces nazývá „časoprostorovou kompresí“ a v důsledku totálního zániku omezení prostorem hovoří o „konci geografie“ (Bauman, 2000, str. 17). Další možný a do jisté míry odlišný pohled na pojetí globalizace a zejména současné společnosti lze nalézt v práci německého sociologa Becka „*Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*“, který teoretický koncept postmoderny zavrhuje a současnou společenskou situaci vnímá jako přelom uvnitř moderny – tzv. druhou modernu. Je toho názoru, že v důsledku zásadních změn odehrávajících se na konci 20. století se společnost sice dostává do nové historické situace, ta ovšem neznamená konec a překonání epochy předešlé, ale je jejím přirozeným pokračováním, pro které zavádí pojem „reflexivní modernizace“.

Dnes jen stěží najdeme na světě místo, kde by digitální technologie prostřednictvím komunikačních zařízení neměly dosah a neumožňovaly tak sdílení informací v reálném čase. V důsledku toho je společnost doslova zahlcována informacemi, což vede k situaci, kdy příjemce informaci pouze rychle přijímá, aniž by ji hlouběji analyzoval. Dochází tak k pouhému klouzání po povrchu, namísto odhalování příčin a vnímání podstaty a hloubky problému. A právě dynamika, která je signifikantní pro současnou sféru komunikace, stojí za dynamikou celé společnosti, která tak prožívá transformaci ze společnosti tradiční, stavící na zavedených, po léta neměnných hodnotách, do společnosti nové, stále se měnící, vyžadující od osob neustále nové dovednosti a reflexe na nové společenské potřeby. Pro život v této takzvaně postmoderní době je proto charakteristická nutnost neustálého rozhodování se a zaujímání stanovisek, přičemž role tradice, která svými jasně danými pravidly usnadňovala orientaci v životě, slábne. Prosazuje se individuální volba životního

způsobu a z toho důvodu se musí osobní identita přetvářet častěji než dříve. Na rizika s tím spojená upozorňuje ve své práci Semrád, když uvádí: *„Ve společnosti, která je postavena na principu plurality se jen obtížně hledá jednotící názor.“* (Semrád, 2013)

Široké spektrum současných společenských proměn a jejich frekvence neumožňují definování současné společnosti jedním označením. V odborné literatuře se proto setkáváme s mnoha označeními, většinou odvislými od úhlu pohledu, kterým na společnost nazíráme, ať již postkomunistická či postmoderní společnost, multikulturní společnost, učící se společnost, společnost vědění, případně informační společnost, či podle Baumanovy teorie „post panoptikální“ společnost. Jak ve své studii z roku 2006 uvádí Jarmila Skalková: „*Z hlediska historicko-vývojového a sociálně-ekonomického lze s jistým zjednodušením říci, že industriální společnost se mění v informační společnost.“* (Skalková, 2006, str. 7). Při popisu charakteru současné společnosti pak Skalková upozorňuje na již tolikrát zmiňovanou dynamiku: „*Zrychlující se dynamika ekonomického a technického rozvoje vyvolala nové společenské potřeby, které byly vyjádřeny v ideji celoživotního vzdělávání a v představě učící se společnosti. Tyto potřeby se zároveň uplatňují v rámci širokého mnohodimenzionálního proudu globalizace.“* (Skalková, 2006, str. 8) Odhalit hlavní činitele současných transformací společnosti se pokouší Bauman, který jako možnou příčinu uvádí: *„To, co tolik komentátorů podněcuje k tomu, aby mluvili o „konci historie“, o „post-modernosti“, o „druhé modernosti“ a „sur modernosti“, nebo i jinak artikulovali pocit radikální změny v uspořádání lidského soužití a ve společenských podmínkách, ve kterých se odbývá dnešní životní politika, je fakt, že dlouhodobá snaha akcelerovat rychlost pohybu dosáhla v současnosti svých přirozených mezí. Moc se dnes dokáže pohybovat rychlostí elektronického signálu, takže čas, potřebný pro přesun jejich zásadních složek byl redukován na okamžitost.“* (Bauman, 2000, str. 24) a shledává tak jako činitel probíhajících změn opět dynamiku – tentokrát v přenosu informací. Jak Skalková ve své práci dále uvádí, právě charakter současné společnosti je hlavním impulsem i pro změnu požadavků kladených na vzdělání, neboť jak uvádí: „*…tedy zpochybňuje se tvrzení, že v budoucnu budeme v oblasti vzdělávání dělat totéž, co jsme dělali až dosud, ale lépe a důkladněji. Zpochybňuje se postoj, že z hlediska obsahu vyučování stačí „zvyšovat úroveň“ toho, co jest.“* (Skalková, 2006, str. 7). Problematikou vzdělávání v soudobé společnosti se zabývá i Semrád, když uvádí: *„Problémy současného vzdělávání jsou do jisté míry zapříčiněny i společenským rámcem, ve kterém se odehrává“*. A dále pokračuje: *„Vzdělání jako hodnota ustoupilo do pozadí, respektive je podřízeno*

hodnotám ekonomickým.“ (Semrád, 2013) Současně autor poukazuje na zajímavou informaci týkající se globalizace, kterou dnes řadíme k velmi frekventovaným pojmům ve výčtu činitelů proměn současné společnosti a tedy i vzdělávání: *„Globalizace není v pedagogice novým pojmem. Vykytoval se již ve 20. a 30. letech v pedagogice tehdejšího Československa a to jednak v rovině didaktické a jednak v rovině obecně pedagogické.“* (Semrád, 2013) S konceptem globální výchovy v podmínkách české školy se pak můžeme setkat také v práci autorské dvojice Horká a Hrdličková *Výchova pro 21. století* (1998). Jejich pojetí globální výchovy usiluje nejen o komplexní přístup k rozvoji člověka v rovnováze tří osobnostních stránek, tedy kognitivní, emocionální a akčně volní, ale i překonání tradičních omezení a reflexi na rozpory mezi člověkem a společností. Jakým směrem ale transformovat současné vzdělávání, aby jedince připravila na jeho budoucí roli ve společnosti, když společnost sama nemá jistotu o svých budoucích proměnách? A jakou roli v této společnosti bude hrát škola? Nezpochybnitelné je, že onen „klasický model školy“, preferující encyklopedické, kognitivně orientované vzdělávací koncepce v nové společnosti neobstojí. Velmi výstižně charakterizuje proměnu vzdělávání vlivem současné společnosti Semrád, když píše: *„Společnost v duchu pozdní modernity se opájí hédonismem. V zájmu slastí se i vzdělávání podřizuje zábavnímu průmyslu. Komenského škola hrou je tak stavěna na hlavu, neboť prostředek se mění za cíl.“* Jak dále ve své práci uvádí, problém současného vzdělávání spočívá již v samotném chápání tohoto pojmu mladou generací. Upozorňuje, že: *„…mládež zaměňuje informace za vědomosti. Neuvědomuje si, že vědomost vzniká teprve prací s informacemi, jejich konfrontací, analýzou apod.* (Semrád, 2013). Dle Semráda je zapotřebí zamyslet se nad dosavadním systémem výchovy a to jak v oblasti všeobecně vzdělávací, tak v oblasti odborného vzdělávání. Výchovný systém se bude muset v daleko větší míře orientovat na takové kvality, jako je tvořivost a samotné kritické myšlení. Podle autora vzdělání nelze chápat pouze jako osvojování poznatků vědy a techniky a technologických procesů v souvislosti s profesní přípravou, ale je třeba se zaměřit na rozvoj osobnostního potenciálu každého jedince včetně světonázorových, morálních, vztahových a hodnotových profilů, tvůrčích a sociálních kompetencí v duchu nejlepších tradic humanismu a demokracie. (Semrád, 2013) Jistou názorovou paralelu s myšlenkami Semráda lze najít v práci Delorse, který je toho názoru, že škola by se měla stát základním kamenem rozvoje osobnosti a jejím cílem by mělo být umožnit každému plně rozvinout jeho talent včetně zodpovědnosti za svůj život a dosažení osobních cílů. Jako možnou vizi dalšího směru vzdělávání lze

uvést zprávu mezinárodní komise UNESCO *Vzdělávání pro 21. století*, jejímž předsedou byl právě Jacques Delors, a která formuluje perspektivní cílovou představu takto: *„Jednou z hlavních funkcí vzdělávání je uzpůsobit lidstvo tak, aby mohlo převzít kontrolu nad svým vlastním rozvojem. Ten musí umožnit všem lidem bez výjimky vzít svůj osud do vlastních rukou tak, aby mohli přispět k pokroku společnosti, ve které žijí. Zároveň by měl být založen na zodpovědné účasti všech jednotlivců a komunit.“* (Učení je skryté bohatství, 1997) Osobně se nejvíce ztotožňuji s myšlenkou Semráda, který uvádí: *„Posláním výchovného úsilí by mělo být rozvíjení člověka tak, aby nebyl pouhým manipulovaným, náhodným divákem společenských procesů, ale jedincem s utvořeným kritickým myšlením, osobnostními vlastnostmi, hodnotovou orientací, tvůrčími a sociálními kompetencemi, schopný svobodných, odpovědných a kompetentních rozhodnutí s vědomím jejich kulturních a sociálních důsledků.“* (Semrád, 2013)

Závěrem se hodí položit si otázku, jaká tedy vlastně současná společnost je? Na tuto otázku nelze dát jednoznačnou odpověď, ta vždy záleží na úhlu pohledu, z nějž na společnost nazíráme. Jedno je ale jisté - současná společnost je prostorem, kde dochází k míchání kultur a ke střetům různých politických idejí či náboženství, kde hranice neznamenají omezení. Jak ve své práci uvádí Blecha: *Je to společnost, kde nic není stabilní a je důležité nelpět na jediném stanovisku, pluralita je normou* (Blecha, 2004, s. 224).

Shrnutí kapitoly:

Česká společnost, která se v průběhu druhé poloviny 20. století vyvíjela izolovaně od společností západních, prožívá na přelomu 20. v 21. století zásadní politické, sociální a ekonomické změny. Odstranění totalitního režimu a nově nabytá svoboda umožňuje start dynamických procesů, které v západních zemích leckdy dozrávaly celá desetiletí. Hlavní snahou této nové společnosti v porevolučním období je dohnat co nejrychleji ztrátu na západní svět ve všech a dosáhnout celospolečenského blahobytu. Nová pozice, kterou česká společnost vůči světu zaujala, přináší do této společnosti i řadu nových a neznámých témat a pojmů, na které společnost neumí reagovat a musí se s nimi vypořádávat, jako jsou například humanismus, pluralita, liberalismus, globalizace a další. V ekonomické sféře dochází k transformaci z centrálně řízeného hospodářství na hospodářství tržní a to formou privatizace, které je následně zneužito k rozkradení valné části státního majetku. Postupem času se ve společnosti stále více projevují vlivy globalizace, podpořené obrovským vlivem médií a komunikačních

prostředků na bázi digitálních technologií. Společnost je pod vlivem dynamických proměn nucena opouštět od tradičních hodnot, což klade značné nároky i na její občany, kteří se musí učit reagovat na stále nové podoby společnosti a nelpět na jedné, často po léta stejné, pozici. Tyto změny se nevyhýbají ani oblasti volného času, kde nejprve dochází k hroucení zavedených struktur a následnému budování nových, čím dál více ovlivněných sférou médií a digitálních technologií. V důsledku jejich vlivu se mění nejen struktura obsahu volného času, ale dochází i ke stírání hranic jednotlivých kategorií času.

2. Relativizace volného času

Čas je relativní dimenze. Vše se děje v čase a člověk díky času vnímá chod věcí kontinuálně – dějí se jedna za druhou. Volný čas, jako jednu z podskupin celkového času, je možno chápat jako velmi důležitou součást životního způsobu a pro charakter životního stylu jednotlivce je svým způsobem zásadní časová dimenze každodennosti - vzhledem k tomu, že volný čas je oblastí, v níž je možné nejvýrazněji uplatňovat svobodná rozhodnutí o její náplni na základě spíše vlastních potřeb, zájmů a hodnot než zvenčí více či méně vnucených daností a povinností či stereotypů. S jistotou lze tvrdit, že mezi životním stylem a volným časem (zejména jeho strukturou) existuje vzájemná propojenost, která se zvětšuje v závislosti na růstu objemu volného času i významu volného času v současnosti.

2.1. Vymezení pojmu volný čas

Pojem „volný čas“ je v současné společnosti velmi frekventovaný, každý z nás se s ním takřka denně setkává, používá jej a přisuzuje mu svůj vlastní obsah a význam. Právě díky tomuto zobecnění až zevšednění však může docházet k bagatelizaci tohoto pojmu. Volný čas v **dnešním slova smyslu** můžeme z historického hlediska zařadit mezi relativně mladé jevy - vyprodukoval jej až kapitalismus, resp. **volný čas jako masový jev** vznikl až v období průmyslové revoluce, a to v důsledku jednak ekonomicko-technického, jednak sociálního pokroku. Právě v období průmyslové revoluce získává volný čas tři zásadní odlišnosti ve srovnání s předchozím obdobím:

1. je **individualizovaný**, člověk jím disponuje relativně samostatně
2. je **všeobecný**, týká se převážné většiny členů společnosti
3. je **postaven do protikladu k pracovní době.**

Aby bylo možno vymezit pojem „volný čas“, je potřeba nejprve uvést základní dělení časových kategorií tak, jak je uvádí odborná literatura. To nám umožní tzv. negativní definování volného času jako to, čím není.

Schéma základního členění časových kategorií

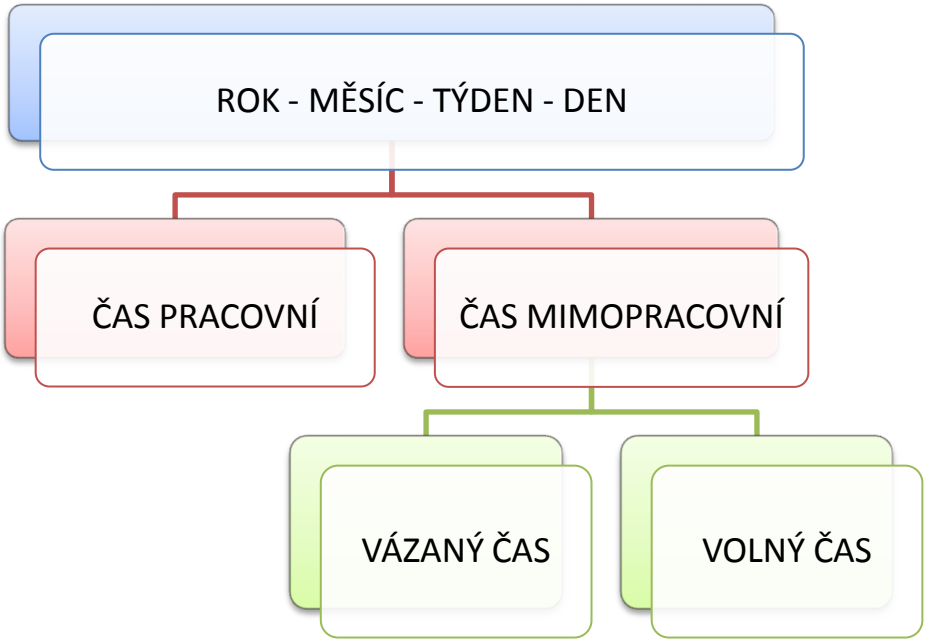

Schéma č.1: členění času

Čas pracovní bývá vymezený obsahově i časově, neboť pracovní smlouvou či popisem pracovní náplně je dáno co, jak a kdy je nutno udělat, a je to tedy čas strávený pracovní výdělečnou činností. Tato obsahová i časová vymezenost pracovního času se v plné míře, samozřejmě, týká pouze tradiční situace, kdy má pracovník pevně stanovený obsah své pracovní činnosti, délku jejího trvání i časové rozmezí, v němž ji musí vykonávat.

Čas mimopracovní oproti času pracovnímu nemá svůj specifický obsah a má svůj hlavní význam ve srovnání s časem pracovním – tvoří jeho protiklad, respektive jeho doplněk v rámci každého uzavřeného časového celku. V mnoha případech je ale adekvátnější hovořit spíše než přímo o volném čase obecněji právě o čase mimopracovním – zejména v situaci stírání hranic mezi oběma součástmi mimopracovního času a tedy prolínání či neodlišování činností času volného a vázaného. Příkladem mohou být aktivity, často uváděné jako nejfrekventovanější a

zabírající nejvíce volného času - nákup, úklid, vaření, praní, přičemž ale tyto aktivity nelze chápat jako svobodně volenou aktivitu v rámci volného času.

Čas vázaný je vymezený pouze obsahově; je to čas vynakládaný na monotónně se opakující, rutinní činnosti každodenního života související s nutností zachování bio-fyziologického systému člověka (spánek, jídlo, osobní hygiena) a uchování jeho psychického a sociálního systému. Vázaný čas není nijak vymezen časově, tj. nemůže být nijak stanoveno či vymezeno, kdy se dané činnosti musí vykonávat.

Čas volný není pak vymezen ani obsahově ani časově (nejsou určeny ani činnosti, ani doba jejich realizace). Z **kvantitativního** hlediska je to ten časový prostor, který člověku zbývá po splnění pracovních a mimopracovních povinností - vůči sobě i ostatním lidem Z **kvalitativního** hlediska je volný čas souborem těch činnosti, k jejichž vykonávání se člověk rozhodl sám ze své vlastní vůle bez ohledu na jakékoli tlaky vyplývající ze společenských závazků.

V odborné literatuře lze najít různé úhly pohledů na volný čas, od nichž se odvozuje velké množství definic, jejichž formování lze ve větší míře zaznamenat od 60. let 20. století v souvislosti dílem „*Vers une civilisation du loisir?" (překl.: Vstříc společnosti volného času?)*, francouzského sociologa **Joffre Dumazediera**. Sám Dumazedier viděl volný čas jako: *„komplex aktivit mimo pracovní, rodinné a společenské závazky (i mimo biologickou péči o vlastní osobu), jimiž se jedinec zabývá ze své vůle, aby si buď odpočinul, pobavil se nebo svobodně zdokonaloval svou tvůrčí kapacitu."* (Pácl, 1997, str. 62) Velmi podobně jej vnímá Filipcová (1966, str. 29), podle níž je: *„Volný čas, to je čas, který může člověk bezprostředně využít pro sebe, čas, ve kterém patří maximálně sobě, v němž může dělat – více než kdykoliv jindy – to, co jej baví a co mu přináší potěšení, zábavu a odpočinek."* Oproti tomu autoři Průcha, Walterová, Mareš (2001 str. 274), volí negativní vymezení volného času takto: „*Volný čas je doba, která zůstane z 24 hodin běžného dne po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu a domácnost, péči o vlastní fyzické potřeby včetně spánku vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život."* Pávková a kolektiv vidí volný čas jako opak pracovní doby: *„Volný čas je možno chápat, jako opak doby nutné pro práci a povinnosti a doby nutné k reprodukci sil. Je to čas, kdy si své činnosti můžeme svobodně zvolit, děláme je rádi a dobrovolně, přinášejí nám pocit uvolnění a zároveň uspokojení."* (Pávková J a kolektiv, 1992, str. 15) Němec se v podstatě vrací k definici Dumazediera: *„Je to čas, v němž člověk svobodně volí a dělá takové činnosti, které mu přinášejí radost, potěšení, zábavu, odpočinek, které obnovují a*

rozvíjejí jeho tělesné a duševní schopnosti, popř. i tvůrčí schopnosti." (Němec, 2002, str. 17) Tuto definici ve výrazně stručnější a přitom jasné formě používá MŠMT, když definuje volný čas, jako čas *„v němž si jedinec svobodně na základě svých zájmů, nálad a pocitů volí svou činnost."* (Malach, 2004, str. 98)

Jak je vidět, odborná literatura nabízí velké množství definic volného času a je nemožné vybrat jen jednu, jež by byla nejlepší a tak je na uvážení každého jedince, která z nabízených je pro něj nejsrozumitelnější. Ať již řečeno jakkoliv, všechny mají společné dva faktory: svobodná volba aktivity a radost z ní.

Osobně se nejvíce ztotožňuji s myšlenkou Spousty: *„Volný čas je nesmírná hodnota, ale nikoli sama o sobě a sama pro sebe, nýbrž jako neomezená možnost člověka vrátit se k sobě samému, k svému autentickému plnému životu, přemýšlet o hodnotách, uvědomovat si jejich ohrožení a věnovat se jejich záchraně."* (Spousta 1996, str. 17.)

2.2. Stručný historický exkurz volným časem

Volný čas provází člověka po celou dobu trvání lidské existence, jen se vlivem okolností mění jeho množství, struktura a chápání jeho smyslu. Z období **pravěku** sice nemáme žádné konkrétní důkazy o existenci, chápání a využívání volného času, ale jednoduchou dedukcí můžeme usoudit, že už pravěký člověk disponoval časovým úsekem, kdy nebyl nucen naplňovat své primární potřeby a mohl se věnovat jiným činnostem, než lovu či sběru. Jako důkaz nám k tomu poslouží umělecké předměty z této doby – ať již nástěnné jeskynní malby, či umně zpracované sošky ženských postav, jako například Věstonická Venuše. Oproti pravěku nám období **starověku** poskytuje již konkrétní představu o volném čase tehdejších lidí a to zejména ze starověkého Řecka a Říma. Jedním z prvních autorů, kteří se na teoretické úrovni věnovali otázce volného času byl řecký filozof Aristoteles ze Stageiry (384 – 322 př.n.l.). Tento žák Platónův a vychovatel Alexandra Makedonského, tvrdí: *„blaženost předpokládá volný čas"* (Pácl, 1997, str. 48). Aristoteles však do volnočasových aktivit nezahrnuje hru a odpočinek, protože jsou přímo či nepřímo spojeny s prací. Dnes bychom řekli, že kompenzují náš pracovní život. Volný čas by měl člověk v Aristotelově podání věnovat přemýšlení, úvaze i správě státu. (Janiš ml., 2009, str. 6) Podle Zicha *„Aristoteles chápal volný čas jako sféru vrcholné blaženosti a štěstí, v níž může člověk snít, rozjímat, vzdělávat se či provozovat hry"* (Zich, 1978, str. 23) S volným časem též souvisely různé náboženské svátky spjaté s bohatou řeckou

mytologií (Němec, 2002). Němec pak dokládá existenci jasně definované volnočasové aktivity v období kolem 8. stol. př. n. l. citací z Homérovy Odyssey: *„…odešli na závodiště a zároveň zástupy lidu, bez počtu, četná mládež vstávala ke hrám. Nejdříve zkusila sil část jinochů v závodním běhu. Od šraňku běh jim vyměřen byl – v tom najednou všichni střelhbitě pádili vpřed – mrak prachu se v rovině zdvihal. …"* (Němec, 2002, str. 23) Další významnou osobností spojenou s oblastí volného času z období starověku byl Lucius Annaeus Seneca (4.př.n.l. až 65 n.l.), který rozvíjí myšlenky Aristotelovy ve svém díle „O volném čase". Seneca však právu občana na volný čas přisuzuje mnohem větší váhu než Aristoteles. Ve středověku byl volný čas zcela v moci církve, která téměř zapověděla jakékoliv sportovní aktivity, a volný čas byl vymezen jen do období církevních svátků. (Janiš ml. 2009) Bližší pohled na vnímání volného času ve středověku popisuje Pácl citací Tomáše Akvinského: *„Volný čas bez komunikace s Bohem byl v křesťanství nemyslitelný; člověk by se tím provinil jednak zahálkou, onou „matkou všech neřestí", jednak však pýchou, což je hřích ještě povážlivější, neboť člověk je příliš křehký a slabý na to, aby mohl rozhodovat sám o sobě."* (Pácl , 1997, str. 56) Z osobností té doby, v souvislosti s volným časem, stojí za zmínku postava italského pedagoga Vittorino Ramboldini da Feltre (1378 – 1446), který vybudoval tzv. Dům radosti, kde kombinoval teoretické poznatky s tělesným rozvojem. Své svěřence učil lukostřelbě, plavání, jízdě na koni apod. Žáci si sami organizovali hry, kterých se účastnili i učitelé, věnovali se tak i výchově mimo vyučování a snažili se pozitivně ovlivňovat trávení volného času dětí a mládeže ve svém zařízení. (Janiš ml. 2009, str. 7) V éře **novověku**, kdy byl volný čas výsadou vyšších společenských vrstev, nejde nezmínit jednu z nejvýznamnějších osobností české historie, učitele národů, Jana Ámose Komenského. Tento pedagog světového významu v ledasčem předběhl dobu v níž žil a jeho práci provází víra v možnost zlepšení lidstva výchovou, vedenou vhodným a účinným způsobem již od nejnižšího stupně. *Jan Ámos Komenský přisuzoval hře velký význam, ať už se jednalo o výchovu či vzdělávání a právem bývá zmiňován v historických souvislostech zážitkové pedagogiky.* (Činčera, 2007, str. 42) Samotný vznik pojmu „volný čas" je situován právě do éry novověku a bývá popisován v zásadě dvěma způsoby. Zatímco průkopník německé pedagogiky volného času H. W. Opaschowski staví na analýze vztahu protestantismu a kapitalismu, Wolfgang Nahrstedt upozorňuje na rozhodující vliv osvícenství a ideálu svobody na současné pojetí volného času. Tyto teorie nejsou mezi sebou v zásadním rozporu, spíše jedna navazuje na druhou. Rozdíl je daný pouze tím, do jaké historické hloubky chceme

sledovat myšlenku volného času. Jak už bylo výše uvedeno, volný čas byl až do začátku 19. století výsadou vyšších společenských tříd, a až během 19. a 20. století se postupně stává prostorem svobody pro širší společenské vrstvy. Demokratizaci volného času požadoval už otec teorie komunismu Karl Marx, takže se záhy stává jedním z cílů socialistického hnutí. Do období novověku lze situovat i klíčové faktory stojící za vznikem fenoménu „volný čas“, jak jej chápeme dnes a které nám pomohou pochopit význam volného času. Prvním faktorem je ***vznik pravidelné pracovní doby*** a v návaznosti na ní pak i vznik ***období volna.*** Opaschowski tvrdí, že prvním místem, kde došlo k oddělení pracovní doby a volna, byla škola. Své tvrzení opírá o dílo J. Á. Komenského - Didactica magna, v němž Komenský požaduje, aby byly do školního vyučování zařazeny přestávky, které se mají zaplnit veselou zábavou, hrou, hudbou a dalšími činnostmi. Odkazuje se přitom na citát: *„Recta igitur Scholarum institutionis bona pars erit, legitima Laborum et quietis, sive Operarum et Vacationum, atque Recreationum, dispositio.“* (Komenský, Didactica magna, XV/13). Volný překlad: Dobrá škola určuje řádně dobu práce a odpočinku, činnosti, prázdnin a rekreace.

Dalším klíčovým faktorem v oblasti chápání volného času je osvícenská ***idea svobody*** vnímaná jako základ moderního pojetí volného času a také v období industrializace ***nárůst pracovní doby*** čímž se stal nedostatek volného času závažným sociálním problémem. V této spojitosti lze hovořit např. o díle německého teologa a filozofa Friedricha Schleiermachera, který zkrácení pracovní doby spojoval zejména s osvícenskou myšlenkou svobody a rovnosti pro všechny. Za jednoho z prvních tvůrců myšlenky svobody aplikované právě na volný čas lze považovat francouzského osvícence Jeana Jacquese Rousseaua. Ten ve svém díle Emil požaduje pro vychovávaného hlavního hrdinu úplnou svobodu, aby měl možnost svobodně projevit svůj charakter. Jak Rousseaua uvádí, tento „čas svobody“ není ztrátou času, ale stává se naopak tím nejlépe využitým časem. Zatímco Rousseau požaduje čas úplné svobody pouze pro mladého člověka, německý filozof Immanuel Kant rozšiřuje tento požadavek na všechny lidi. Mluví o tzv. času rezonance, který by měl zahrnovat všechen životní čas, což ovšem reálně není možné. Proto požaduje, aby měl člověk každý den aspoň nějaký volný čas, svůj časový úsek rezonance. Za ideální činnost v „čase svobody“ pak Kant považoval čtení a psaní „pro veřejnost“.

Ve 20. století se v ekonomicky vyspělých zemích stává právo na volný čas téměř samozřejmostí, ve skutečnosti však není v mnoha případech dodržováno. Ačkoli se v 90. letech 20. století v některých zemích uvažovalo o dalším zkracování pracovní

doby, které by umožnilo snížit nezaměstnanost, výše popisovaný vliv globalizace, tentokráte v oblasti ekonomiky, směřuje vývoj jinam. Ukázalo se, že společnost je ekonomickým systémem držena v kleštích. Zkrácení pracovní doby sice na jedné straně zvyšuje disponibilní čas, ale na druhé straně snižuje možnost „využívat jej". Jak uvádí Hofbauer, od poloviny 20. Století, tedy od doby vzniku nové sociologické disciplíny – sociologie volného času, dostává se problematika volného času do centra pozornosti. (Hofbauer, 2004, str. 31) Volný čas dnes lze v podstatě chápat dvojím způsobem – buď jako „sociální vymoženost" nebo jako důsledek pokračující průmyslové racionalizace. V každém případě můžeme považovat kvantitativní rozšíření volného času za jeden z projevů „kulturního převratu" současné doby. Tento převrat se projevuje mimo jiné rostoucí konzumní orientací, hédonismem, novým oceněním zábavy, hry, komunikace, družností, ale také novým způsobem práce.

2.3. Různé aspekty volného času

Na současnou problematiku volného času můžeme nahlížet z různých aspektů a toto spektrum v sobě reflektuje profil současné společnosti. Každý z těchto úhlů pohledů je podřízen prioritám pozice, skrze kterou je na volný čas nahlíženo. Jinak vnímá problematiku volného času (a tedy má vůči němu jiné očekávání) rodič, jinak pedagog, jinak lékař, jiný je úhel pohledu ekonoma, zcela jiný pohled zaujme např. politik. Množství těchto aspektů nám pomáhá uvědomit si, do jak široké oblasti společenského života volný čas zasahuje. Jedním z mála autorů, kteří tuto stránku oblasti volného času ve svých pracích zmiňují, je Jiřina Pávková. Pro komplexnost této práce uvádím výčet aspektů volného času, jak je ve své práci uvedla právě J. Pávková:

1. Pedagogické a psychologické hledisko – podle Pávkové má volný čas z pedagogického hlediska dva úkoly. *„**Výchova k volnému času,** která jedince seznámí s množstvím zájmových aktivit, poskytne mu v nich základní orientaci a pomůže mu na základě vlastních zkušeností v různých oborech najít oblast zájmové činnosti, která mu dá možnost uspokojení a seberealizace. A následné bezprostřední naplňování volného času smysluplnými aktivitami rekreačními i výchovně vzdělávacími, tedy **výchova ve volném čase.**"* (Pávková a kol., 2008, str. 18)
2. Ekonomické hledisko – tento úhel pohledu sleduje tok financí proudících do oblasti volného času a návratnost těchto prostředků. Obecně však lze říci, že právě ekonomické hledisko se promítá i do ostatních aspektů, neboť v dnešní době, silně orientované na výkon a zisk hrají finance hlavní roli ve všech oblastech. Pávková však

ekonomický aspekt volného času spojuje zejména s hospodářstvím a uvádí: „*Činnosti ve volném čase živí zábavní průmysl, sportovní organizace, cestovní kanceláře, výrobce oblečení pro sport a volný čas, hotely a jiné. Odhaduje se, že obyvatelé vyspělých zemí na tyto činnosti vynaloží třetinu svých příjmů. Průmysl volného času je tak vůbec největším odvětvím světového hospodářství.“ (Pávková a kol. 2008, str. 15)*

3. Sociologické a sociálně-psychologické hledisko – toto hledisko sleduje jaký vliv má způsob trávení volného času na tvorbu sociálních vazeb a také skutečnost, zda jsou již existující sociální vazby tímto vlivem zkvalitňovány. Do popředí zájmu se v tomto aspektu dostává rodina, jako nejdůležitější sociální prostředí při vývoji jedince. Vedle rodiny jsou to pak další formy sociálního prostředí, jako vrstevnické skupiny a další. Kromě sociálního prostředí tento aspekt sleduje i vliv hromadných sdělovacích prostředků. Pávková a kol. ve své práci z roku 2008 uvádí, „*...že zejména televize má největší vliv.“* , což lze dnes opravit tvrzením, že televizi předstihl internet. Oproti tomu klesá u mládeže vliv tisku a rozhlasu, což jsou sice také hromadné sdělovací prostředky, ale jak uvádí Pávková „*…mezi dětmi a mládeží nepatří mezi frekventované. Pochopitelně existuje řada časopisů pro mladé lidi, časopisů, které se týkají určité zájmové činnosti či existují i časopisy populárně naučné.* (Pávková a kol., 2008)

4. Politické hledisko – zde je úhel pohledu zaměřen na vliv státu do oblastí volného času. Podle Janiše ml. může stát do oblasti volného času zasahovat přímo i nepřímo. *Přímým zásahem státu může být výstavba dětského hřiště, cyklostezky nebo financování jednotlivých institucí věnujících se volnému času. Nepřímým zásahem může být daňová a sociální politika státu a z toho plynoucí finanční situace obyvatel.* (Janiš ml., 2009, str. 12) Pávková pak vymezuje působení státu v oblasti volného času mládeže následovně:

- *zakládání, financování a ovlivňování zařízení pro volný čas mládeže*
- *pomoc organizacím, sdružením a spolkům pracujícím s dětmi a mládeží*
- *vytváření podmínek pro uspokojování spontánních aktivit dětí a mládeže mimo organizovanou činnost*
- *vytváření kladných postojů dospělých členů společnosti k dětským aktivitám ve volném čase*
- *konstituování pedagogiky volného času a přípravě profesionálních i dobrovolných pedagogů pro tuto činnost*
- *ochrana před nepřiměřenou komercionalizací*

(Pávková a kol. 2008, str. 67)

5. Zdravotně hygienické hledisko – tento úhel pohledu je zacílen na vliv volnočasových aktivit na zdravý tělesný a duševní rozvoj jedince. Zabývá se také otázkou kdy a v jakém množství mají být zařazeny volnočasové aktivity v rámci uspořádání denního režimu. (Pávková a kol. 2008, str. 68)

2.4. Funkce volného času

Jedna ze základních otázek vědeckých disciplín, zabývajících se zkoumáním volného času, se týká **funkcí** volného času v současné společnosti. Jak jsme popsali v kapitole věnované historickému exkurzu chápání volného času, volný čas během historie měnil svou funkci. Jaké funkce v současné společnosti by tedy měl plnit volný čas? Zatím co ve starověku a středověku mohl mít volný čas vedle funkce rekreační také funkci sociální a náboženskou, v současnosti odborná literatura hovoří o minimálně třech hlavních funkcích volného času, a to: regenerace sil, kompenzace jednostranné práce a vlastní orientace v životě. Lze však najít o výrazně širší vymezení funkcí volného času, i když v některých případech lze hovořit o konkretizaci základního vymezení na **relaxační, zábavnou a sebevzdělávací funkci**, jak jej ve své práci *„Vstříc společnosti volného času“* uvedl J. Dumazedier. Oproti tomu např. Pávková definuje funkce volného času následovně:

1. odpočinek, nebo-li zotavení, tedy reprodukce pracovní síly. Volný čas osvobozuje od únavy, odstraňuje fyzické nebo nervové poruchy vyvolané napětím, výkonem povinností a zejména práce
2. rozptýlení, což zahrnuje zábavu, kompenzace, únik z monotónnosti práce
3. rozvoj osobnosti jak fyzický, kulturní, tak i sociální

(Pávková a kol., 1999, str. 27)

Další pohled na spektrum funkcí volného času nabízí francouzský sociolog Roger Sue, který přidává i funkci ekonomickou:

1. Funkce psychosociologická – uvolnění, zábava, rozvoj…
2. Funkce sociální – socializaci, symbolickou příslušnost k některé soc. skupině
3. Funkce terapeutická
4. Funkce ekonomická – pozitivní vliv na uplatnění člověka v profesní činnosti, výdaje vynakládané na aktivity volného času

(Hofbauer 2003, str. 14)

Typickým příkladem konkretizace obecného vymezení Dumazediera je výčet funkcí volného času od autora H. W. Opaschowski:

1. Rekreace – zotavení a uvolnění
2. Kompenzace (odstraňování zklamání a frustrací)
3. Výchova a další vzdělávání (učení o svobodě a ve svobodě, sociální učení)
4. Kontemplace (hledání smyslu života a jeho duševní výstavba)
5. Komunikace (sociální kontakty a partnerství)
6. Participace (podílení se, účast na vývoji společnosti)
7. Integrace (stabilizaci života rodiny a vrůstání do společenských organismů)
8. Enkulturace (kulturní rozvoj sebe samých, tvořivé vyjádření prostřednictvím umění, sportu, technických a dalších činností)

(Opaschowski, 2008, str. 27)

Petr Sak se ve své práci „Proměny české mládeže“ přiklání k definici funkcí volného času Dumazedierovo: *„Volný čas má ve vztahu k jedinci především funkci relaxační, rekreační a rozvojovou.“* Zároveň ale dodává, že nejde o veškeré funkce volného času, neboť toto základní rozdělení funkcí volného času je vztažené jen k jedinci a uvádí: *„Tím se však funkce volného času nevyčerpávají. Volný čas, respektive úhrn reálných a duchovních aktivit lidí plní řadu funkcí ke společenskému systému. Právě ve sféře volného času jsou nastartovány společenské inovace, které zpočátku narážejí na bariéry rigidnosti společenských a ekonomických institucí.“* Jako příklad funkce volnočasové aktivity vůči společnosti pak Sak uvádí: „*Příkladem může být komputerizace společnosti. V první fázi se počítači zabývaly nejmladší věkové skupiny mládeže ve volném čase jako svým koníčkem. Od této skupiny a od této volnočasové aktivity byl odstartován proces masového pronikání výpočetní techniky do české společnosti.“* (Sak, 2000, str. 132) Jak je vidět, vymezení funkcí volného času může být různé a jejich spektrum není konstantní. Složení tohoto spektra funkcí je závislé na velkém množství faktorů, počínaje subjektem, vůči němuž volný čas působí, přes specifika tohoto subjektu, jako je např. věk, sociální prostředí, zdravotní stav, stupeň duševního vývoje společnosti, atd.

2.5. Faktory ovlivňující volbu volnočasové aktivity

Chápeme-li volnočasovou aktivitu u dětí a mládeže jako významný činitel v jejich osobnostním rozvoji, je zapotřebí si zároveň uvědomit, že volba takovéto volnočasové aktivity by měla být záměrná a přizpůsobená mnoha faktorům. Zde je velmi důležitá role rodiny, potažmo rodiče, který zastávaje pozici garanta kvality, měl by objektivně volit nejlepší možnost ze všech dostupných s přihlédnutím k limitům dané osobnosti dítěte či mladistvého. Samotný výběr volnočasové aktivity a její následná realizace je odvislý zejména od stupně psychického vývoje osobnosti, což je do značné míry dáno jejím věkem. Tento psychický profil osobnosti, jí vyznávané hodnoty a postoje, zásadně formuje vztah k volnému času a jeho chápání. Dalším individuálním faktorem majícím vliv na strukturu volnočasových aktivit je pohlaví a typ osobnosti. Významnou roli zde sehrává sociální prostředí a to zejména v oblasti vytváření podmínek pro osobnostní rozvoj jedince. Zde jsou klíčovými faktory bezesporu rodina, škola, vrstevnická skupina, lokalita bydliště, ale svůj vliv má také životní styl jak v rámci rodiny, tak celé společnosti. Faktorem, jehož vliv v současnosti dynamicky roste, jsou média. Odborná literatura (např. Matějček) nabízí výčet faktorů ovlivňujících volbu volnočasových aktivit následovně:

- *pohlaví*
- *zdravotní stav dítěte*
- *lokalita bydliště*
- *roční období*
- *hodnotová orientace dítěte*
- *úroveň kultury dítěte, rodiny a celé společnosti*
- *věk*
- *zájmy dítěte*
- *média a přístup k nim*
- *pracovní den x volný den*
- *rodina*

(Matějček, 2007, str. 36)

Tento výčet ovšem nelze považovat za úplný a je vhodné jej doplnit o další faktory, jimiž jsou **doba a její specifika**, **vrstevnická skupina** a **škola**, které mají zásadní vliv jak na samotný výběr volnočasové aktivity, tak i na proces formování osobnosti. Některé z uvedených faktorů působí na výběr volnočasové aktivity přímo (faktor sociálního prostředí ve smyslu jeho vybavenosti a tím pestrost nabídky různých alternativ), jiné působí na osobnost jedince a tím ovlivňují jeho volbu (rodina, škola, média). Zajímavostí je, že u těchto faktorů lze pozorovat i vzájemné vztahy a vazby, v některých případech lze zaznamenat i zpětné působení jedince na samotný faktor.

Působení těchto faktorů lze znázornit i pomocí jednoduchého schématu, kde jsou jednotlivé faktory rozděleny do třech základních skupin:

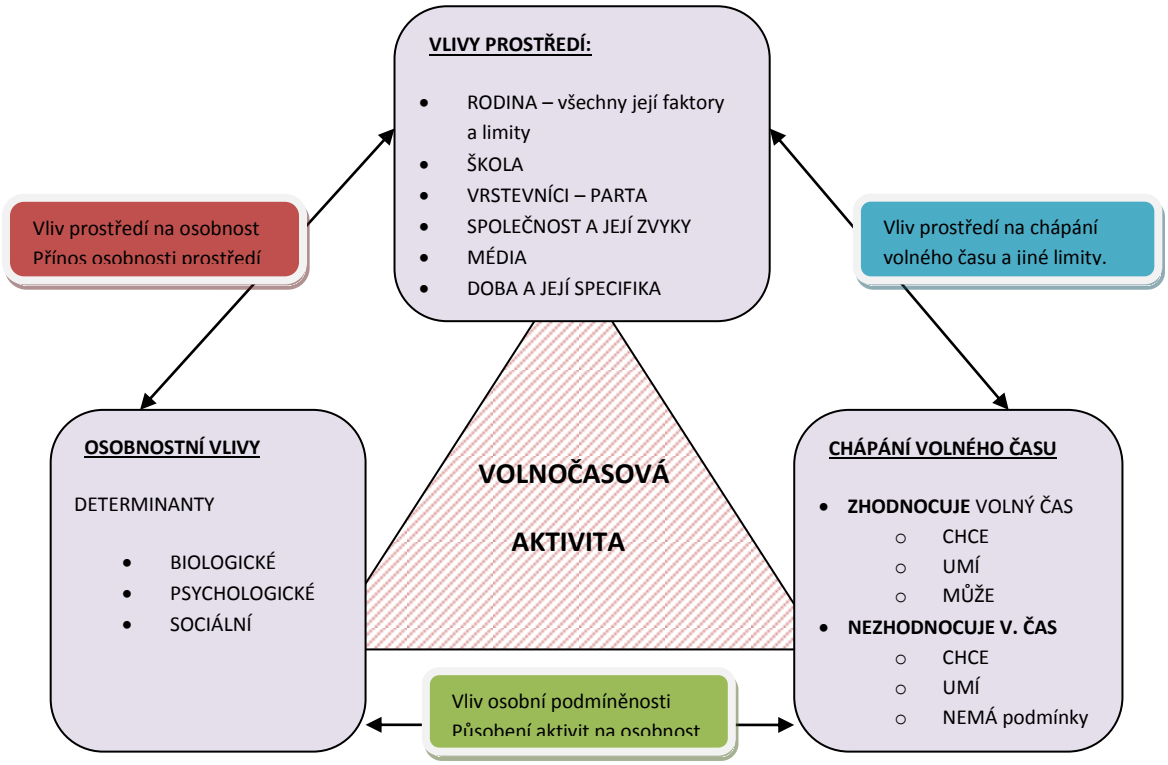

Schéma č.2: Působení faktorů na volbu VČA

Z uvedeného schématu je zřejmé nejen působení na samotnou konečnou volnočasovou aktivitu, ale i vztahy mezi jednotlivými faktory.

Bez rozdělení do základních skupin si lze působení jednotlivých faktorů představit pomocí následujícího obrázku:

Schéma č. 3: vliv faktorů na VČA

Ze schématu je patrné, že výběr volnočasové aktivity není náhodný a probíhá na pozadí připomínajícím velmi pestrou mozaiku. U každého jedince je tato mozaika ovšem jiná, což je dáno individualitou každé osobnosti a zároveň prostředím, v němž se tento výběr odehrává. To ve svém důsledku vyvolává potřebu existence širokého spektra volnočasových aktivit, aby došlo k saturaci potřeb většiny společnosti. Jednotlivé faktory, tak jak byly v předchozích schématech uvedeny, ovšem nepůsobí konstantním vlivem, ale tak jako se vlivem individuality jedince mění spektrum těchto faktorů, mění se i míra jejich vlivu. Zde ovšem není činitelem pouze individualita jedince, ale zejména vlivy prostředí, jeho kulturní a historická tradice, přítomnost a síla vlivu náboženství, hierarchie společenského hodnotového žebříčku, úroveň dosaženého morálního vývoje společnosti a jiné.
V následujících kapitolách uvedeme základní charakteristiky jednotlivých faktorů.

2.5.1. Rodina

Na první místo z výčtu faktorů, ovlivňujících volbu volnočasové aktivity řadíme rodinu, neboť právě ve sféře volného času přejímá jedinec ty hodnoty, které rodina uznává jako zásadní. *„Činnosti, které si dítě vybírá, jsou dány v nemalé míře nejen množstvím volného času, osobnostními předpoklady dítěte, nýbrž i tím, jaké hodnoty rodina uznává jako důležité, finančními možnostmi rodičů a jejich představami, jakým způsobem by mělo jejich dítě svůj volný čas trávit.“* (Hájek, 2004, str. 30) Jak je v citaci uvedeno, ze situace rodiny pak vyplývá i další limitující faktor při výběru volnočasové aktivity – finanční zázemí rodiny. Při nemalé finanční náročnosti některých z volnočasových aktivit může být právě ekonomická situace v rodině klíčový faktor. Bohužel, leckdy to může znamenat i nevyužití ojedinělého talentu dítěte či mladistvého z tak prostého důvodu, jako je skutečnost, že si tuto aktivitu jeho rodina nemůže dovolit. Jak jsme uvedli výše, význam rodiny při formování osobnosti dítěte je zásadní. Pomáhá utvářet hodnotový žebříček, kultivuje emoční zrání, vytváří základní mravní povědomí a usnadňuje orientaci na životních křižovatkách. Rodina je prvním sociálním prostředím, do něhož dítě vstupuje a přebírá jeho zvyky a hodnoty. *„Čím lepší, stabilnější a harmoničtější je kultura rodičů, rodiny a jejího okolí, se kterým se děti střetávají, tím méně je pak třeba děti přímo vychovávat. Jejich výchova závisí do značné míry na podmínkách, ve kterých děti žijí, na zkušenostech a způsobech, jakými se s nimi zachází, na příkladech, které jim okolí poskytuje. Děti se řídí především chováním svých rodičů.“* (Spousta, 1994, str. 108.) S tím úzce souvisí i úloha rodiny při výběru

volnočasových aktivit dítěte. Současná moderní společnost nabízí nepřeberné množství volnočasových aktivit, více či méně dostupných, a je jistě žádoucí pomoc rodiny při výběru takové aktivity, která povede k harmonickému rozvoji osobnosti jedince. Úskalím v této fázi ovšem mohou být, krom jiného, také nenaplněné cíle rodičů, kteří si je chtějí prostřednictvím svých dětí plnit. Hájek v této souvislosti uvádí: *„Činnosti, které si dítě vybírá, jsou dány v nemalé míře nejen množstvím volného času, osobnostními předpoklady dítěte, nýbrž i tím, jaké hodnoty rodina uznává jako důležité, finančními možnostmi rodičů a jejich představami, jakým způsobem by mělo jejich dítě svůj volný čas trávit. Často se v této sféře promítají i nenaplněná přání rodičů a jejich vlastní ctižádost. To může mnohdy dítě povzbudit k vyšším výkonům nebo naopak v něm vyvolat pocit méněcennosti.“* (Hájek, 2004, str. 30)

Spolu s proměnou společnosti nelze nezmínit alespoň krátce i transformaci rodiny. Sociologové se shodují, že tyto změny souvisí zejména s proměnami tradičních rolí mužů a žen, které mají svůj původ ve snaze po rovnoprávnosti obou pohlaví. Ženy, vymaňující se ze závislosti na svých manželech dávají leckdy přednost kariéře před péčí o rodinu a tím vzrůstá počet dětí vyrůstající v neúplné rodině. Otázkou zůstává, zda oddělením mužské a ženské role nezaniká i tradiční nukleární rodina, na níž je existenčně závislá industriální společnost. Tak, jak se transformovala samotná rodina, měnily se i její funkce. B. Kraus píše: *„nároky a požadavky na rodinu v dnešní rozpadající se industriální společnosti stále vzrůstají. Důsledkem je, že své funkce plní jen nedostatečně.“* (Kraus, 2008, str. 81) Ať ve svém důsledku jde o rodinu aufunkční, nebo disfunkční, má omezení její funkčnosti vliv sahající i do sféry volného času.

2.5.2. Sociální prostředí – vrstevnická skupina

Dnešní mládež tráví podstatnou část času v různých formálních či neformálních skupinách, většinou výrazně větších než je rodina a díky tomu prožívá intenzivní interakci se svými vrstevníky. Z toho lze jednoduše odvodit, že i valná část volnočasových aktivit je situována do prostředí vrstevnické skupiny. **Ovšem charakter vrstevnické skupiny vlivem již tolikrát citovaného rozvoje digitálních technologií doznává zásadních proměn.** Tradiční vnímání vrstevnické skupiny jako skupiny osob, nacházejících se v daném okamžiku na stejném místě přestává být platné ve smyslu fyzického místa. Klasické prostředí, vnímané jako část území, je v současnosti nahrazováno **prostředím virtuálním**. To umožňuje vznik nového fenoménu – virtuálních skupin, které existují jen v prostředí digitálních sítí, zejména internetu. Na

tuto skutečnost poukazuje i Semrád, který ji spojuje s pojmem socializace: *„Pro současnou mládež je ovšem typické, že je často socializována bez přímého styku se sociálním světem, neboť ten je zprostředkován nositeli moderních technologií.“* V této souvislosti upozorňuje na skutečnost, technické prostředky ve svém důsledku stojí za individualizací společnosti: *„Současné mládeži tak napomáhají moderní technické prostředky dále prohlubovat nastoupenou enormní individualizaci společnosti, i když navenek vlastně vykazuje příslušnost k jisté generaci a k jisté pospolitosti.“* (Semrád, 2013) Tyto neformální skupiny bývají různě diferenciované a pro potřeby naší práce lze konstatovat, že jedním z kritérií je i věk. Nacházíme tedy i vrstevnické skupiny, v nichž se jednotliví „členové“ schází, aniž by opustili prostředí vybavené odpovídající technologií. Existence těchto nových skupin je v současné době spojována zejména s fenoménem sociálních sítí typu Facebook, Twitter a podobně. Vliv těchto skupin ovšem není v ničem slabší, než vliv skupiny v jejím tradičním pojetí. Odborná sociologická literatura (např. Matoušek, Kroftová 1998) uvádí, že vrstevnická skupina (v tradičním pojetí) se stává na prahu dospělosti nejvýznamnější referenční skupinou, zastiňující svým vlivem všechny ostatní skupiny, včetně rodiny a stává se hlavním prostředníkem hledání vlastního já. Příslušnost k vrstevnické skupině dle Hofbauera *„…poskytuje zázemí a ochranu, kompenzuje jejich sociální a citovou deprivaci, vytváření sociálních vztahů má pro jejich členy někdy stejný význam, jako obsah činnosti. Pomáhá překonávat sociální izolaci a přispívá k jejich socializaci a k osvojování pozitivních hodnot. V některých případech však působí opačným směrem. Důsledkem se tak stává antisociální a delikventní chování.“* (Hofbauer, 2004, str. 98)

Pozitivně zaměřené vrstevnické skupiny se věnují společným hrám, jednoduchým soutěžím a sportování, zábavě nebo objevování svého okolí a svým členům umožňují vstupovat do vzájemné komunikace. Stanovují si jednoduché, přístupné a krátkodobé cíle, mají různý stupeň soudržnosti i délku trvání, postrádají pevnou organizační strukturu. Přitom však mohou podněcovat intenzivní zážitky, trvalé vzpomínky a hlubší osobní vztahy. *„Pro mnoho dětí a mladých lidí je první, a často také jedinou formou dobrovolného sdružování neformální vrstevnická skupina. Vytvářejí ji mladí lidé blízkého věku a obdobného zájmu, často také téhož pohlaví a blízkého sociálního statusu. Vrstevnické skupiny vznikají nejprve v místě bydliště, později se dosah jejich působení zvětšuje. Tyto skupiny v minulosti byly a dodnes jsou výrazem potřeby člověka navazovat neformální mezilidské kontakty.“* (Hofbauer, 2004, str. 99) Vrstevnické skupiny zůstávají trvalou součástí života mladých lidí a zachovávají si značný výchovný

potenciál. Dá se o nich tvrdit, že do jisté míry i suplují některé z funkcí rodiny. Matoušek a Kroftová ve své práci uvádějí: *„Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování. I pro dítě vychované funkční rodinou představuje každá vrstevnická skupina více či méně stresující nárok. Obstát v očích vrstevníků jako někdo, kdo je „v pořádku", kdo plně sdílí její hodnoty."* (Matoušek, Kroftová, 1998, str. 85).

Význam vrstevnické skupiny spočívá v tom, že vytváří oporu v procesu vytváření identity. Tato opora spočívá ve skupinové identitě, která pomáhá členům vrstevnické skupiny překonat nejistotu v procesu osamostatňování. O významu vlivu vrstevnické skupiny uvádí Koťa ve své práci následující: *„Důležitost vrstevníků má hlavní význam v období adolescence. V této době přestávají tradiční socializační činitelé jako rodina či učitelé ve škole hrát prim a nastupuje vrstevnická aréna. Co si myslí mladí o mladých je to, co je vzájemně formuje. Obliba či neobliba mezi spolužáky, partou ze sídliště či na místní diskotéce se stává potvrzením sebehodnocení mladých dospívajících. Mnoho záleží i na výběru referenční skupiny, jedni se vzhlíží v umělcích, filmových hrdinech či sportovcích, jiní však tíhnou k delikventním skupinám (např. uživatelů drog či gangům)"* (Koťa, 2004, str. 44). Že vliv vrstevnické skupiny nemusí být vždy jen pozitivní, dokládají poznatky novodobé kriminologie. Ty ukazují, že kriminalita mládeže – na rozdíl od kriminality páchané dospělými - je páchána skoro vždy v partách čili v neformálních vrstevnických skupinách. Neformální skupiny přitom u nás zhusta vznikají vydělením ze skupin formálních, nejčastěji je tvoří spolužáci ze škol, učilišť atd. Odpověď na otázku „Proč tomu tak je? " nabízí myšlenka Vágnerové, která uvádí: *„Vazba na skupinu snižuje individuální zodpovědnost a zvyšuje pocit sebevědomí a sebejistoty, jehož by jedinec jinak velmi pravděpodobně nedosáhl.* (Vágnerová, 2005, str. 371). Lze tedy v souladu se Semrádem konstatovat, že: *„... pro současnou mládež se stává charakteristickým, že ačkoliv mladí lidé existují těsně vedle sebe, grupují se, mezi sebou nekomunikují, nebo jen velmi spoře, úsečně na principu komunikace charakteristické pro technické prostředky."* (Semrád, 2013)

2.5.3. Média

Média hrají nezastupitelnou roli v mezilidské komunikaci, spočívající ve sdělování informací. To platí zejména pro hromadné sdělovací prostředky – tzv. masmédia, která umožňují oslovovat velké množství lidí najednou, nezávisle na místě

jejich výskytu. V posledních letech segment médií doznal prudký vývoj, když byla klasická média (časopisy, knihy) vlivem extrémně dynamického vývoje techniky doplněna a velmi často i nahrazena médii elektronickými (počítače, internet, mobilní telefony). Hofbauer ve své práci uvádí, že segment médií doznal změn nejen co do složení, ale i vlivu. *„Značně rozšířila svoji nabídku z hlediska obsahu i metod, zvýšila dosah, vliv a význam. V posledních desetiletích je doplnila média spjatá s rozvojem elektronických technologií (mobilní telefony, počítače, internet).“* (Hofbauer, 2004, str. 128). Názor na vliv masmédií na děti a mládež nelze vyjádřit jednoznačně. Na jedné straně je zřejmý jejich pozitivní vliv spočívající v ohromné nabídce informací bez jejich složitého vyhledávání, na druhé straně je nezpochybnitelné, že jejich prostřednictvím dochází k propagaci násilí, podporují konzumní způsob života a pasivitu. V této souvislosti uvádí autorské trio Stašová, Slaninová a Junová: *„Masivní zahlcení mediální a virtuální realitou, která nepodléhá kontrole rodičů, působí na děti způsobem, který od nich vyžaduje schopnost rozlišovat, opírat se o poznané skutečnost. Děti musí být schopny orientace v množství podnětů, které se k nim dostávají a jejichž obsah samy ještě nemohou odhadnout.“* (Stašová, Slaninová, Junová, 2015, str. 18 a 19) Velmi podobně popisuje tento problém i Koťa: *„Dospělí (...) rozlišují mezi zprávami a zábavou a mezi zábavou a reklamou. Děti však nikoliv.“* (Koťa, 2004, str. 48). To, že se média a činnost s nimi spojená dostávají na čelní příčky v činnostech realizovaných ve volném čase je zřejmé. Už v roce 2004 na tuto skutečnost upozorňoval Hofbauer: *„S nebývalou rychlostí a razancí se nové formy komunikace staly součástí denního života rostoucího okruhu příslušníků společnosti. Prostupují také volný čas na všech úrovních – od individuální po celospolečenskou, od místní po světovou – a všechna tato prostředí pomáhají spojovat. Jejich působení má však také odvrácenou stranu: jednak přecenění diváckého a uživatelského přístupu na úkor vlastní aktivity a spoluúčast, jednak propagaci násilí, šíření pornografie a dalších negativních jevů.“* (Hofbauer, 2004, str. 129). Spolu se vstupem médií do oblasti volného času tak vzniká i nová řada problémových situací, na něž se musí společnost učit reagovat. *„S velkým rozšířením médií ve společnosti souvisí i vznik nových typů závislostního chování u dětí a mládeže, a to „netománie“ a závislost na televizi.“* (Sak, 2000, str. 197) Tyto nežádoucí dopady vlivu médií na děti a mládež lze eliminovat jen zásahem dospělého, který působí jako hodnotový filtr a díky schopnosti posoudit, co je pro dané dítě vhodné či hodnotné selektuje z informačního oceánu médií přínosné informace, nebo určuje vhodnou a úměrnou časovou dotaci pro sledování či využívání médií. Na skryté nebezpečí spojené

s využíváním médií dětmi a mládeží upozorňuje Hofbauer: *„Média ve volném čase dětí a mládeže působí také nežádoucími vlivy, ať vznikají v širším společenském kontextu, ve volném čase, nebo přímo ve sféře médií. Tyto vlivy se někdy projeví okamžitě, jindy zůstávají latentní. Časově příliš náročné (každodenní a několikahodinové) využívání médií ve volném čase může vést k závislosti na nich nebo způsobuje absenci činností kompenzačních (např. sportovních nebo uměleckých). Média sice umožňují získávat množství obsahově různorodých informací a operativně navazovat kontakt s dalšími lidmi, často se to však děje bez zažité osobní zkušenosti a rozvíjení hlubšího vztahu. Žádoucí proto je obsah a metody aktivit volného času koncipovat tak, aby nevedly k jednostrannosti a stereotypům, nýbrž podporovaly všestranný rozvoj osobnosti.“* (Hofbauer, 2004, 137). Vliv médií, zejména v jejich digitální podobě, ve formě různých přenosných zařízení znamená pro oblast volného času i další změny, které se týkají jednotlivých složek času, jak jsme si je uvedli výše. Díky snadné dostupnosti některých aktivit, které byly dříve fixovány na konkrétní prostředí a na drahá a většinou nepřenosná zařízení, dochází k proměňování náplní některých složek času. To, co dřív bývalo náplní pouze pro oblast volného času, je dnes díky vyspělé a hlavně dostupné technice přesouváno i do oblastí času vázaného. Typickým příkladem je sledování filmů, poslouchání hudby, komunikace s přáteli a jiné. Tyto činnosti, dříve situované do prostředí vybaveného potřebnou technikou (sledování filmů, poslech hudby) a tím určeny pouze pro oblast volného času, jsou dnes díky aplikacím mobilních telefonů a tabletů dostupné i v čase určeném například pro cestu do a ze školy, či zaměstnání, tedy do oblasti času vázaného. V té souvislosti lze tedy hovořit o postupném stírání hranic mezi časem volným a vázaným.

2.5.4. Věk

Věk je zásadním činitelem při výběru volnočasové aktivity a lze konstatovat, že struktura volnočasových aktivit je v různých věkových skupinách odlišná. Je to dáno jak rozdílným stupněm fyzické zdatnosti a dosaženou úrovní psychického vývoje, ale i množstvím povinností a od nich se odvíjející mírou volného času. Značný vliv mají i životní zkušenosti dané osobnosti a ty, samozřejmě, s věkem rostou. Jak uvádí k této diferenciaci volnočasových aktivit Filipcová: *„Může to být způsobeno rozdílnou fyzickou kondicí, mírou životních zkušeností a důležitou roli hraje i množství životních povinností“* (Filipcová 1967, str. 56). Sak poté v této souvislosti uvádí: *„Sociální pozice dětí a mládeže, pro níž je charakteristická nízká zakotvenost v systému sociálních rolí,*

umožňuje mládeži oproti dospělým větší sociální flexibilitu a dynamiku. V žádném dalším životním období není jedinec schopen zajímat se o tak široké spektrum zájmových aktivit, jako v dětství a v mládí. Ve srovnání s dospělostí se dětství a mládí vyznačuje větší zájmovou pluralitou.“(Sak, 2000, str. 133) s rostoucím věkem doznává oblast volného času výrazných změn, které jsou dány zejména rostoucím objemem povinností a z toho plynoucím ubýváním volného času. Sak další vývoj popisuje následovně: *„Další vývoj jde spíše cestou redukce zájmového spektra a prohlubování určitého zájmu.“* (Sak, 2000, str. 133) a v souvislosti s tím hovoří o různých typech volnočasových aktivit:

- *Aktivity s věkem rostoucí*
- *Aktivity s věkem klesající*
- *Aktivity s věkem rostoucí do určitého věku a pak klesající*
- *Aktivity s věkem klesající do určitého věku a pak rostoucí*

(Sak, 2000, str. 139 – 141)

Tím poukazuje na skutečnost, že se sociálním zráním dochází k opouštění určitých aktivit, neboť tyto jsou pro určitý věk již neakceptovatelné. Příčinu tohoto jevu lze sledovat v sociálním nátlaku, neboť společnost každému věku specifické činnosti, které považuje za adekvátní. U sociální skupiny dětí a mládeže můžeme s rostoucím věkem pozorovat další diferenciaci volnočasových aktivit, tentokráte zapříčiněnou vstupem do období dospívání a sexuálního dozrávání, kde se tímto vlivem prohlubují rozdíly v celém spektru činností, volnočasové nevyjímaje.

2.5.5. Pohlaví (gender)

Každá společnost má vžité představy o sociálních rolích svých členů a diferenciace těchto rolí mají různé činitele. Jedním z historicky nejsilnějších činitelů je rozdílnost pohlaví. Tyto představy o různém postavení žen a mužů a z nich plynoucí různé sociální role jsou většinou jedincům vštěpovány již od útlého dětství a proto je velmi obtížné je změnit. Jedinec, který v daném prostředí, přisuzujícím specifické role příslušníkům různého pohlaví, vyrůstá, přijímá tyto jako samozřejmé a nedokáže samostatnou reflexí doby a společnosti objektivně posoudit, zda je to v pořádku. To platí zejména o společnostech, kde má zásadní vliv některé z náboženství, zejména pak země vyznávající islám. V rozvinutých společnostech už tento trend přisuzování rolí

není vždy pravidlem a role po léta připisované jednomu či druhému pohlaví se mění. Souvisí to i s výše popsanou proměnou tradiční rodiny.

Tyto zákonitosti platí i ve sféře volného času. Pomineme-li archetypální přisuzování specifických rolí žen a mužů, nelze nebrat ohled na rozdílnou tělesnou konstituci žen a mužů. Ta bývá ve většině případů také významným faktorem pro výběr volnočasové aktivity a tak jen velmi zřídka bývá volný čas dívek naplněn fyzicky náročnou aktivitou.

2.5.6. Typ osobnosti

Chápeme-li volný čas a způsob jeho trávení jako součást životního stylu, je vhodné pohovořit také o typologii osobnosti. Velmi zajímavý pohled na typologii osobnosti podle různých činností, jimiž osobnost naplňuje svůj volný čas, najdeme opět v díle J. Dumazediera. Ten podle činností, které do určité míry u osobnosti formují nové postoje a kultivují jeho osobnost, sestavil typologii „nových osobností“:

- **nový homo faber -** zájem o manuální práci, apod.; návrat k individuální práci jako reakce na práci specializovanou; problémem je uzavírání se člověka do světa těchto činnosti bez většího zájmu o obecné politické, sociální a kulturní otázky – nový homo faber je v podstatě „*bezvýznamný človíček*“;
- **nový homo ludens** - snaha najít v zábavě a rozptýlení jakýsi druh úlevy od neustálého napětí způsobovaném prací v moderním průmyslu;
- **nový člověk imaginace** - člověk uniká z reality do světa fantazie a imaginace (což nezačíná filmem, jak se mnozí domnívají, ale literaturou); život představovaný fiktivními příběhy nahrazuje těmto lidem reálný život, což může vést k úniku od reality.
- **nový homo sapiens** - člověk neustále přijímající nové informace, přičemž zpravidla jde o tzv. **nezainteresované informace**, tedy střípky informací o nejrůznějších záležitostech v *„zábavném a lehkém čtení*“, nejde o rozšiřování vědomostí, nebezpečí spočívá v tom, že diskuze o získaných (podstatnějších) informacích mohou být náhražkou činů, aktivní účasti v sociálním životě**.**
- **nový homo socius** - člověk žijící v nových formách sociability, nový homo socius je natolik orientovaný na přítomnost, že se může stát člověkem lhostejným vůči budoucnosti a v tomto smyslu není aktivním občanem.

(Pácl, 1997, str. 61 - 66)

Jiný pohled na typologii osobností podle činností ve volném čase nabízí Švigová:

- **Typ sociálně orientovaný** – za všech okolností pomáhá druhým lidem. Ve volných chvílích vyhledává činnosti, kde může být užitečný pro druhé a kde může pomáhat.
- **Typ esteticky orientovaný** – usiluje o sebeuplatnění pomocí slov, hudby a umělecké činnosti. Chce sám tvořit. Hledá nové cesty a způsoby.
- **Typ teoreticky orientovaný** – se snaží o poznávání objektivní podstaty světa. Má zálibu ve vědecké činnosti, důkladnosti a sklony k učení se po celý život.
- **Typ konzumní orientace** – nebo-li tržní typ má touhu „mít" a být moderní. Rychle mění své postoje, potřeby a názory dle aktuálních trendů ve společnosti.
- **Typ sportovní orientace** – zabývá se sportem, který si zvolil. Sem spadají i sportovní fanouškové, kteří týž sport neprovozují na tak vysoké úrovni, ale o to s větším zapálením

(Švigová, 1967, str. 140-145)

Otázkou je, zda trend různých typologií osobností neztrácí ve světle aktuálních proměn společnosti smysl. Současná společnost prožívá tak dynamické proměny, že osobnost, kterou lze jednoduše „zaškatulkovat" do některé z výše uvedených kolonek nemůže fakticky v současné společnosti obstát, neboť ta si žádá osobnosti rychle reagující na výzvy doby, osobnosti harmonicky rozvinuté ve všech svých aspektech. Osobně se s typologií osobností – ať již v jakékoliv oblasti – neztotožňuji. Osobnost člověka vnímám jako souhrn všech psychických, fyzických a sociálních stránek a z tohoto titulu zastávám názor, že aby typologie byla pravdivá a spolehlivá, bylo by potřeba vytvořit tolik jednotlivých typů, kolik je na světě lidí.

2.5.7. Škola

Otázka vztahu školy a struktury volnočasových aktivit je promítnuta v ústřední hypotéze druhé části této práce, kdy se v rámci empirického výzkumu pomocí dotazníkového šetření mapují rozdíly ve volnočasových aktivitách studentů různých typů škol. Tento vztah lze sledovat v různých aspektech, které se leckdy vzájemně prolínají a v součtu tak staví školu do pozice instituce, která má velký potenciál v ovlivnění jedince při volbě volnočasové aktivity. Prvním, co je potřeba si uvědomit, je skutečnost, že charakter vlivu školy bude různý v závislosti na jejím typu. Různost typů středních škol (včetně učilišť) je dána širokým spektrem potřeb společnosti a reflexe na

tyto potřeby vytváří širokou paletu učebních a studijních programů, které připravují mládež pro jejich budoucí povolání, či pro další studium na vysoké škole.

Hovoříme-li o škole, jako o jednom z faktorů při volbě volnočasové aktivity, poukazujeme tím v prvé řadě na její vliv při formování osobnosti mladého člověka. Škola však přestává být místem, kde dochází k pouhému předávání encyklopedických informací, ale stává se prostorem, kde dochází k harmonickému rozvoji jedince a to nejen v průběhu vyučování. Právě v oblasti rozvoje osobnosti lze shledat zásadní rozdíly v různých typech škol, zejména pak při srovnání středních odborných učilišť a gymnázií, jako dvou protipólů v této oblasti. Tím je podepřen argument, že charakter vlivu školy bude různý v závislosti na jejím typu. V tomto světle se nejde nezmínit o faktoru náročnosti studia, které ve svém důsledku velmi často zasahuje právě do sféry volného času. Nabízí se hypotéza, že je-li studium více náročné, nutí studenty ukrajovat si z oblasti svého volného času ve prospěch přípravy do školy, čímž zásadně ovlivňuje profil volnočasových aktivit. Na druhou stranu se lze domnívat, že studenti těch typů škol, které podporují harmonický rozvoj osobnosti, budou díky vyšší míře kultivace sahat ve svém volném čase zejména po hodnotnějších volnočasových aktivitách.

Pomineme-li na okamžik vliv školy při rozvoji osobnosti ve smyslu vzdělávacím a výchovném, zůstane škola místem, kde dochází k setkávání určité sociální skupiny, stratifikované podle věku a studijního oboru. Tím se škola stává místem, které podporuje vliv vrstevnické skupiny – umožňuje dílčím způsobem její existenci. A právě ve vrstevnické skupině dochází k zásadnímu formování osobnosti – podrobněji výše v kapitole „Vrstevnická skupina“.

2.6. Výzkumná činnost v oblasti volného času

Problematika volného času dětí a mládeže není v současné době komplexně a systematicky pokryta sociologickým výzkumem. Otázkami souvisejícími s volným časem dětí a mládeže se zabývají pouze některé výzkumné práce a většinou jen jednou ze součástí svých šetření. Právě díky tomuto utilitárnímu charakteru zmíněných výzkumů je celá řada publikovaných prací ve svých ukazatelích a výsledcích málo kompatibilní (ať už z hlediska metodiky, předmětu zkoumání, struktury problému či rozmezí sledovaných věkových kategorií). Přesto však lze z této mozaiky sestavit alespoň rámcový pohled na volný čas dětí a mládeže. Významným autorem v oblasti výzkumu volného času je bezesporu Petr Sak, který se problematikou volného času a mládeže zabývá již dlouhou řadu let. Právě jeho dlouhodobý výzkum volného času za

použití téže metodiky umožňuje porovnání výsledků v dlouhodobém horizontu. Z jím zjištěných výsledků v rámci výzkumu z roku 2010 lze pro tuto práci použít následující tabulku. Autorská dvojice Sak, Saková k samotnému výzkumu uvádí:

„*V následující tabulce jsou použity údaje získané standardizovaným rozhovorem ze sledování "segmentovaného výběrového souboru" o velikosti 1900 účastníků z let 2000- 2001. V uvedeném výzkumu byla použita metodika výzkumu volnočasových aktivit, v němž respondenti pomocí pětistupňové škály vyjadřovali frekvenci svých aktivit podle předloženého seznamu a pomocí následujícího ohodnocení:* ***1****- této činnosti se nevěnuji;* ***2****- méně často než jednou měsíčně;* ***3****- méně často než jednou týdně;* ***4****- alespoň jednou týdně;* ***5****- každý den, jen výjimečně ne. Pro každou aktivitu byl spočítán index, který představuje vážený aritmetický průměr a pohybuje se v rozmezí 1 – 5.*" (Sak, Saková; 2004).

ČINNOSTI	četnost	ČINNOSTI	četnost
Sledování televize	4,75	Návštěva diskoték, tanečních zábav	2,44
Poslech rozhlasu	4,22	Práce na zahradě	1,99
Poslech magnetofonu, gramofonu,CD	4,65	Hry (počítačové, automaty)	2,58
Povídání si s přáteli, známými	4,60	Výstavba a údržba domu, bytu, chaty	1,56
Četba novin a časopisů	3,91	Mimoškolní vzdělávání	2,06
Domácí práce	3,57	Ruční práce	1,91
Odpočinek, nicnedělání, ležení	4,02	Vedlejší výdělečná činnost	1,89
Schůzka s partnerem	2,82	Výtvarná činnost	2,06
Práce s počítačem	3,56	Hudební a dramatická činnost	2,13
Četba knih	3,32	Kutilství	1,75
Sexuální aktivity	2,03	Psaní dopisu, deníku	2,25
Milenecké aktivity	2,23	Návštěva sportovních utkání	2,00
Procházky, toulání se	3,01	Návštěva divadla	1,91
Návštěva kaváren, restaurací	2,83	Návštěva výstavy, muzea, galerie	1,84
Aktivní sportování	3,17	Návštěva koncertů populární hudby	1,84
Sledování videa	2,81	Individuální duchovní aktivity, meditace	1,46
Studium a příprava na školu	4,42	Návštěva koncertů vážné hudby	1,29
Večírky, mejdany	2,24	Účast na náboženském životě	1,27
Návštěva kina	2,29	Sběratelství	1,49
Chov zvířat	2,56	Chalupaření	1,20
Turistika, trampování, výlety do přírody	2,21	Veřejná prospěšná a politická činnost	1,12

Z výše uvedených indexů pak lze vysledovat několik tendencí, které charakterizují tuto věkovou skupinu. Velmi silný je vliv médií – těm odpovídají indexy 4,75 u položky „sledování televize" a index 4,22 u položky „poslech rádia". Důležitou funkci volného času tvoří pro tuto skupinu funkce odpočinková či relaxační – to potvrzuje index 4,02

u položky „Odpočinek, nicnedělání, ležení“. Spekulativní ovšem v této položce je uvedení textu „nicnedělání“, které může vyjadřovat nízkou naplněnost volného času jakoukoliv aktivitou. Další výraznou aktivitu představuje studium, jak je vidět na položce „Studium a příprava na školu“ vyjádřenou indexem 4,42 bodu. Naopak velmi nízké hodnoty vykazují položky „Veřejně prospěšná a politická činnost“ s hodnotou 1,12 bodu, „Individuální duchovní aktivity, meditace“ s 1,46 bodu a „Účast na náboženském životě“ s hodnotou 1,27 bodu. *(pozn. Pro účely této bakalářské práce, která je zaměřená na cílovou skupinu mládeže 15 – 18 let, jsou z tabulky odstraněny sloupce s jinými věkovými skupinami.)*

Dalším, pro potřeby tuto práce zajímavým výzkumem, byl projekt „Eurobarometr ČR“, realizovaný v roce 1998 a následně v roce 2000. Cílem tohoto projektu bylo získat informace od mladých lidí ve věku 15- 24 let o celé řadě oblastí jejich života a to včetně oblasti volného času. Respondentům byla nabídnuta škála 16 aktivit, z nichž si měli vybrat ty, kterým se pravidelně věnují ve volném čase. Získané výsledky byly následně porovnány s údaji získanými průzkumem v EU. Údaje jsou uváděny v kumulativních procentech (bylo možno uvádět více odpovědí) a jejich součet tedy přesahuje 100%.

Pravidelné činnosti ve volném čase:	1998	2000	EU
čtení	47	54	41
sport	48	56	50
kino, divadlo, koncerty	32	52	38
televize	61	64	62
nákupy	16	35	31
práce s počítačem, hry, Internet	25	45	21
procházky, jízda na kole, řízení auta	43	38	38
schůzky s přáteli	53	78	73
hraní na hudební nástroj	15	17	11
poslech hudby	52	69	64
malování	9	13	6
tanec	21	26	21
dobrovolná aktivní pomoc lidem, obci	4	6	8
pomoc v domácnosti	30	38	27
vydělávání peněz	19	31	16
kutilství (drobné opravy v domácnosti)	11	17	12
jiná odpověď	2	5	2

Zdroj: Pelka, Budínská, 2009

V roce 2006 realizovala společnost Incoma Research projekt „Leisure 2006“, prostřednictvím něhož hledala odpověď na dvě otázky „**Jak Češi tráví volný čas?“** a **„Co jim nejvíce chybí?“** Tato studie byla provedena metodou reprezentativního telefonického výzkumu CATI v cílové skupině osob ve věku 15-44 let. Výsledky studie ukazují, že objem volného času sice pomalu, ale jistě roste. Podle studie měli v roce 2002 Češi v průměru 28 volných hodin týdně, v roce 2006 už to je 31 hodin. Pro potřeby naší práce lze selektovat údaje vztažené k cílové skupině „mládež 15 až 18 let“ – tato skupina podle výsledků studie disponuje dokonce 37 hodinami volného času týdně. Ze studie dále vyplývá, že dvě pětiny Čechů omezuje ve využití volného času nedostatek finančních prostředků, více je ale těch, kteří omezení příliš nepociťují.

Dvojice Sak a Saková provedli v roce 2004 na jiné skupině 900 respondentů výzkum časového týdenního snímku české populace. Pro věkovou skupinu 19- 23 uvádějí tento průměrný týdenní čas v hodinách strávený specifikovanými činnostmi: spánek 57,7; práce 12,9; škola 10,2; televize 8,8; jídlo 8,2; hygiena 6,1; cesta do školy a práce 6,0; studium doma 5,8; schůzka s partnerem 3,6; návštěva restaurace 3,3; odpočinek 3,0; úklid a domácí práce 2,9 atd.

2.6.1. Současné trendy v oblasti volnočasových aktivit

Z výše uvedených výzkumů vyplývá jednoznačné zjištění, že do čela tabulek volnočasových aktivit se dostávají činnosti spojené s využíváním médií na principu digitálních technologií. Je to dáno jednak dynamickým růstem digitálních technologií ale také jejich vysokou mírou dostupnosti. Pokud v tabulkách reflektujících výsledky výzkumů zjištěné Sakem obsazuje v roce 2004 aktivita sledování televize, můžeme dnes předpokládat, že bude pro určité věkové kategorie respondentů nahrazena činností spojenou s využíváním počítače a sítě internet. Důvodem může být fakt, že věková skupina 15 – 19 let, jíž se tato práce týká, kumuluje v aktivitě spojené s užíváním PC a internetu i jiné aktivity, dříve se vyskytující samostatně a nyní díky novým technologiím dostupné v pohodlí domova. Jde zejména o komunikaci s přáteli – v tomto případě formou sociálních sítí a „chatů“, hraní her, sledování filmů a jiné. Počítač a připojení k síti se tak stává multifunkčním zařízením ve smyslu pokrytí více volnočasových aktivit jednou formou. Tradiční pozici v žebříčku aktivit si udržuje pohyb ve formě sportu (index 3,17), ale lze se oprávněně domnívat, že vlivem pasivního životního stylu, který se ve společnosti začíná ve větší míře prosazovat, dozná do budoucna tato aktivita pokles na nižší příčky. To pozice aktivity „četba knih“ u této

věkové kategorie svůj výrazný pokles už doznává. V tabulce Saka je této aktivitě přiřazen index 3,32 a bude zajímavé sledovat, jak bude tento index vypadat v chystaném empirickém šetření pro potřeby této práce.

Shrnutí kapitoly:

Volný čas je velmi frekventovaný pojem v současné společnosti, který představuje v životě člověka tu oblast, v níž je možné svobodně volit činnosti na základě vlastních potřeb, zájmů a hodnot, čímž se stává velmi důležitou součástí životního stylu jedince. Vymezení pojmu volný čas vychází z rozdělení času na základní kategorie, zejména z dělení na čas pracovní a mimopracovní. Historicky lze vznik volného času v dnešním pojetí, tedy jako opaku času pracovního, datovat až do období průmyslové revoluce, kdy se volný čas stává poprvé masovým jevem, vyprodukovaným kapitalismem. Od 60. let 20. století se volný čas stává objektem vědeckého zkoumání, na jehož počátku stojí dílo francouzského sociologa F. Dumazediera „Vstříc společnosti volného času?“, v němž je volný čas definován jako komplex aktivit mimo pracovní, rodinné a společenské závazky a zároveň jsou zde vymezeny i základní funkce volného času – relaxační, zábavná a sebevzdělávací. V cestě za naplněním volného času vhodnou a chtěnou aktivitou však působí řada faktorů, díky nimž se pak finální volnočasová aktivita leckdy stává mozaikou seskládanou z řady kompromisů. V současné společnosti je oblast volného času výrazně komercionalizována, stejně tak jako jiné oblasti čelí silnému vlivu médií a pod jejich tlakem prochází transformací jednak oblast volnočasových aktivit, ale dochází i ke stírání hranic mezi volným a vázaným časem. Mezi volnočasové aktivity se dostávají činnosti spojené s digitálními technologiemi a jejich dostupnost v lehce přenosných zařízeních stojí na počátku destrukce kategorie vázaný čas, což mimo jiné dokazují i průzkumy volného času, realizované v letech 2008 a 2010. Z těchto průzkumů je zřejmá proměna profilu volnočasových aktivit napříč celou společností, kdy na čelních pozicích nahrazují činnosti na bázi digitálních technologií po léta zde usazené klasické aktivity, jako jsou četba či sběratelství.

3. Mládež – nová generace?

Na úvod třetí kapitoly, která se zabývá středoškolskou mládeží, jako cílovou skupinou hypotéz této práce, hodí se, zejména ve světle skutečností popsaných v kapitole o proměnách společnosti, položit si otázku, zda současná mládež je pouze

jednou z řady v generaci, či se stává generací jedinečnou, stojící svým způsobem na počátku úplně nové éry. Jistě, najdeme u ní mnoho společného s předchozími generacemi mládeže, např. sociální nezralost, minimální životní zkušenosti a život takzvaně na účet společnosti, ať již máme na mysli rodinu, či jiné instituce a její postoje a názory jsou jen minimálně odvozeny ze života ze společnosti. Některé skutečnosti jsou však u této generace mládeže nové a do jisté míry i specifické. Jednou z řady může být např. dramatický pokles četby, v jejímž důsledku stojí neznalost základního fondu české i světové literatury, což do jisté míry činí tuto generaci mládeže závislou na názorech jiných, předkládaných jim médii, zejména pak internetem. Tato mládež v důsledku nerozvinutí schopnosti kritického myšlení postrádá schopnost chápat informace v širším kontextu a stává se tak snadno obětí mediální propagandy. Vliv médií lze v tomto případě charakterizovat tak, že eliminuje spojení člověka s přirozeným světem. V tomto důsledku můžeme hovořit o novém typu sociability mladého člověka, o sociabilitě, která souvisí s virtuálním životem mladého jedince v kyberprostoru digitálních sítí. Vzhledem k tomu, že v případě takového střídání mezi virtuálním a přirozeným světem hovoříme o naprosto nových vlivech, lze jen těžko odhadnout, jak se promítají do sociálního zrání mladého jedince. Dost pravděpodobně najdeme tendence k určitému zjednodušení v chování, emoce se stávají více agresivními a jednotlivé akty chování jsou méně konzistentní. V tom ohledu se lze domnívat, že jde o novou generaci mládeže, jejíž chování je do určité části naprogramováno internetem a médii. Ale zároveň je nutné uvést, že jde sice o novou generaci mládeže, ale současně jde i o novou dobu a novou společnost. Jak uvádí autorský kolektiv Junová, Slaninová, Stašová, *„Jde o generaci, která svoje orientační body v životě odráží od jiných startovních bodů, jejíž životní cíle a životní dráhy mají v mnohém zcela odlišnou podobu.“* (Stašová, Slaninová, Junová, 2015, str. 6).

3.1. Vymezení skupiny zvané mládež

Mládež je biosociální skupina specifická tím, že se nachází v období mezi dětstvím a dospělostí. Ovšem vymezení této skupiny, opírající se pouze o jevovou stránku – tedy „přechodnost“ mezi dětstvím a dospělostí může být zavádějící, neboť za „přechodnou“ fázi lze považovat jakoukoliv fázi lidského života. Obecně lze mládež chápat jako: *„dynamickou strukturu, v jejímž rámci existují vzájemné vazby a vztahy ke společnosti.“* (Sak, 1985, str. 10) Jiný pohled na mládež pak nabízí Kraus: *„Mládež na rozdíl od mládí není biologickým fenoménem, ani přírodním produktem, nýbrž socio-*

kulturním jevem." (Kraus, 2006, s. 9). Klíčovou roli při definování pojmu mládež sehrává společnost, v níž se tato biosociální skupina nachází. Odborná literatura pod pojmem mládež chápe sociální skupinu osob ve věku mezi 15 až 30 lety. Na počátku toho intervalu stojí období pozdní adolescence a na jeho konci se již nachází jedinec tělesně i duševně vyspělý.

3.2. Období adolescence

Středoškolská mládež, kterou se tato práce zabývá, je skupina mládeže limitovaná věkem 15 až 18 let, tedy spadající do období pozdní adolescence. *„Období adolescence je druhou fází relativně dlouhého časového úseku dospívání. Trvá přibližně od 15 do 20 let s určitou individuální variabilitou (zejména v oblasti psychické a sociální, vzácněji i somatické)."* (Vágnerová, 2000, str. 253) V tomto období nastávají u jedince velké změny způsobené zvýšenou produkcí hormonů a projevuje se zvýraznění tělesných i psychických zvláštností charakterizujících jednotlivé druhy pohlaví. Taxová uvádí, že: „*Doslova přerod nastává i v myšlení. Během adolescence se mění, utváří a částečně i stabilizuje sebepojetí, otázky týkající se vlastního já u adolescentů nabývají klíčového významu"* (Taxová, 1987, s. 72). Období adolescence je specifické i tím, že klesá zájem o dosavadní známé „dětské" prostředí, tedy o dětské zájmové aktivity, školu ale i o rodinu. Vliv rodičů postupně klesá, děti přijímají nové autority z jiného prostředí, čímž se velmi často dostávají do konfliktu se svou dosavadní rodinou. *„Adolescenti si vytvářejí svou vlastní kulturu, …odmítnutí stylu života a hodnot rodičovské generace už nemívá charakter protestu, negace, ale projevuje se spíše ignorováním."* (Vágnerová, 2000, str. 254) O zásadním vlivu vrstevnické skupiny a médií na mládež je podrobněji pojednáno v kapitolách výše. V období adolescence se proměňuje i postoj k otázce vlastní budoucnosti, kde převládá pocit svobody vůči budoucnosti. *„Adolescenti žijí naplno a přítomnost pro ně nemá jen smysl přípravy na blízkou dospělost. Současnost i budoucnost jsou stejně důležité. Budoucnost je akceptována spíše tehdy, jestliže je aktuální situace neuspokojující a budoucnost je anticipována jako období definitivního, samozřejmě idealizovaného vyřešení všech problémů."* (Vágnerová, 2000, str. 254)

Shrnutí kapitoly:

Mládež je biosociální skupina nacházející se v období mezi dětstvím a dospělostí, obvykle vymezena věkem v intervalu 15 až 30 let. Na počátku tohoto intervalu stojí jedinec procházející bouřlivým obdobím – adolescencí – a na konci tohoto intervalu jde

již o jedince dospělého, a to jak tělesně, tak duševně. Období adolescence lze oprávněně přirovnat k bouři, dochází k završení velkých změn v důsledku zvýšené produkce hormonů, mění se vztah osobnosti k okolí, devalvují dosavadní autority, a jiné. Ve světle zásadních společenských proměn, kterými si prošla česká společnost za uplynulých 25 let, se nabízí otázka, zda je současná generace mládeže stejnou generací, jako byly ty předchozí, či zda se proměna společnosti projevila i na ní. Na první pohled nacházíme mnoho společných rysů, jako například sociální nezralost a minimum životních zkušeností, na druhé straně zde nacházíme některé rysy nové a specifické. V důsledku dramatického poklesu četby stává se tato generace mládeže závislou na názorech jiných, většinou čerpaných ze sítě internetu. Dalším specifickým rysem této generace mládeže je skutečnost, že její socializace se odehrává bez skutečného kontaktu se společností, která je nahrazena virtuálním prostředím počítačových sítí.

4. Projekt + prezentace výsledků empirického šetření

4.1. Teoretická východiska

Přelom 20. v 21. století je pro českou společnost obdobím velkých změn, v jejichž čele stojí změny politické a ekonomické. Tyto zásadní společenské obraty umožňují tehdejší společnosti otevřít se doposud zakázané části světa, což má zásadní vliv na formování nové společnosti, která oprašuje a vynáší na výsluní i do té doby znásilňované pojmy jako jsou demokracie, humanismus a svoboda. Jedním z důsledků těchto společenských reforem je následně i průnik vlivů globalizace, která zejména vlivem současného dynamického vývoje digitálních technologií a jejich implementace do oblasti masmédií prostupuje postupně celou českou společností. S vlivy globalizace se musí vyrovnávat všechny sociální vrstvy napříč celou společností a ušetřeny nejsou ani děti a mládež, ač paradoxně právě mládež se těmto změnám přizpůsobuje nejsnáze.

Již zmiňovaný dynamický rozvoj digitálních technologií a současně jejich snadná dostupnost co nejširším sociálním vrstvám výrazně ovlivňuje i sféru volného času. Některé volnočasové aktivity, dříve striktně vázané na určité prostředí a leckdy i drahé vybavení, jsou dnes díky digitálním technologiím dostupné v telefonech či jiných přenosných zařízeních. V důsledku toho se významně proměňuje i sama struktura volnočasových aktivit. Vznikají volnočasové aktivity nové, závislé na konkrétních zařízeních na principech digitální technologie, které míchají pořadím v žebříčku

volnočasových aktivit a odsouvají na stále nižší příčky aktivity po celá desetiletí nejoblíbenější, jako je např. četba knih. Výraznou proměnu zažívá i samotné chápání volného času. Na jedné straně dochází například k transformaci pojmu „vázaný čas“, který právě vlivem nových technologií lze využít pro některé volnočasové aktivity a který tím pádem zejména pro mladou generaci získává charakter volného času, jehož objem tím fakticky narůstá, na straně druhé je leckdy volný čas využíván pro další výdělečnou činnost, aby byla zajištěna finanční síla pro uspokojení materiálních potřeb přinášených ve formě světových trendů právě vlivem globalizace.

Sféra volného času není v současné době systematicky pokryta sociologickým výzkumem a tak se otázkou volného času dětí a mládeže zabývají jen některé vědecké práce a to většinou jen jednou součástí svých šetření. Výzkumné projekty, realizované uznávanými autory ještě za dob komunismu a poté opakované v letech devadesátých nemají v současnosti, z důvodu finanční náročnosti, pokračování. Je paradoxem, že se tak děje právě v době, kdy volnočasové aktivity doznávají zásadních proměn a po léta platný model struktury volnočasových aktivit mění pořadí na čelních příčkách. Jednou z významných postav ve výzkumu volného času je Petr Sak, který svou vědeckou činnost směřoval právě do oblasti volného času mládeže. Jím realizované výzkumy již z 80. let a posléze opakované v různých intervalech poskytují zajímavý obraz o vývoji volnočasových aktivit mládeže na přelomu 20. a 21. století. Tento autor již v roce 2000 ve své práci „*Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*“ poukazuje na dynamicky rostoucí vliv digitálních technologií na celou sféru volného času a upozorňuje i na rizika s tím spojená, jako je například pasivní trávení volného času při nadměrném sledování médií, či dokonce vznik závislostí na těchto médiích (např. „netománie“, závislost na počítačových hrách, a jiné). Poukazuje na skutečnost, že je v zájmu společnosti věnovat oblasti volného času mládeže zvýšenou pozornost, neboť jak uvádí: *„Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže, urychlí tím rozvoj obecných i specifických schopností mladé generace a potlačí rozvoj negativních sociálních rysů.“* (Sak, 2000, str. 113) Dalším uznávaným autorem, zabývajícím se problematikou volného času mládeže je Břetislav Hofbauer. Ten ve své publikaci „Děti, mládež a volný čas“ popisuje členité spektrum volnočasových aktivit a poukazuje na dynamické tempo proměn současné společnosti a tedy i sféry volného času. Rozbor dosavadního vývoje sféry volného času a zobecnění takto získaných skutečností pak staví na počátek procesu hledání nových cest napříč problematikou celé společnosti. Jak Hofbauer dále uvádí, komplexnost problematiky

volného času vyžaduje, abychom brali v úvahu i četné souvislosti a vazby, zejména pak společenské podmínky, v nichž se volný čas naplňuje. Dosavadní vývoj v oblasti volného času dětí a mládeže přitom Hofbauer hodnotí jako kladný a v té souvislosti hovoří o rozrůznění obsahu činností, jako o současném trendu tohoto vývoje. Budoucí vývoj volnočasových aktivit vidí Hofbauer v souvislosti s očekávaným dynamickým rozvojem médií na digitální bázi a jejich pronikání do této sféry, v čemž lze spatřit shodu s předpokladem vývoje, jak jej popisuje Sak.

Na základě analýzy odborné literatury zabývající se problematikou volného času mládeže, provedené v první části této práce, lze konstatovat, že aktuální profil volnočasových aktivit středoškolské mládeže není popsán žádným cíleným vědeckým výzkumem, zaměřeným na tuto oblast. K dispozici jsou údaje z výzkumů realizovaných do roku 2010, což ve světle výše popsaných dynamických proměn společnosti nemusí představovat aktuální stav. Z nich zjišťujeme, že ve spektru faktorů ovlivňujících volbu volnočasové aktivity doznává zásadní růst co do vlivu oblast médií, jak ve svých pracích předpokládal Sak a Hofbauer. Neznamená to ovšem, že by vliv ostatních faktorů touto skutečností slábl, spíše je každý z nich ve svém důsledku sférou médií více či méně podmíněn. O vlivu úrovně vzdělanosti, která je v přímé souvislosti s navštěvovanou školou, na sféru volného času, není zpracována žádná vědecká práce a tak lze případné zákonitosti tohoto vztahu pouze vyvozovat z obecných tendencí a ve východiscích se nelze opírat o žádné konkrétní informace. Můžeme pouze usuzovat, že vzdělanostní úroveň studenta střední školy, bude jedním z faktorů volby volnočasových aktivit. Dá se proto předpokládat, že žáci 3letých učebních oborů budou mít odlišné spektrum volnočasových aktivit, než stejně staří studenti středních škol a gymnázií. Důvodů, vedoucích k této diferenciaci může být více. Jednak to může být samotnou náročností studia a nutné přípravy na něj i ve sféře oblasti volného času, jednak to může být vyšším stupněm dosažené vzdělanosti (v ideálním případě) u jedinců z gymnázií, která jim umožňuje uvědomit si potřeby harmonického rozvoje osobnosti a ve sféře volného času na ně reflektovat.

4.2. Cíle a úkoly empirického šetření

Cílem empirického šetření bude zjistit, jak se proměňují volnočasové aktivity studentů středních škol v závislosti na typu a úrovni studované střední školy.

Výzkumným úkolem bude:

- Zjistit, jaká je struktura volnočasových aktivit studentů středních odborných učilišť, studentů středních škol a studentů gymnázií.
- Zjistit a popsat rozdíly ve způsobu trávení volného času mezi těmito skupinami respondentů.

Empirické šetření bude smíšeného designu a bude rozděleno do dvou fází:

V první fázi bude realizován kvalitativní výzkum a to formou narativního rozhovoru s vybranou skupinou studentů tak, aby z každého typu školy byl účasten alespoň jeden student. Kvalitativní výzkum zde sehraje roli „předvýzkumu“, při němž bude zjišťován profil spektra volnočasových aktivit současné středoškolské mládeže a to zejména s ohledem na dynamicky vzrůstající vliv digitálních technologií v oblasti volného času. Tím dojde k verifikování známé struktury volnočasových aktivit sestavené Sakem, neboť data z jeho posledních výzkumů, které máme k dispozici, nereflektují plně onu dynamiku posledních let ve vývoji digitálních technologií, čímž může docházet ke zkreslení jak, co do profilu volnočasových aktivit, tak i v jejich četnosti. Zjištěné poznatky budou následně využity v kvantitativním výzkumu ve formě tabulky nabízených volnočasových aktivit v dotazníku.

V druhé fázi empirického šetření bude realizován kvantitativní výzkum formou dotazníkového šetření mezi žáky tří různých typů institucí poskytujících střední vzdělání. Půjde o žáky 3letých učebních oborů ze středního odborného učiliště, dále o žáky 4letých studijních oborů s maturitou ze střední školy a studenty reálného gymnázia. Tím bude ověřována ústřední hypotéza, která říká, že studenti středních škol a gymnázií tráví svůj volný čas způsobem více podněcujícím harmonický rozvoj jedince, kdežto učni středních odborných učilišť volí při trávení volného času aktivity méně hodnotné a uvozující nežádoucí sociální jevy.

4.3. Reálné hypotézy

Empirický výzkum je smíšeného designu a má charakter jak kvalitativního tak i kvantitativního výzkumu. Pro účely kvantitativního empirického šetření byly stanoveny následující hypotézy:

- **H1**: Žáci 3letých učebních oborů věnují ve srovnání s žáky gymnázií méně svého volného času četbě.
- **H2**: Všechny tři skupiny respondentů budou vykazovat velké procento volnočasových aktivit spojených s využíváním digitálních technologií.

- **H3**: Četnost výskytu aktivit závadových a uvozujících nežádoucí společenské jevy, jako jsou např.: „zkušenost s alkoholem“, „zkušenost s návykovými látkami a tabákem“, „nicnedělání a nuda“ bude vyšší u žáků 3letých učebních oborů.

4.4. Popis výzkumného vzorku

Pro účely empirického výzkumu bylo vybráno menší město ve středočeském kraji, vzdálené 20 km od okraje Prahy. Jde o město s cca 11 500 obyvateli, bohatou historií a pestrým kulturním životem. Na periferii města je situován významný strojírenský podnik s dlouhou historickou tradicí, který poskytuje významné části obyvatel města práci. A právě na existenci tohoto strojírenského podniku je vázán i počátek existence tehdejšího Středního odborného učiliště. Po roce 1990 došlo k rozšíření původního SOU i o obory 4leté, charakteru ekonomicko-administrativního, čímž fakticky vznikla nová střední škola, stavící na historii SOU a společně s ním tvořící Střední Odbornou školu a Střední Odborné učiliště TOS. Tato instituce dnes nabízí vzdělání jak v 3letých učebních oborech zakončených výučním listem – Truhlář, Modelář, Zámečník, Klempíř, Nástrojař, Logistik a Kadeřník, tak i ve 4letých studijních oborech zakončených maturitní zkouškou – Ekonom, Sociální činnost, Ekonomika a podnikání a Mechatronik. Školu v tomto školním roce navštěvuje 280 žáků. Do souboru respondentů ze Středního odborného učiliště budou zařazeni žáci druhých a třetích ročníků učebních oborů Truhlář, Modelář, Logistik/Logistička a Kadeřník/Kadeřnice. Soubor respondentů ze Střední odborné školy pak bude tvořen studenty druhých a třetích ročníků oborů Ekonom/Ekonomka, Sociální činnost a Ekonomika a podnikání. Gymnázium působí na území města od roku 1915 a můžeme tedy hovořit o velké historické tradici tohoto ústavu, který si v rámci kraje drží velmi prestižní pověst. Gymnázium poskytuje vzdělání jak v 8letém studijním programu, tak ve 4letém studijním programu a v současné době jej navštěvuje 232 studentů. Soubor respondentů bude tvořen studenty sexty a septimy. Střední zemědělská škola, která byla do výzkumu také zařazena, poskytuje úplné střední vzdělání zakončené maturitou v oborech „Agropodnikání“ a „Ekologie a životní prostředí“. Škola zde působí od roku 1990 a její kapacita je 350 studentů. Jako vzorek respondentů poslouží studenti druhého ročníku studijního oboru Ekologie a životní prostředí.

4.5. Analýza výzkumných nástrojů

První část empirického šetření bude zaměřena na kvalitativní výzkum. Pro účely získání informací v této fázi výzkumu byla zvolena metoda narativního rozhovoru. Skupina respondentů bude vytvořena tak, aby každý zastoupený typ vzdělávací instituce byl reprezentován alespoň dvěma studenty odlišného pohlaví. Poznatky získané z těchto rozhovorů budou konfrontovány s profilem volnočasových aktivit vytvořeným Sakem, čímž dojde buď k jeho verifikaci, nebo bude tento profil doplněn o aktivity nové, zjištěné v kvantitativním výzkumu.

Druhá část empirického šetření bude kvantitativního designu a pro získání dat v této fázi výzkumu byla zvolena metoda dotazníkového šetření. Hlavním faktorem při volbě výzkumné metody byl čas a právě dotazníkové šetření umožňuje získání velkého množství dat v relativně krátkém čase.

Struktura dotazníku je koncipována takovým způsobem, aby u skupiny respondentů zjišťovala nejen profil volnočasových aktivit a četnosti výskytů jednotlivých činností, ale i představu respondentů o funkci volného času. Poskytne informace o propojení volnočasových aktivit a digitálních technologií, zmapuje příslušnost respondentů k neformálním sociálním skupinám (partám) a poodhalí zkušenosti respondentů s nežádoucími jevy, jako je kouření, konzumace alkoholu nebo aplikace marihuany. Díky struktuře položek dotazníku bude možné analyzovat názorové a zkušenostní diferenciace v závislosti na pohlaví, typu studované střední školy, rodinném zázemí, a jiné.

Kapacita dotazníku byla s ohledem na časové mantinely pro jeho vyplnění stanovena na 29 položek. Úvodní část dotazníku, čítající položky 1 – 6 a 8 – 9 mapuje proměnné hodnoty osobnosti respondenta a jeho sociálního zázemí (pohlaví, navštěvovaná škola, typ rodiny, zájmy rodičů, vybavenost domácnosti digitálními technologiemi, atd.). Tyto otázky jsou uzavřené s možností volby odpovědí. Otázka 7 zkoumá respondentův subjektivní pocit na množství volného času, kterým disponuje. Položka 10 – zkoumá objem volného času věnovaného studiu, položka 11 - zjišťuje respondentovu představu o smyslu a náplni volného času a položka 12, která zjišťuje příslušnost k neformální skupině – partě, jsou uzavřené a respondent volí jednu z nabízených možností. Položky 13, 14, 17 a 19 ověřují platnost reálné hypotézy H1, porovnávající objem volného času věnovaného četbě, přičemž položky 13 a 14 budou vyhodnoceny systémem sémantického diferenciálu – respondenti přiřazují jednotlivým položkám hodnotu z nabízené škály podle subjektivní četnosti výskytu volnočasové

aktivity. Položka 17 je otevřená a neprozrazuje respondentovi její smysl, pouze jej vybízí, aby volnou formou uvedl oblíbenou knihu či autora, z čehož lze následně vyvodit, kdo z respondentů věnuje svůj volný čas četbě. Položka č. 19 opět pracuje se systémem sémantického diferenciálu a poskytuje respondentovi baterii volnočasových aktivit, kdy ke každé z nich respondent přiřazuje jednu z nabízených variant četnosti. Položky 9, 13, 14, 19, 23 a 26 ověřují platnost hypotézy H2, která předpokládá velkou propojenost digitálních technologií a volnočasových aktivit. Reálnou hypotézu H3, která se zabývá zkušeností s některým ze závadových jevů (kouření, alkohol, marihuana), ověřují otázky 14, 19, 21, 25 a 28. Položka 19 bude stejně jako položka 14 vyhodnocena systémem sémantického diferenciálu. Položka 23 verifikuje pravdivost odpovědí na položku 19. Závěrečná položka 29 je otevřená a umožní respondentovi vyjádřit jeho názor na využití volného času v návaznosti na typ vzdělávací instituce, kterou navštěvuje.

4.6. Podmínky realizace projektu

První část empirického průzkumu zaměřená na kvalitativní sběr dat bude mít formu narativního rozhovoru s respondentem a záměrně bude situována mimo školní prostředí. Rozhovor s respondenty bude probíhat odděleně, aby se jednak zamezilo pocitu studu, hovořit před svými vrstevníky o činnostech, které nemusí být pro současnou mládež trendové a jednak aby byla respondentům poskytnuta anonymita při rozhovoru na témata společensky nevhodná, vzhledem k jejich věku a sociálnímu postavení. Jako neutrální prostředí pro realizaci byla zvolena restaurace. Respondenti budou seznámeni s důvodem realizace šetření a bude jim zdůrazněna anonymita. Z těchto rozhovorů budou pořizovány ručně psané poznámky týkající se struktury profilu volnočasových aktivit. Druhá část empirického průzkumu představující kvantitativní sběr dat formou dotazníkového šetření bude realizována ve vybraných školách v době výuky a to tak, aby autor práce mohl být průběhu vyplňování dotazníků přítomen a v případě potřeby poskytnout radu při nejasnostech. Přítomnost pedagoga není nutná, ale není ani zakazována a ponechává se na uvážení jednoho každého pedagoga. Na úvod autor práce skupinu respondentů seznámí s důvody výzkumu a následně si vyplněné dotazníky vybere.

4.7. Prezentace výsledků empirického šetření

4.7.1. Vyhodnocení narativních rozhovorů

Již ve fázi tvorby první části práce, tedy při analýze odborné literatury, bylo rozhodnuto, že empirické šetření musí začít kvalitativním sběrem dat. Důvodem pro toto rozhodnutí byla skutečnost, že dosud realizované empirické výzkumy v dané problematice nedokázaly zachytit nebývalý rozvoj digitálních technologií a jejich průnik do oblastí volného času. Z tohoto úhlu pohledu se pak zjištěné výsledky nezdály vhodné jako podklady pro vlastní kvantitativní výzkum a tak bylo nutné tyto údaje aktualizovat. Jako vstupní materiál byla použita baterie činností sestavená Sakem a použitá v jeho, výše popsaném, výzkumu volného času. Pro potřeby dalšího šetření byla tato skupina činností rozdělena podle jednoduchého klíče na činnosti realizované v prostředí respondentova domova a na činnosti realizované mimo domov. Následně byli vybráni respondenti pro kvalitativní průzkum a to tak, aby každý typ navštěvované školy byl zastoupen alespoň dvěma respondenty rozdílného pohlaví. Jako forma kvalitativního šetření byl zvolen narativní rozhovor, při němž byl respondent vybídnut, aby sám hovořil o činnostech, kterým se věnuje v mimopracovním, v tomto případě tedy v mimoškolním čase. Takto zjištěné údaje byly následně konfrontovány s profilem činností uvedeným v upravené tabulce Sakově a zjištěné diferenciace byly to těchto tabulek zaneseny. Tak se do profilu volnočasových aktivit dostaly položky jako nakupování, komunikace na sociálních sítích a další.

4.7.2. Vyhodnocení dotazníkového šetření

Průběh kvantitativního empirického šetření byl organizován tak, aby autor práce mohl být osobně přítomen ve skupinách respondentů při vyplňování dotazníků. Zástupci všech škol, které se empirického šetření účastnily, umožnili realizaci šetření ve výuce a souhlasili, aby autor práce v čase jemu vymezeném nahradil ve třídách vyučujícího pedagoga, čímž se otevřel prostor k úvodní diskusi nad tématem. Přesný celkový počet respondentů nebyl dopředu znám, bylo počítáno se skupinou kolem 130 respondentů, ale výsledné číslo je 176 respondentů. Důvodem je přibrání další střední školy do skupiny respondentů. Šest dotazníků bylo z důvodu uvedení nesmyslných, nebo neúplných odpovědí vyřazeno. Následně byly vyhodnocovány jednotlivé položky dotazníku a na základě získaných odpovědí došlo k ověření reálných hypotéz.

- **Položka č. 1** – zjišťuje pohlaví respondentů a jejich věk. Složení souboru respondentů co do pohlaví bylo velmi vyrovnané, drobná převaha chlapců je dána jejich přesilou v učebních oborech. Věkové složení respondentů se pohybovalo v intervalu 15 až 18 let. Podrobné složení respondentů co do pohlaví a věku **viz grafy č. 1 a č. 2** v příloze práce.

- **Položka č. 2** – zjišťuje typ navštěvované školy

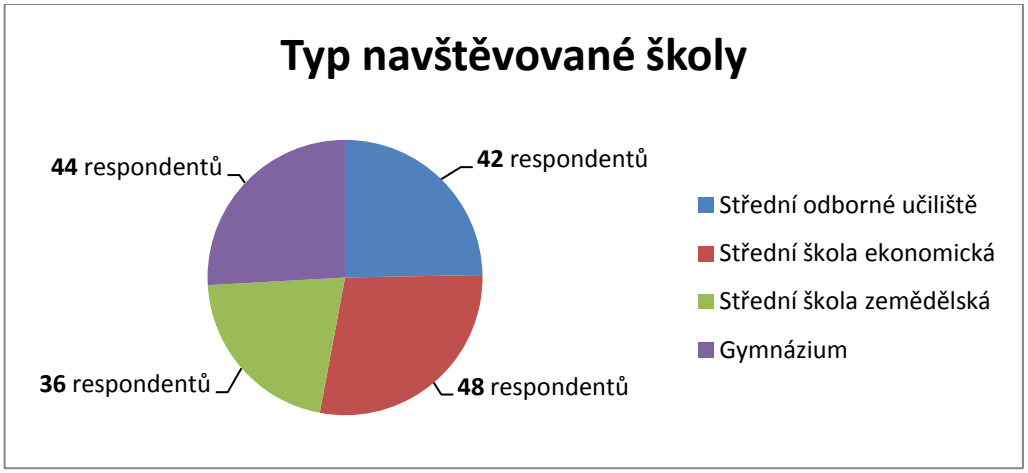

Graf č.3 – typ navštěvované školy

Uvedený graf ukazuje složení respondentů podle typu navštěvované školy. Původně zamýšlené složení Gymnázium – Střední škola – SOU v počtech kolem 40 respondentů za školu, bylo změněno možností provést šetření i na dalším typu střední školy – na Střední zemědělské škole. Pro potřeby této práce jsou dále sloučeny obě střední školy do jedné skupiny respondentů s označení střední škola o počtu 84 respondentů. Celkové výsledky to nijak neovlivní, výsledky jsou přepočítávány do procent či indexů četnosti.

- **Položka č. 3** – zjišťuje, zda respondent žije s oběma rodiči, či jen s jedním rodičem. Sledování výsledků této položky umožní porovnat, zda se faktor úplnosti rodiny nějak promítá např. do typu navštěvované školy, či do některé z volnočasových aktivit. Následující graf ukazuje diferenciaci celkového souboru všech respondentů podle toho, zda tito žijí v úplné rodině či jen s jedním s rodičů. Varianta označená **„Jinak“** vyjadřuje skupinu respondentů, kteří žijí buď se svým partnerem (to platí v případě respondentů – dívek), nebo u prarodičů. Z níže uvedeného grafu je patrné, že z celkového souboru respondentů je více než jedna třetina vychovávána v neúplné rodině.

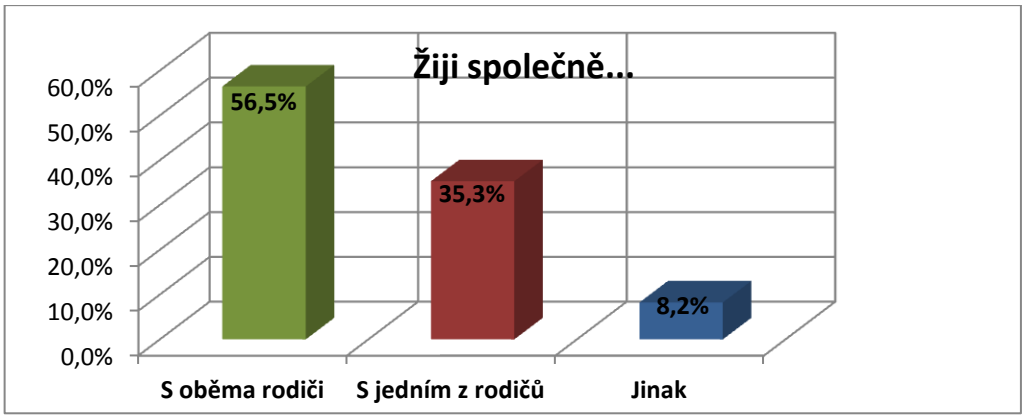

Graf č.4 – typ rodiny

Zajímavý pohled nám nabízí rozdělení této položky podle jednotlivých typů škol (grafy viz příloha práce). Ukazuje se, že úplná rodina je nejpočetněji zastoupená u studentů gymnázií, znatelně hůře jsou na tom studenti středních škol, zde je úplná rodina sice ještě nadpoloviční množinou, ale počet respondentů žijících jen s jedním rodičem je již přes 35% - **viz grafy č. 5 a 6** v příloze práce. Nejhorší složení rodiny pak vykazují výsledky dotazníků od žáků učňovských oborů, kde úplnou rodinu najdeme jen v 42,9% - **viz graf č. 7** v příloze práce.

- **Položka č. 4** – mapovala vybavení domácností respondentů multimediálním zařízením (TV+přehrávač, PC, tablet či notebook, připojení na internet). **V celé skupině respondentů se nevyskytoval ani jeden případ, že by v domácnosti něco z uvedených zařízení chybělo.** Z toho důvodu není vyjádření grafem či tabulkou nutné.

- **Položka č. 5** – zjišťovala aktivity, kterým se v jejich volném čase věnují rodiče respondentů.

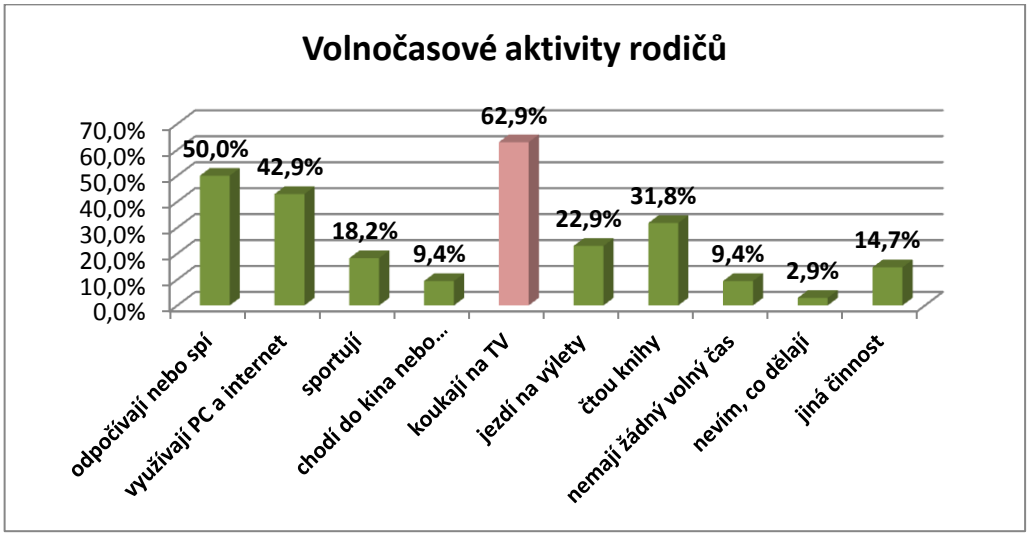

Graf č.8 – VČA u rodičů - kumulované

Uvedený graf ukazuje kumulované výsledky v celém souboru respondentů. Zajímavé je sledovat, jak se spektrum aktivit rodičů mění v závislosti na typu školy, kterou navštěvuje jejich dítě. Jako první uvádíme spektrum volnočasových aktivit rodičů studenta gymnázia. Podle očekávání na čele najdeme aktivitu „sledování TV“, která odpovídá trendu doby. Milým zjištěním je hodnota u aktivity „sport“ 13,4%, aktivity „jezdí na výlety“ 11,8% a hlavně „čtení knih“ 15,7%. viz graf:

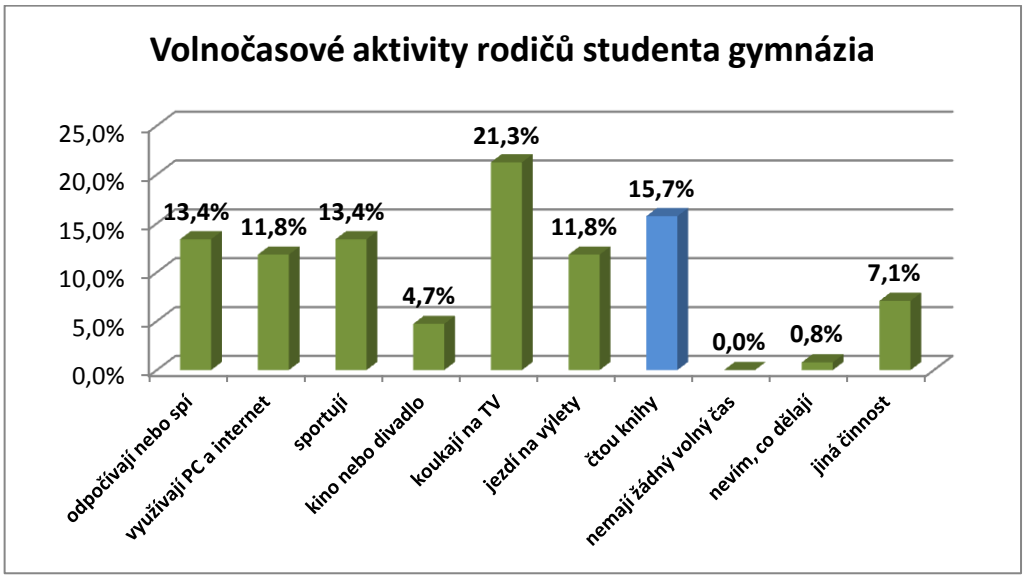

Graf č.9 – VČA rodičů gymnazistů

Jinak již vypadá toto spektrum u rodičů studenta střední školy. Opět sice vede sledování TV s hodnotou 24,8%, ale sport je již zastoupen jen 3,7%, četba knih 11,9% a divadlo jen 4,6%. viz. graf:

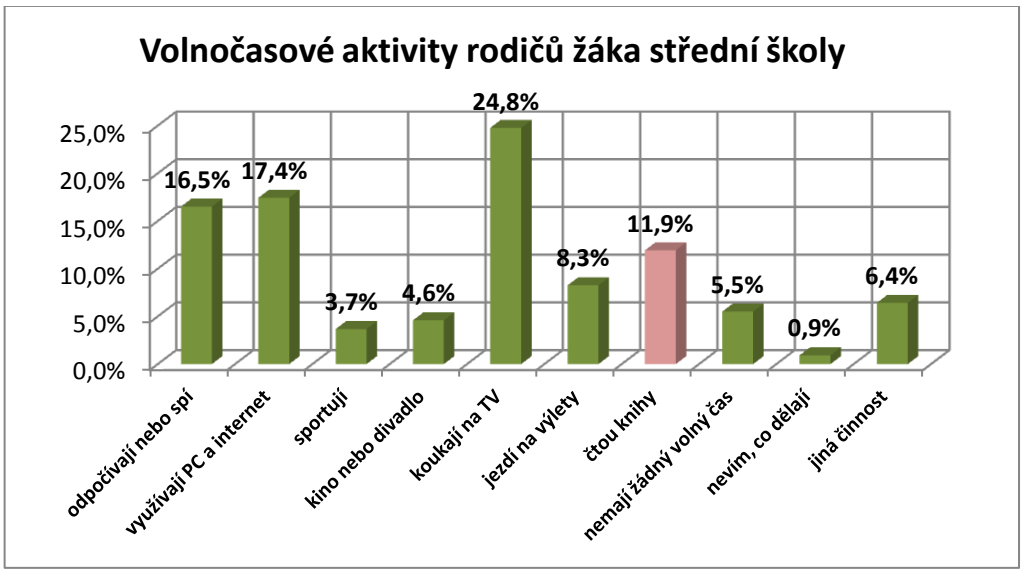

Graf č.10 – VČA rodičů středoškoláka

Stejné spektru doznává proměn četností u respondentů s vazbou na prostředí učebních oborů. Jak je z grafu patrné, do čela se dostává odpočinek s 30,2%, následován TV s 24,5%. Divadlo či kino se nevyskytuje vůbec, četba klesla na hodnotu 7,5%. viz graf:

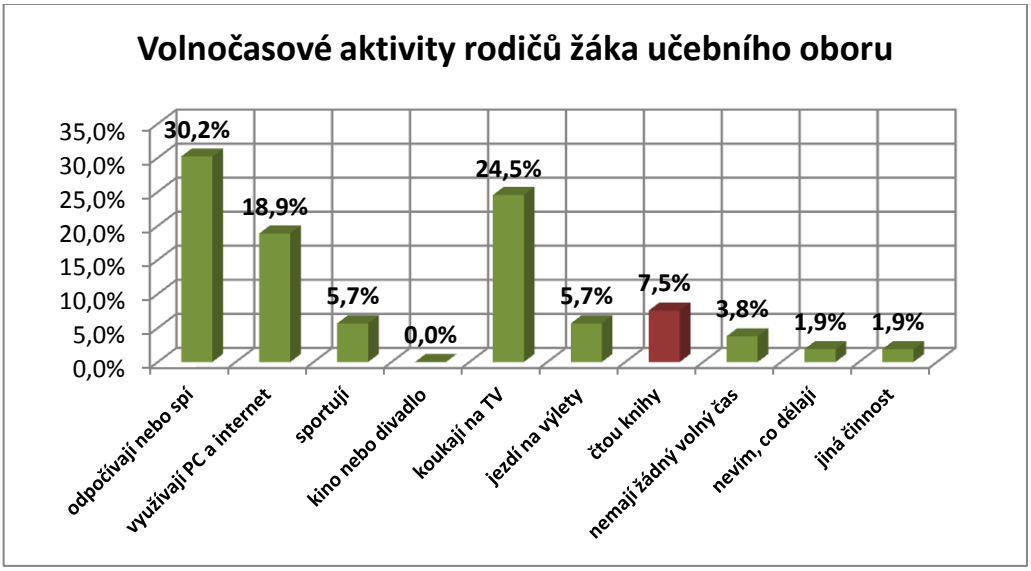

Graf č.11 – VČA rodičů učně

- **Položka č. 6** – zjišťovala objem volného času respondentů ve všední den. Respondentům byla nabídnuta následující skupina možností: Méně než jednu hodinu, 1 - 2 hodiny denně, 3 – 5 hodin denně a více než 5 hodin denně. V celkovém souboru respondentů vede **varianta 3 – 5 hodin denně, kterou volilo 48,2%**, na druhém místě jsou takřka shodně varianty 1 – 2 hodin a více než 5 hodin se ziskem kolem 25%. Méně než jednu hodinu volného času uvádí pouze 2,4% respondentů. viz. graf:

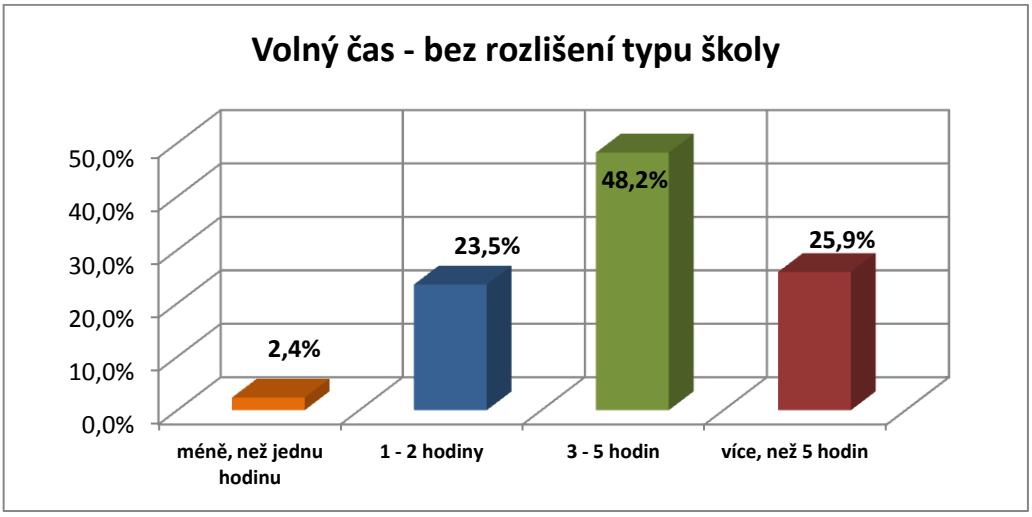

Graf č.12 – objem volného času

Pokud získané výsledky rozdělíme podle typu navštěvované školy, získáme následující graf:

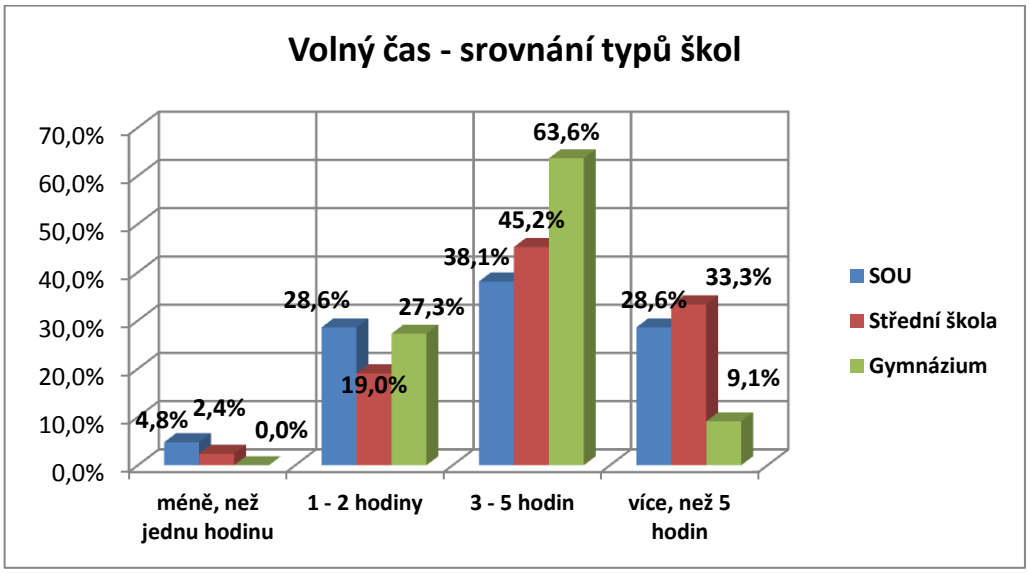

Graf č.13 – volný čas srovnání škol

Z něj lze vyčíst, že největší množství volného času mají studenti gymnázií, kteří v 63,6% volili hodnotu 3 – 5 hodin volného času denně. Nejméně volného času uvádějí žáci učebních oborů.

- **Položka č. 7** – mapovala **subjektivní názor respondenta** na míru jeho volného času. Jak ukazuje níže uvedený graf, dostatek volného času má podle svého názoru 64,7% všech respondentů.

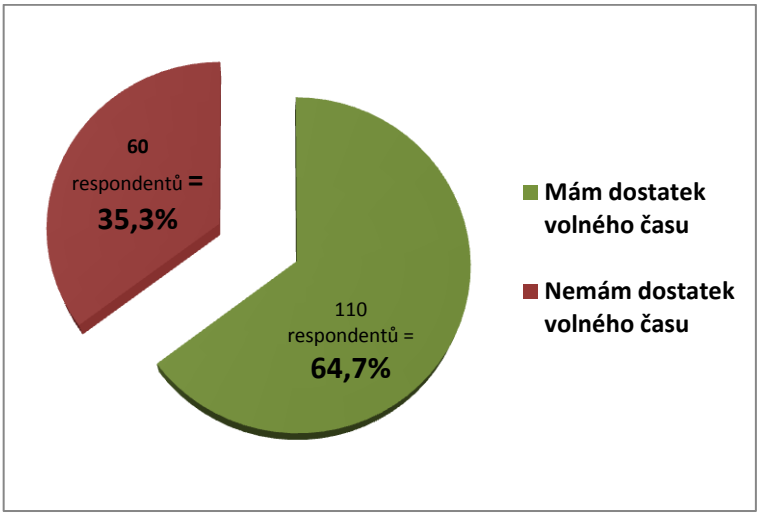

Graf č.14 – dostatek VČ

Pokud získané informace rozdělíme podle typů navštěvovaných škol, zjišťujeme, že pocitově dostatek volného času je pro různé typy škol různý a nejvíce spokojeni s jeho

množstvím jsou studenti středních škol s 76,2%, následováni studenty gymnázií s 54,5%, na třetí příčce jsou žáci učebních oborů s 52,4%.

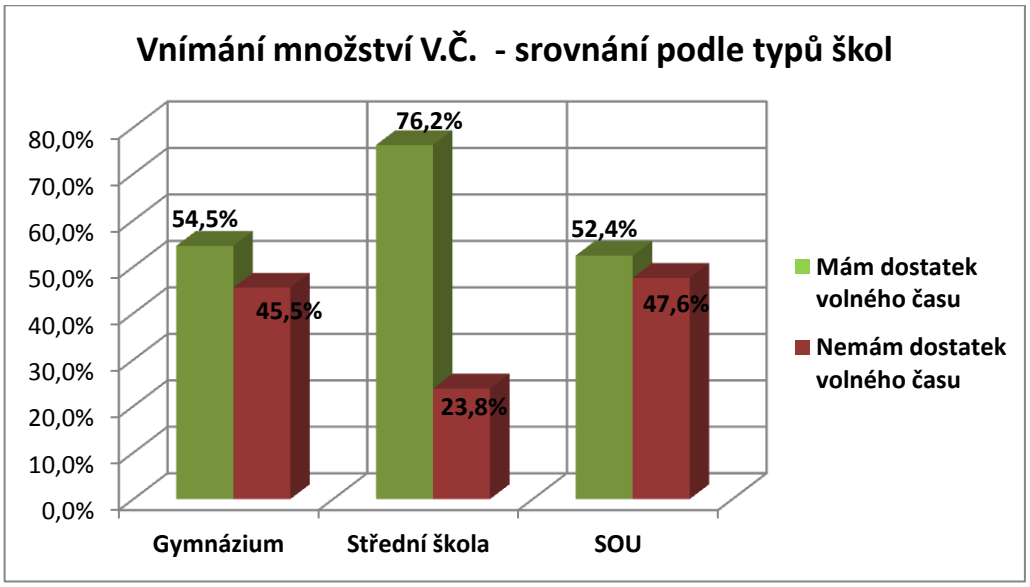

Graf č.15 – dostatek VČ srovnání podle škol

- **Položka č. 8** – mapovala zájem **rodičů respondentů** o to, co dělají tito ve svém volném čase. Uvedený graf opět selektuje výsledky podle typů navštěvovaných škol.

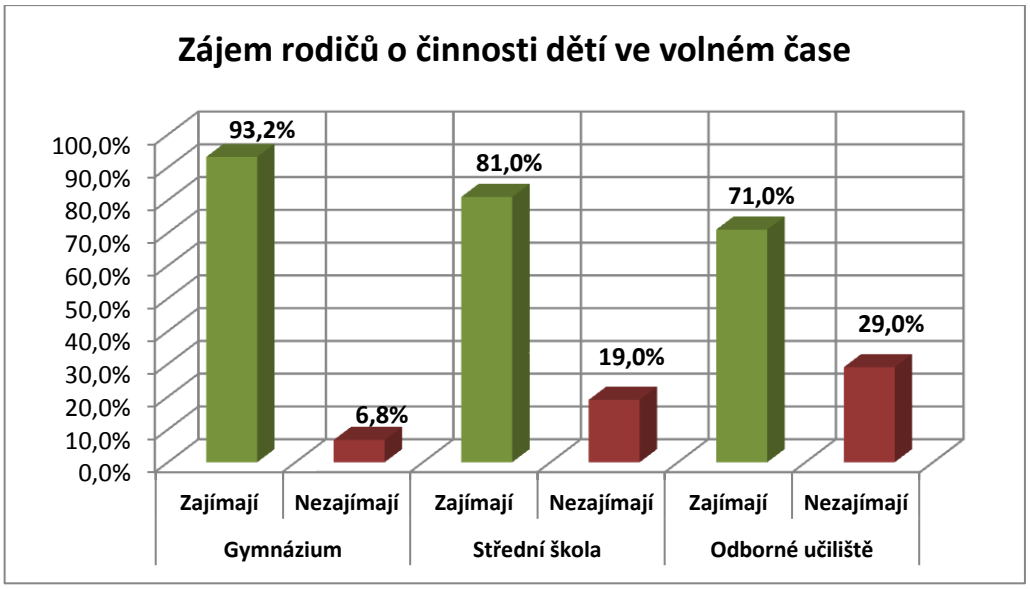

Graf č.16 – zájem rodičů o VČA dětí

Je zřejmé, že největší – takřka stoprocentní zájem projevují rodiče studentů gymnázií, zde je možná vazba na zjištěné hodnoty o úplnosti rodiny. Na druhém místě jsou rodiče studentů středních škol s 81% a na konci rodiče žáků učebních oborů s 71%.

- **Položka č. 9** – zjišťovala, zda respondent vlastní mobilní telefon a zda v rámci tohoto telefonu má přístup na internet.

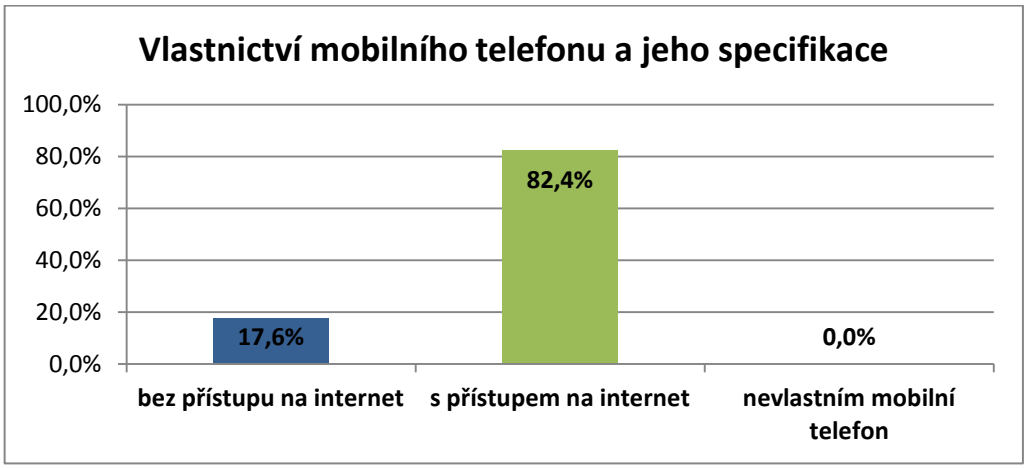

Graf č.17 – vlastnictví mobilního telefonu

Vlastnictví mobilního telefonu bylo prokázáno v 100%, z toho v 82,4% jde o přístroj s připojením na síť internet.

- **Položka č. 10** – zjišťovala, kolik volného času věnují respondenti přípravě do školy a studiu. Uvedený graf zobrazuje rozdíly mezi studenty gymnázií, středních škol a odborných učilišť.

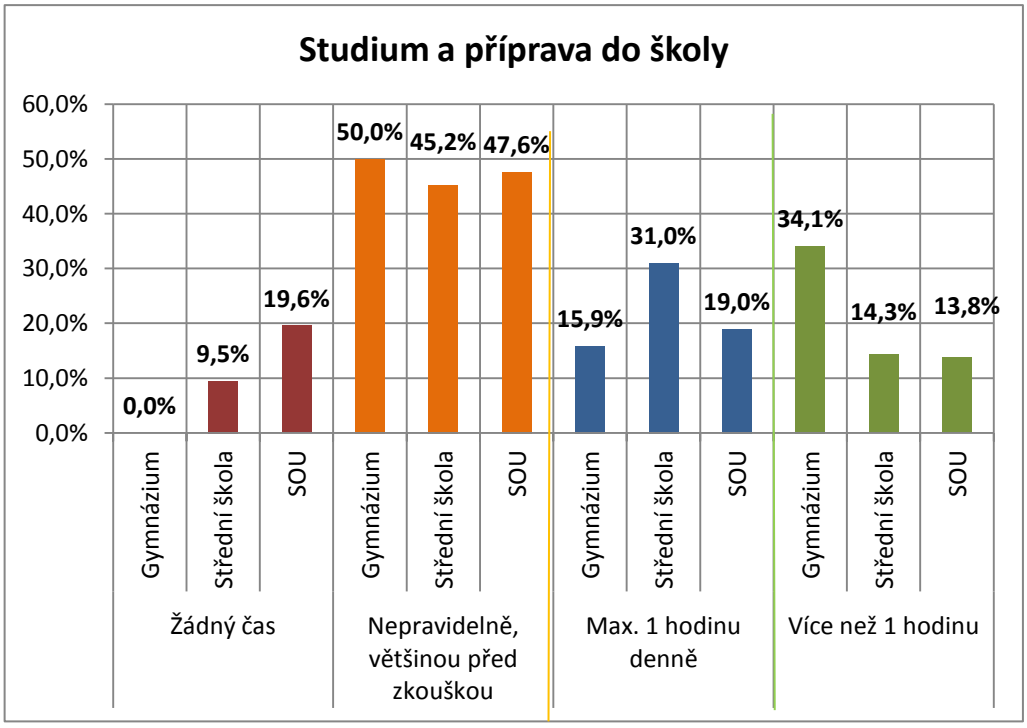

Graf č.18 – studium a příprava do školy

Z grafu je zřejmé, že nejčastější odpovědí napříč typy škol je ta, že studiu se věnují nepravidelně, zejména před zkouškou. U varianty udávající, že studiu a přípravě je věnována maximálně 1 hodina denně vedou studenti středních škol. Více než jednu hodinu denně tráví studiem 34,1% studentů gymnázií, v tomto ohledu střední školy i odborná učiliště pokulhávají s hodnotami kolem 14%. Bezpochyby je to způsobeno náročností studia, která je rozdílná u uvedených typů škol. Zajímavé je, že jediní studenti gymnázií uvádějí u položky „žádný čas“ nulovou hodnotu, kdežto studenti středních škol vykazují hodnotu 9,5% a žáci učebních oborů dokonce 19,6% !

- **Položka č. 11** – nabídla respondentům možnost označit z baterie 6 variant cokoliv, co si spojují s jejich představou o trávení volného času. Cílem však nebylo sledovat co touto náplní je, ale co jí není. Vyhodnocením nezaškrtnutých možností pak dostáváme obrázek o tom, **s čím si mládež nespojuje svou představu o náplni volného času.** Vzhledem k tomu, že nebylo určeno, zda mají respondenti zaškrtávat určité množství odpovědí, nelze výsledek zobrazit hodnotami v součtu představujícími 100%, a proto připouštím kumulativní překročení této hranice.

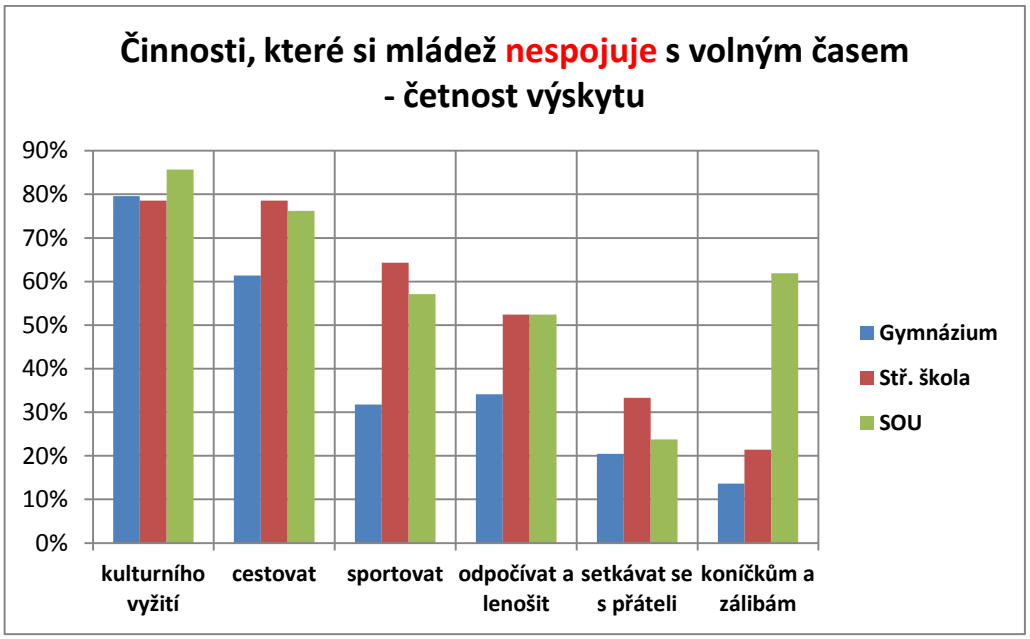

Graf č.19 – činnosti které nejsou VČA

Z grafu vyplývá zajímavý úkaz – názory studentů středních škol a učebních oborů vykazují stejné tendence, kdežto studenti gymnázií mají jiné tendence. V čem se ale respondenti shodují je skutečnost, že svou představu o volném čase nespojují s kulturním vyžitím. U položky „cestování“ je již lehký názorový odklon studentů

gymnázií, kdežto studenti středních škol a učebních oborů vykazují takřka stejné hodnoty. Jako možný faktor může působit znalost cizích jazyků, která je na vyšší úrovni u studentů gymnázií. U sportu jsou rozdíly ještě větší a zde se nabízí hypotéza, že do náplni volnočasových aktivit promlouvají aktivity rodičů, kde byl u rodičů studentů z gymnázií sport poměrně často uváděn. Zarážející je položka „koníčkům a zálibám“, kde nezvyklý růst zaznamenala křivka žáků učebních oborů, ale jak je uvedeno níže, je to tím, že tito mladí lidé neuvádějí takřka žádné záliby či koníčky.

- **Položka č. 12** – mapovala příslušnost respondentů k partě, nebo jiné neformální skupině. Zde jsou opět vidět rozdíly hodnot v závislosti na typu navštěvované školy.

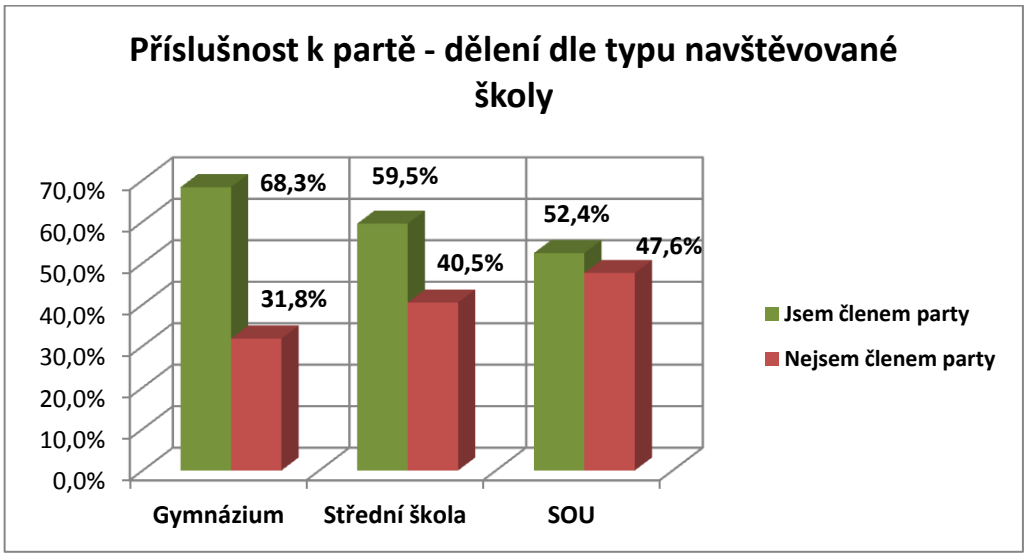

Graf č.20 – příslušnost k partě

Příslušnost k neformální vrstevnické skupině uvedlo nejvíce respondentů ze skupiny **studentů gymnázií s 68,3%**, na druhé příčce **studenti středních škol s 59,5%** a na poslední příčce **žáci učebních oborů s 52,4%**.

- **Položka č. 13** – zjišťovala pomocí škály, bez čeho si respondenti **neumí představit** svůj volný čas. U této položky byla respondentům nabídnuta baterie 9 možností a ke každé z nich měli přiřadit číslici odpovídající jejich názoru na skutečnost, jak by jim ta která věc při trávení volného času scházela. Uvedená stupnice byla:
  - ***1*** *nechybělo by vůbec*
  - ***2*** *občas by mi chybělo*
  - ***3*** *citelně by mi chybělo*
  - ***4*** *zcela zásadně by mi chybělo*

	Gymnázium	Střední škola	Učiliště
bez rodiny	2,68	1,76	2,14
bez knihy	1,64	1,52	1,23
bez přístupu na internet	2,59	2,57	2,76
bez přátel	3,18	3,17	3,05
bez pohybu ve formě sportu	2,82	2,33	2,27
bez odpočinku	3,18	2,78	2,52
bez poslechu hudby	2,66	2,96	2,65
bez mobilního telefonu	2,50	3,00	3,38
bez televize	1,69	1,76	2,29

Tabulka č. 1 – zdrojová k položce č. 13

Výsledky ve formě vypočteného indexu oscilujícího mezi hodnotou 1 a 4 můžeme vidět ve výše uvedené tabulce. Z ní je zřejmé, že o první příčky ve výčtu nejvíce nepostradatelných položek najdeme **mobilní telefon, připojení na internet a společnost přátel**. Vysokých hodnot dosáhly indexy u položky „odpočinek“. Opět lze najít rozdíly zejména mezi skupinou studentů gymnázií a zbytkem respondentů, kteří vykazují nižší potřebu mít telefon, za to však vyšší u odpočinku.

- **Položka č. 14** – mapuje činnosti, kterým se respondenti věnují při cestě do školy a ze školy. Zde lze sledovat, jak se mění samotný profil složek času, kdy se stírají hranice mezi volným časem a časem vázaným. Respondentům nabídnuta baterie 9 možností a škála četnosti: **1**- této činnosti se nevěnuji, **2** – této činnosti se občas věnuji, **3** – této činnosti se pravidelně věnuji.

Grafické znázornění dosažených hodnot lze vidět v následujícím grafu:

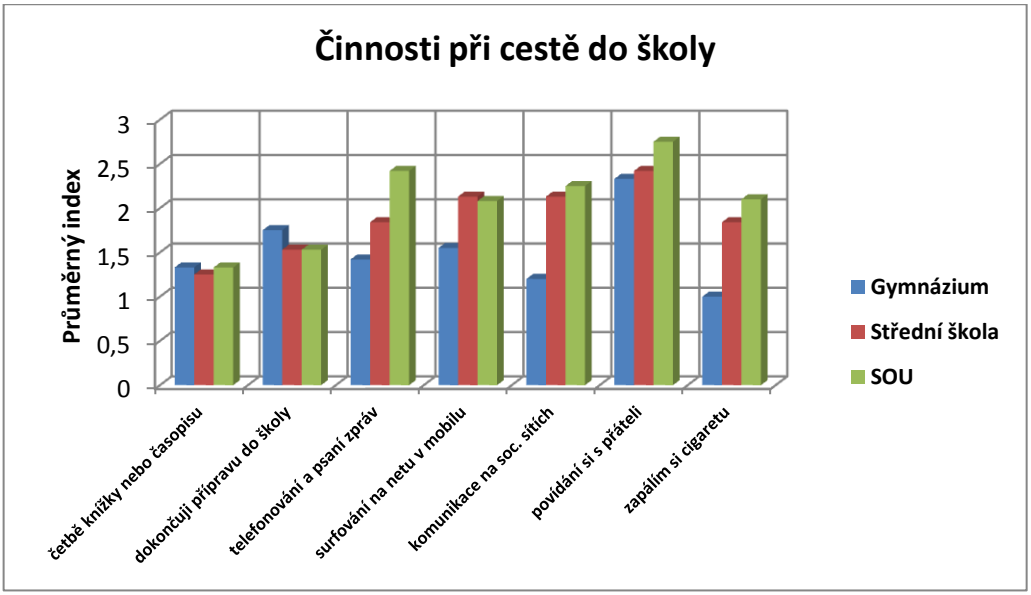

Graf č.21 – činnosti při cestě do školy

Napříč všemi skupinami vede diskuse s přáteli, což lze hodnotit pozitivně, neboť to kompenzuje vliv virtuálního sociálního prostředí. Dále se jako u předchozích položek liší odpovědi studentů gymnázií a zbytku respondentů. Zatímco gymnazijní studenti mají další pořadí aktivit vyrovnané, u ostatních respondentů jsou patrné rozdíly a pořadí je: komunikace na sociálních sítích – psaní zpráv – komunikace na sociálních sítích – surfování na internetu v mobilu. Smutným zjištěním je pak aktivita **„kouření“**, které se nevěnují pouze studenti gymnázií, kdežto studenti **středních škol** uvádějí **index 1,81** a žáci **učebních oborů** dokonce **2,1** !

Tabulka získaných indexů vypadá následovně:

	Gymnázium	Střední škola	SOU
četbě knížky nebo časopisu	1,33	1,25	1,33
dokončuji přípravu do školy	1,75	1,53	1,53
telefonování a psaní zpráv	1,42	1,84	2,42
surfování na netu v mobilu	1,55	2,13	2,08
komunikace na soc. sítích	1,2	2,13	2,25
povídání si s přáteli	2,33	2,42	2,75
zapálím si cigaretu	**1**	**1,84**	**2,1**

Tabulka č.2- zdrojová k položce č. 14

Položka č. 15 – zjišťuje příslušenství k nějaké zájmové organizaci

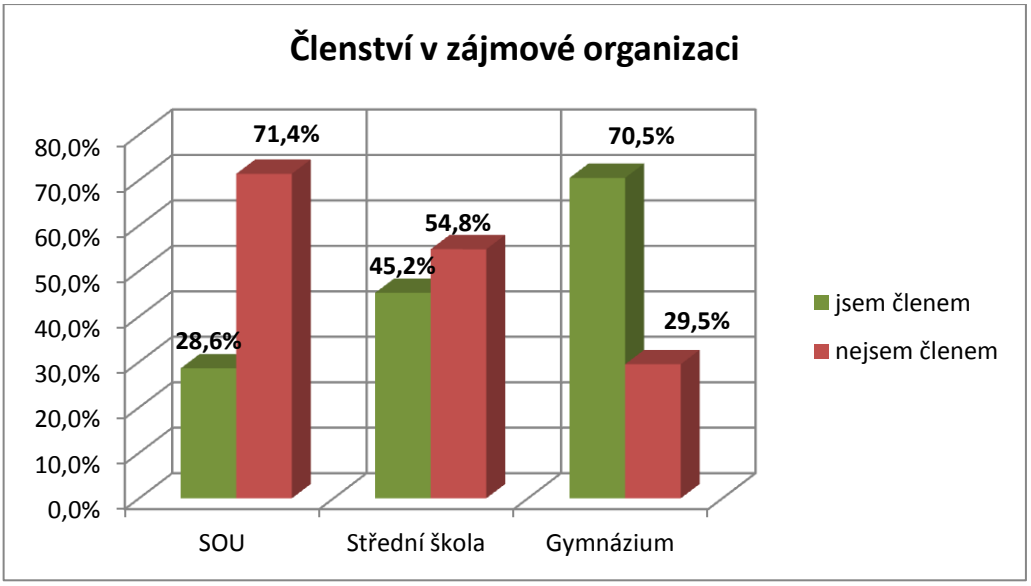

Graf č.22 – členství v zájmové organizaci

Výsledky mají stejnou tendenci, jako u položky 12 – neformální skupiny – party. Smysluplné trávení času v rámci nějaké zájmové organizaci je doménou studentů

gymnázií, vyjádřeno hodnotou 70,5%, u studentů středních škol je to pak hodnota 45,2% a u žáků učebních oborů pouhých 28,6%.

- **Položka č. 16** – zjišťuje, zda respondent hraje na nějaký hudební nástroj.

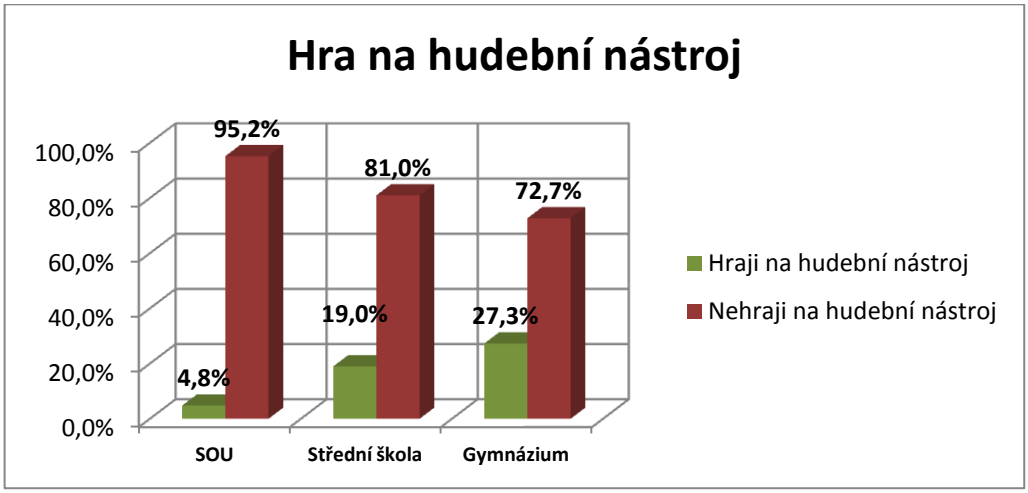

Graf č.23 – hra na hudební nástroj

Hru na hudební nástroj je možné považovat za jednu z nejvhodnějších volnočasových aktivit, i když je podmíněna předpokladem ve formě hudebního sluchu, či smyslu pro rytmus. Za výborný výsledek proto lze považovat hodnotu **27,3%** u skupiny studentů **gymnázií**!!!

- **Položka č. 17** – zjišťuje, zda respondenti čtou. Namísto zaškrtávání položek s možnostmi „čtu“ či „nečtu“ byla respondentům nabídnuta možnost uvést svou nejoblíbenější knihu či autora. Výsledky lze sledovat v níže uvedeném grafu. Smutný je zejména výsledek u skupiny respondentů z učebních oborů.

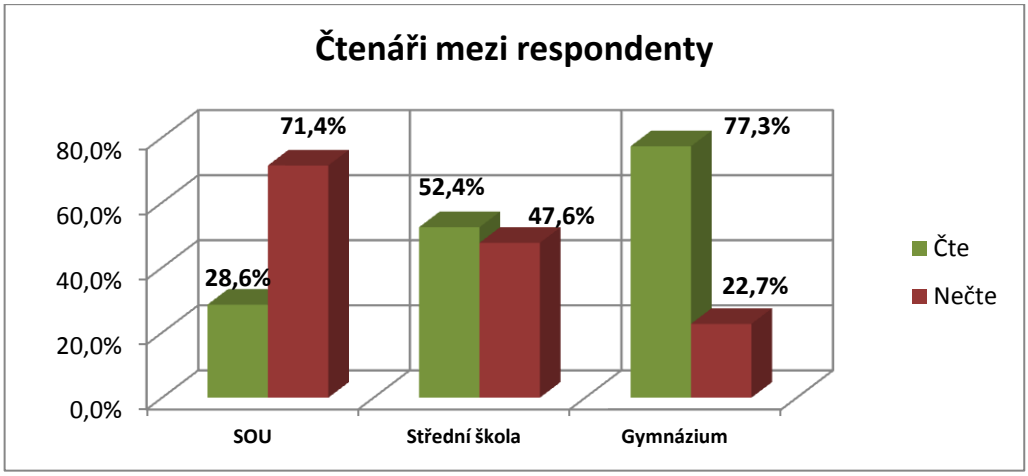

Graf č.24 – čtenáři mezi respondenty

- **Položka č. 18** je otevřená a umožňuje respondentu vyjádřit jeho představu o volném čase. Výsledky jsou uvedeny v následující tabulce a představují **počet výskytu ze 170 možných**. Respondenti měli možnost napsat cokoliv, nebyl stanoven limit na počet uváděných aktivit, ani nebylo limitováno jejich spektrum. Při vyhodnocení byly vyřazeny vulgární popisy aktivit a následně byla vypočtena četnost výskytů.

ležení, spánek	86	vaření	23
TV, DVD…	**103**	procházky	36
párty	56	kouření marihuany	21
Facebook	**126**	výlet	83
hraní PC her	67	sport	69

Tabulka č.3- zdrojová k položce č. 18

Jak je vidět, sféra volného času je silně ovlivněna médii na digitálním principu, což lze dokázat zdrcujícím vítězstvím aktivity spojené s užívání sociální sítě Facebook. Na druhé příčce je v představách respondentů sledování filmů, ideálně vleže. Smutné je spojení volného času s užíváním drog, jak je vidět u položky marihuana a četnosti 21 výskytů, což je 12,3%.

- **Položka č. 19** – mapuje strukturu volnočasových aktivit, které respondent volí, když je **doma**. Respondentům nabídnuta baterie 19 možností a ke každé z nich měli přiřadit číslici odpovídající četnosti této aktivity v rámci volného času tráveného doma.

Nabídnutá škála byla:

- ***1****- této činnosti se nevěnuji*
- ***2*** *- méně často než jednou měsíčně*
- ***3****- méně často než jednou týdně*
- ***4*** *- alespoň jednou týdně*
- ***5*** *- každý den, jen výjimečně tuto činnost nedělám*

Souhrn získaných výsledků lze sledovat v níže uvedené tabulce.

	SOU	Stř. škola	Gymnázium
TV, DVD, filmy	3,9	3,6	3,3
Poslech rádia, CD, MP3, atd..	3,9	3,9	4,3
Povídání si s přáteli, známými	4,7	4,3	4,6
Komunikace s přáteli přes mobil	4,7	4,5	4,3
Četba novin a časopisů	1,8	2,3	2,9
Domácí práce	4,1	4,1	3,8
Odpočinek	3,7	3,9	4,1
Práce s PC (vše krom her a komunikace)	3,7	4,1	3,7
Počítačové hry (včetně herních konzolí)	2,4	3,4	2,9
Komunikace na soc. sítích	**4,8**	4,5	4,1
Četba knih	1,5	1,9	**4,1**
Studium a příprava na školu	2,3	3,1	4,3
Večírky, mejdany	3,1	2,1	1,5
Chov zvířat	3,3	2,5	2,7
Mimoškolní vzdělávání	1,8	2,1	2,8
Ruční práce nebo kutilství	1,5	1,6	1,9
Výtvarná, hudební a dramatická činnost	1,7	1,3	3,2
Individuální duchovní aktivity, meditace	1,3	1,1	1,1
Sběratelství	1,9	1,1	1,1

Tabulka č.4- zdrojová k položce č. 19

Výše uvedená tabulka obsahuje vypočtené indexy a současně nabízí v jednom každém řádku porovnání výsledků respondentů z různých typů škol. Je evidentní, že byť se od sebe v některých řádcích dosažené výsledky liší, jde často o poměrně vysoká čísla, představující vysokou četnost výskytu dané volnočasové aktivity napříč celou současnou středoškolskou mládeží. Není překvapením, že v těchto případech jde zejména o aktivity spojené s využívání digitálních technologií. Vůbec nejvyšší dosaženou hodnotou je **index 4,8** (z maxima 5), který představuje oblíbenost a četnost aktivity **„komunikace na sociálních sítích“** a to pro skupinu respondentů z řad žáků středních odborných učilišť. Ale pozadu nezůstávají ani žáci středních škol s indexem 4,5 a studenti gymnázií s indexem 4,1. Pro větší přehlednost zjištěných výsledků a současně pro možnost srovnání výsledků podle typů navštěvované školy byl profil aktivit rozdělen do 3 okruhů.

- **První okruh aktivit** má společný jmenovatel ve využití digitálních technologií a v tomto okruhu jsou zařazeny položky:
    - Sledování TV, filmů a DVD
    - Poslech rádia, CD, desek, MP3 a jiných nosičů hudby
    - Komunikace s přáteli přes mobilní telefon

- Práce s PC (kromě hraní her a komunikací na sociálních sítích)
- Počítačové hry a hry na herních zařízeních
- Komunikace na sociálních sítích

U vybraných položek bylo provedeno zkoumání zaměřené na rozdílnost výsledků mezi studenty jednotlivých typ škol a výsledek je zobrazen v níže uvedeném grafu:

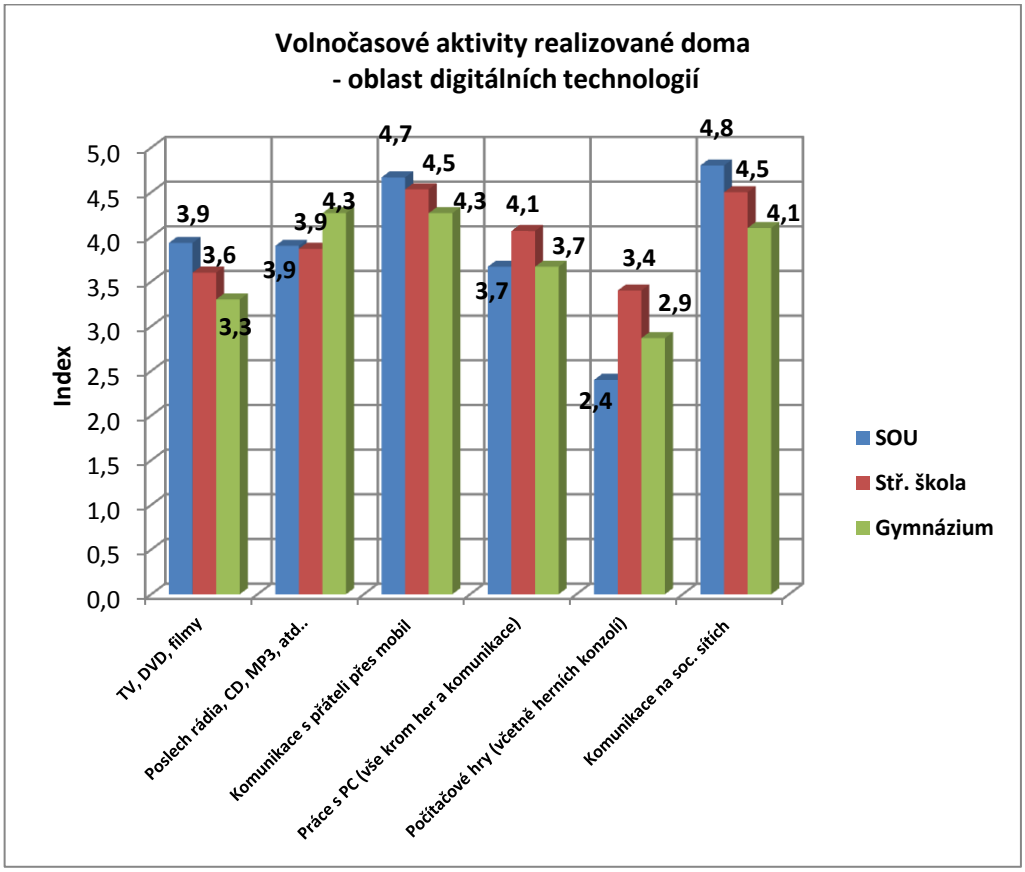

Graf č.25 – VČA – digitální technologie

Lze konstatovat, že dosažené indexy jsou u všech tří sledovaných skupin vysoké a zajímavostí je, že z uvedených šesti položek pouze jednou vedou studenti gymnázií a to u položky týkající se poslechu hudby z různých typů zařízení. U položek sledování filmů a TV, komunikace s přáteli přes mobil a komunikace na sociálních sítích vedou přesvědčivě žáci středních odborných učilišť. Žáci středních škol pak vykazují nejvyšší indexy u činností spojených s počítačem, tedy u položek práce s PC a počítačové hry.

- **Druhým sestaveným okruhem** aktivit jsou aktivity spojené s četbou, vzděláváním a tradiční formou socializace. Do tohoto okruhu byly zařazeny aktivity:
  - Četba novin a časopisů
  - Četba knih
  - Studium a příprava na školu
  - Mimoškolní vzdělávání
  - Výtvarná, hudební a dram. činnost
  - Navštěvování se s přáteli

Zjištěné výsledky jsou zobrazeny v následujícím grafu:

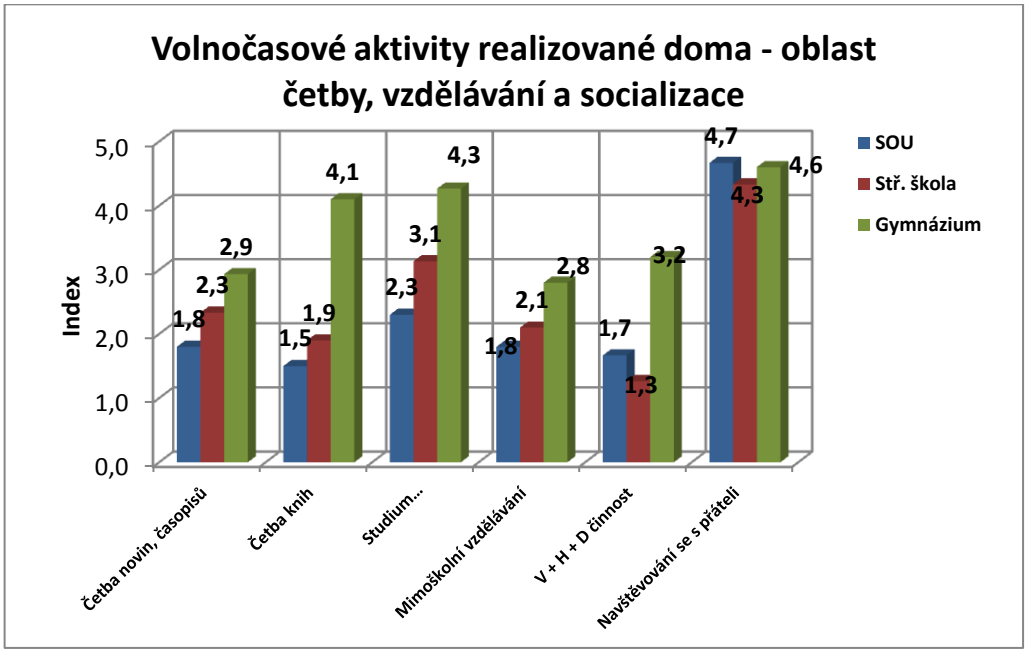

Graf č.26 – VČA – četba, vzdělávání, socializace

Zde je evidentní převaha aktivit u studentů gymnázií a to hned u pěti uvedených aktivit ze šesti. Pouze u aktivity mapující klasickou formu socializace a komunikace – tedy bez přítomnosti digitálních technologií a virtuálních sítí – jsou o jednu desetinu hodnoty indexu v čele studenti středních škol.

- **Třetí okruh** je tvořen zbývajícími aktivitami z nabídnuté baterie a je možné lze sledovat jak aktivity s vyrovnanými výsledky (domácí práce, odpočinek, meditace), tak i aktivity kde byly výsledné indexy rozdílné (večírky mejdany, ruční práce, kutilství). Více viz níže uvedený graf:

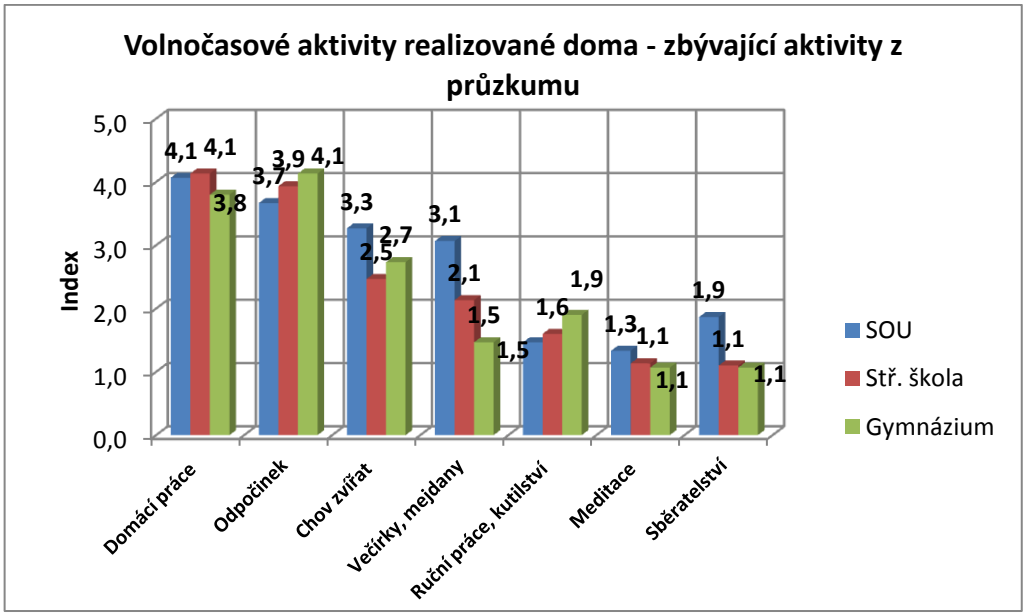

Graf č.27 – VČA ostatní

- **Položka č. 20** – zjišťuje, zda má respondent profil na některé ze sociálních sítí. Zde je opět zbytečné uvádět získané hodnoty v grafu či v tabulce, neboť **každý z respondentů uvedl, že má profil na některé ze sociálních sítí.**

- **Položka č. 21** – mapuje míru osobní zkušenosti respondenta s tabákovými výrobky. Respondentům byla nabídnuta baterie čtyř možností, která nabízela varianty od nulové zkušenosti s kouřením až po pravidelné kouření. Z výsledků je zřejmé, že výskyt kouření je nejčastější u žáků učebních oborů, kde jich dokonce 57,1% kouří pravidelně! Příjemným zjištěním pak je skutečnost, že ze skupiny studentů gymnázií není pravidelným kuřákem nikdo a občasnému kouření se věnuje 22,7%.

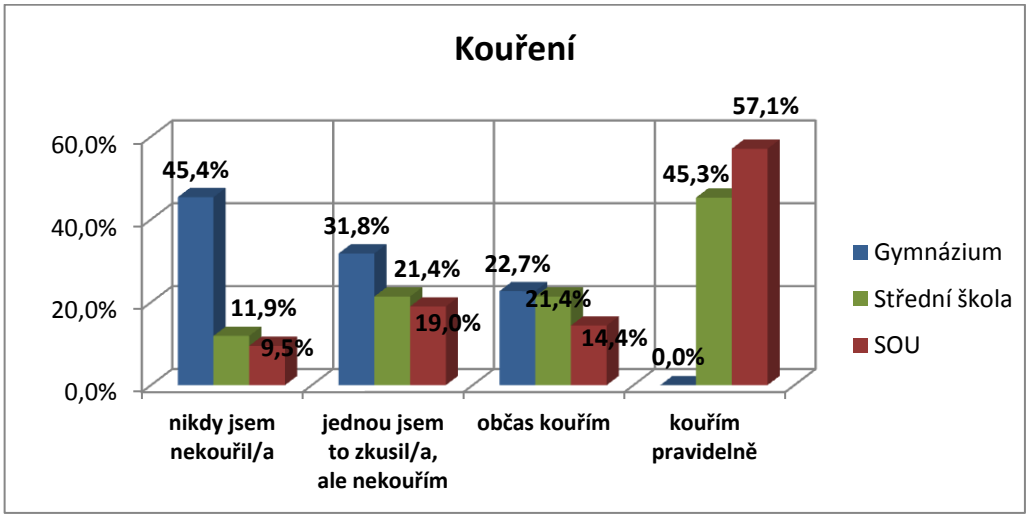

Graf č.28 – kouření

- **Položka č. 22** – zjišťuje, jak ovlivňují digitální technologie sféru komunikace současné mládeže. Respondentům byla nasimulována situace, kdy chtějí sdělit nějakou **nevýznamnou** informaci někomu ze svých přátel a byla jim nabídnuta baterie možností, z nichž volili tu možnost, kterou nejčastěji používají.

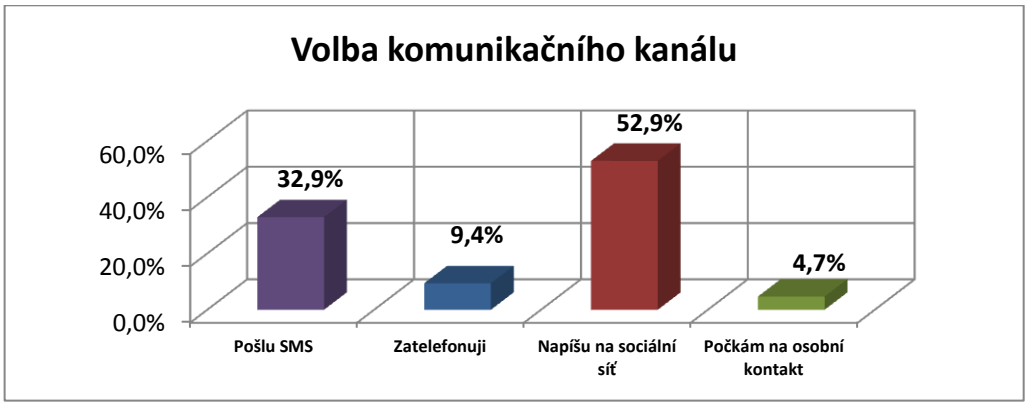

Graf č.29 – komunikační kanály

S předstihem vedou sociální sítě, následovány SMS zprávami, poté telefonem a až na konci je osobní kontakt.

- **Položka č. 23** – mapuje, kolik času denně tráví respondent na sociální síti. Respondentům byla nabídnuta následující skupina možností: Žádný čas, max. 1 hodinu denně, 2 – 3hodin denně a více než 3hodiny denně.

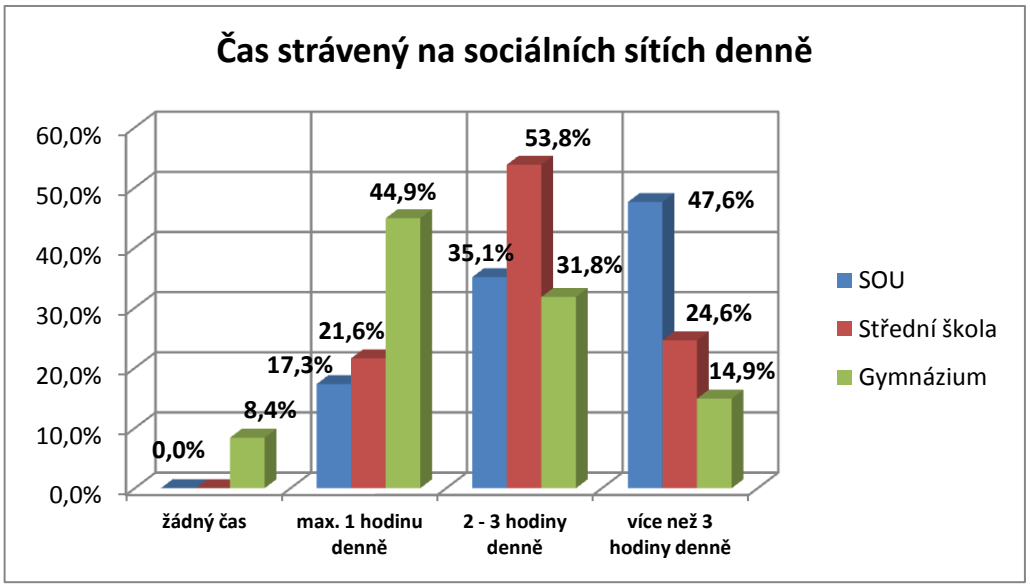

Graf č.30 – čas na soc. sítích

Z výše uvedeného grafu je vidět, že fenomén sociálních sítí opravdu ovládl takřka celou generaci současné mládeže. V kategorii „max. 1 hodinu denně“ vedou studenti gymnázií, což lze považovat za akceptovatelný kompromis, v kategorii „2 – 3 hodiny denně“ už vedou studenti středních škol a v kategorii „více než 3 hodiny denně“ vedou žáci učebních oborů. Ukazuje se tím, že nárůst sociálního jevu závislosti na sociálních sítích roste spolu s klesající náročností navštěvované školy.

- **Položka č. 24** – mapuje strukturu volnočasových aktivit, **které respondent volí, když je mimo domov.** Respondentům nabídnuta baterie 19 možností a ke každé z nich měli přiřadit číslici odpovídající četnosti této aktivity v rámci volného času tráveného doma. Nabídnutá škála byla: ***1****- této činnosti se nevěnuji,* ***2*** *- méně často než jednou měsíčně,* ***3****- méně často než jednou týdně,* ***4*** *- alespoň jednou týdně,* ***5*** *- každý den, jen výjimečně tuto činnost nedělám.* Hodnoty vypočtených indexů představují průměrnou dosaženou hodnotu pro danou aktivitu v dané skupině respondentů a jsou zobrazeny v následující tabulce:

	SOU	Stř. škola	Gymnázium
Setkávání se s přáteli, s partou	4,6	4,2	4,1
Schůzka s partnerem	3,1	2,5	1,6
Procházky, toulání se	3,1	3,1	2,3
Návštěva kaváren, hospod	3,6	2,7	2,1
Aktivní sportování	3,4	2,9	4,8
Návštěva kina, divadla	1,9	2,0	2,4
Turistika, výlety do přírody	2,3	2,1	2,1
Návštěva diskoték, párty	2,9	1,7	1,1
Práce na zahradě	2,4	2,1	2,5
Brigáda	2,9	2,6	1,3
Hudební a dramatická činnost	1,3	2,1	2,8
Návštěva sportovních utkání	2,3	1,9	2,1
Nakupování	3,6	2,6	2,1
Návštěva muzea, galerií	1,2	1,6	2,3
Zájmové organizace	1,3	2,1	2,8
Návštěva koncertů pop. hudby	1,5	1,4	1,1
Indiv. duch. aktivity, meditace	1,1	1,4	1,2
Návštěva konc. vážné hudby	1,0	1,1	1,6
Veř. prospěšná činnost	1,1	1,2	1,5

Tabulka č.5 - zdrojová k položce č. 24

Z uvedené tabulky byly pro lepší možnost porovnání získaných indexů vytvořeny tři okruhy aktivit, a to:

- okruh aktivit z oblasti kulturního vyžití
- okruh aktivit nepřínosných
- okruh aktivit s pozitivním vlivem

První okruh aktivit je tvořen těmito aktivitami: návštěva kina či divadla, hudební a dramatická činnost, návštěvy muzea a galerií, koncerty populární hudby, koncerty vážné hudby. Grafické znázornění viz graf níže:

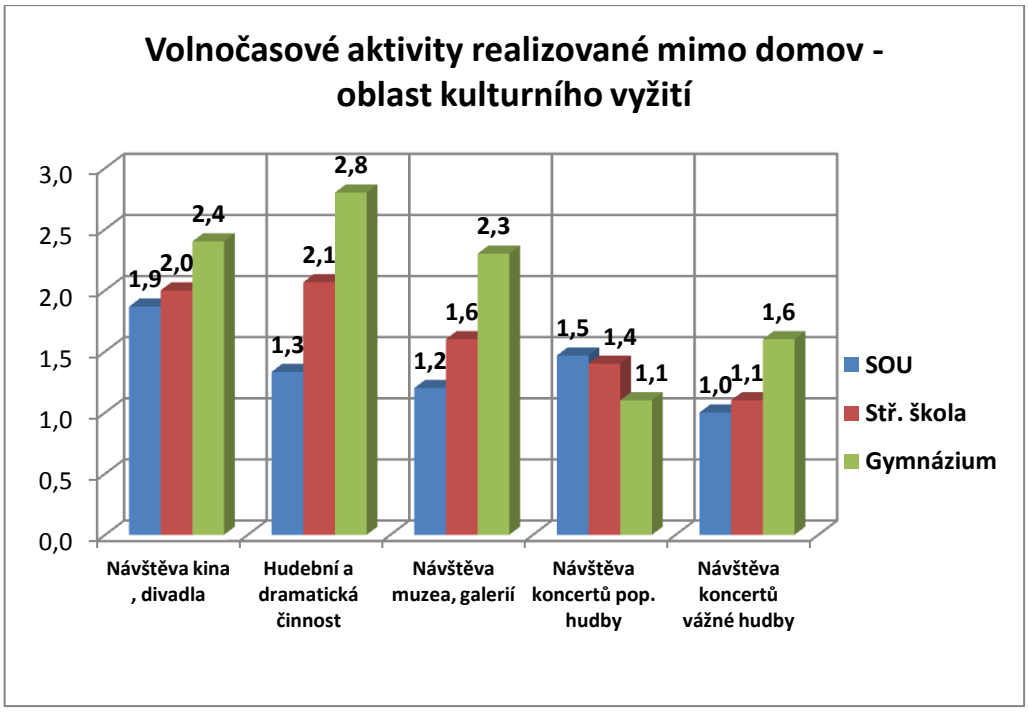

Graf č.31 – VČA realizované mimo domov

Opět je evidentní vyšší četnost aktivit spojených s kulturním vyžitím u studentů gymnázií, kteří vedou ve všech položkách krom návštěv koncertů populární hudby. Zde vítězí žáci středních odborných učilišť, kteří ovšem, bohužel, ve všech ostatních aktivitách zastávají nejnižší příčky.

Do druhého okruhu byly vybrány položky, u nichž lze předpokládat jen minimální či vůbec žádný pozitivní vliv na rozvoj osobnosti.

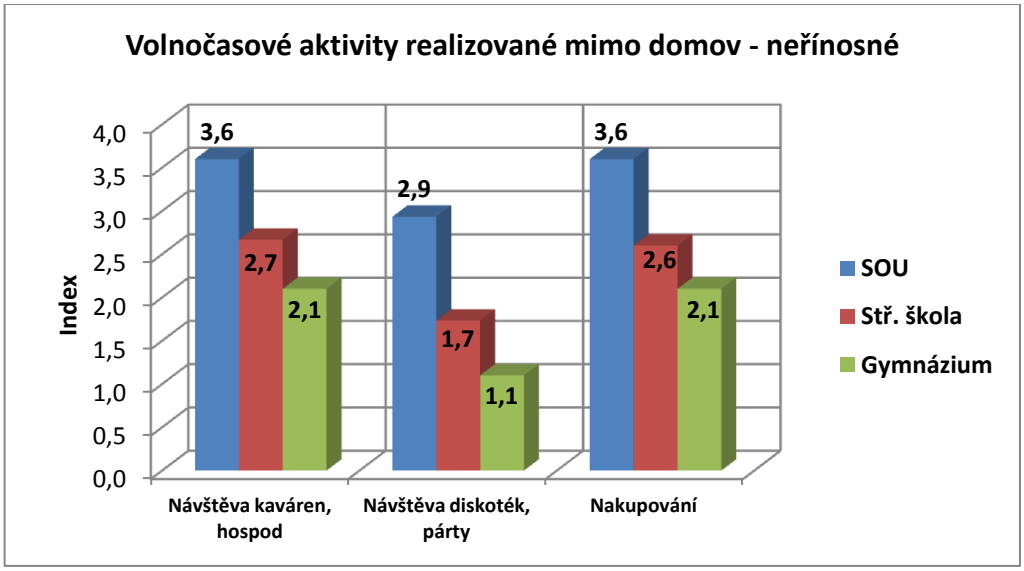

Graf č.32 – VČA nepřínosné

Opět lze konstatovat, že četnost výskytu těchto aktivit doznává různé úrovně ve vztahu k navštěvované škole a jak předpokládala ústřední hypotéza této práce, méně kvalitněji tráví svůj čas zejména žáci učebních oborů. Zároveň je ale zřejmé, že tyto aktivity nejsou bez povšimnutí i u ostatních skupin respondentů, což je překvapením zejména u zmíněného nakupování.

Třetím okruhem pak jsou aktivity s pozitivním přínosem pro harmonický rozvoj osobnosti a do tohoto okruhu byly zařazeny následující aktivity: aktivní sportování, turistika a výlety do přírody, činnost v zájmových organizacích, individuální duchovní aktivity a meditace a nakonec veřejně prospěšná činnost. Výsledky jsou uvedeny v následujícím grafu:

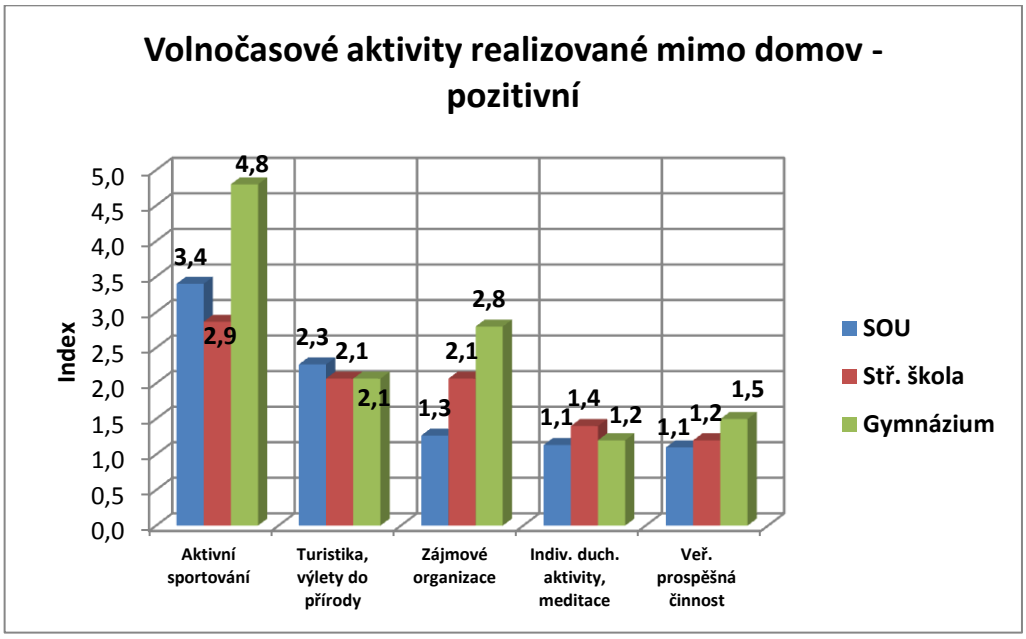

Graf č.33 – VČA - pozitivní

U aktivity „sportování“ lze vidět výrazný odskok skupiny respondentů z řad studentů gymnázií, který tato skupina opakuje ještě u aktivity „činnost v zájmových organizacích“, i když ne s tak výrazným rozdílem. U ostatních aktivit jsou výsledky vyrovnanější, příjemné zjištění je pak nejvyšší dosažený index u položky „turistka a výlety do přírody“, kde vedou žáci učebních oborů. U aktivit „veřejně prospěšná činnost“ a „individuální duchovní aktivity a meditace“ lze konstatovat takřka nulový výskyt, vyjádřený indexy v hodnotách lehce nad bodem jedna.

Položka č. 25 – Zjišťuje míru osobní zkušenosti respondenta s požíváním alkoholu. Respondentům byla nabídnuta baterie čtyř možností, která nabízela varianty od nulové zkušenosti s alkoholem až po pravidelné pití alkoholu. Z výsledků je zřejmé, že výskyt

zkušeností s alkoholem je nejčastější u žáků učebních oborů, kde jich dokonce 36,6% pije pravidelně! Příjemným zjištěním pak je skutečnost, že ze skupiny studentů gymnázií není nikdo pravidelným konzumentem alkoholu a nulovou zkušenost uvedlo dokonce 43,2% studentů gymnázií. Podrobněji v následujícím grafu:

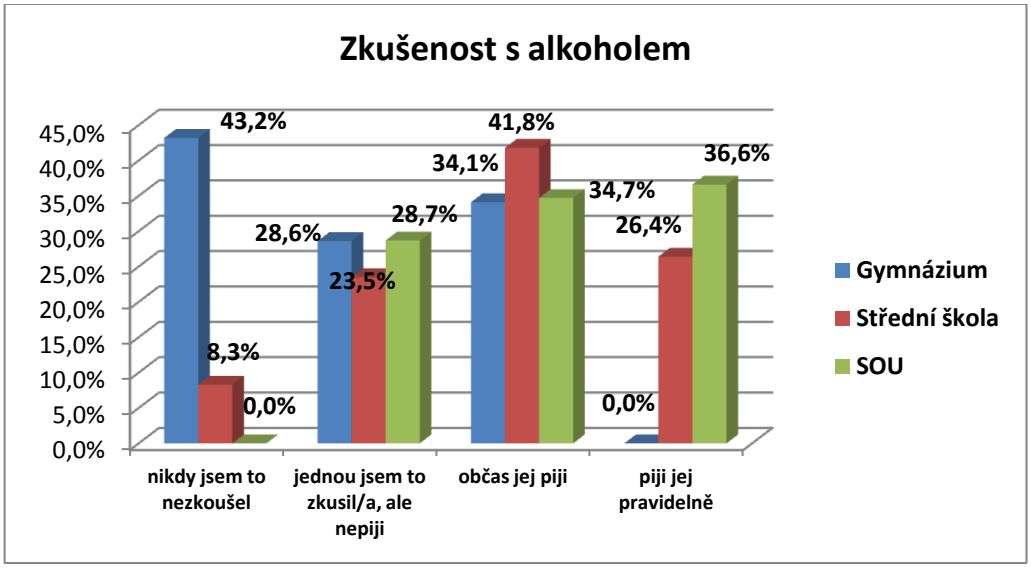

Graf č.34- alkohol

- **Položka č. 26** – je otevřená a volnou formou mapuje využití digitálních technologií ve sféře volného času. Nabízí respondentovi možnost, aby sám zvolil, jak vyjádří využití zařízení na bázi digitálních technologií ve sféře svého volného času. Drtivá většina respondentů uvedla, že ve sféře volného času využívá mobilní telefon a to s různými aplikacemi, jako například YouTube – aplikace na sdílení videí a hudby, WhatsApp – aplikace pro komunikaci formou krátkých psaných zpráv, různé formy her a hlavně aplikace umožňující přístup na sociální sítě – zejména Facebook a Twitter. Co do četnosti využití mobilního telefonu uvedla drtivá většina respondentů, že jej využívá takřka neustále a mobil je první věcí, na kterou se ráno po probuzení koukají a poslední věcí, kterou používají večer před spaním. Na druhém místě za mobilním telefonem je využití počítače v jeho různých formách, jako například tablet, notebook, laptop a jiné. Zde již časová dotace pro používání není tak výrazná a to zejména díky tomu, že moderní chytré mobilní telefony do určité míry suplují některé funkce počítače.

- **Položka č. 27** – formou volby jedné z uvedených PC her ověřuje, zda respondent uvedl pravdivě svůj vztah k PC hrám. Ze všech 170 vyplněných dotazníků nebyl žádný, který by neobsahoval alespoň jeden typ hry, který respondent občas hraje a řadí ji ke svým nejoblíbenějším. Tím se potvrzuje hodnota indexu u otázky č. 19.

Grafické znázornění struktury odpovědí není pro účely této práce nijak přínosné, a proto jej neuvádím.

- **Položka č. 28** - Zjišťuje míru osobní zkušenosti respondenta s marihuanou. Respondentům byla nabídnuta baterie čtyř možností, která nabízela varianty od nulové zkušenosti s marihuanou až po pravidelné kouření marihuany. Z výsledků je zřejmé, že výskyt zkušeností s marihuanou je nejčastější u žáků středních škol, kde jich dokonce 19% kouří občasně a 9,5% pravidelně. Skupina respondentů z řad studentů gymnázií uvádí nulovou zkušenost s marihuanou v 79,5%. Podrobněji v grafu níže:

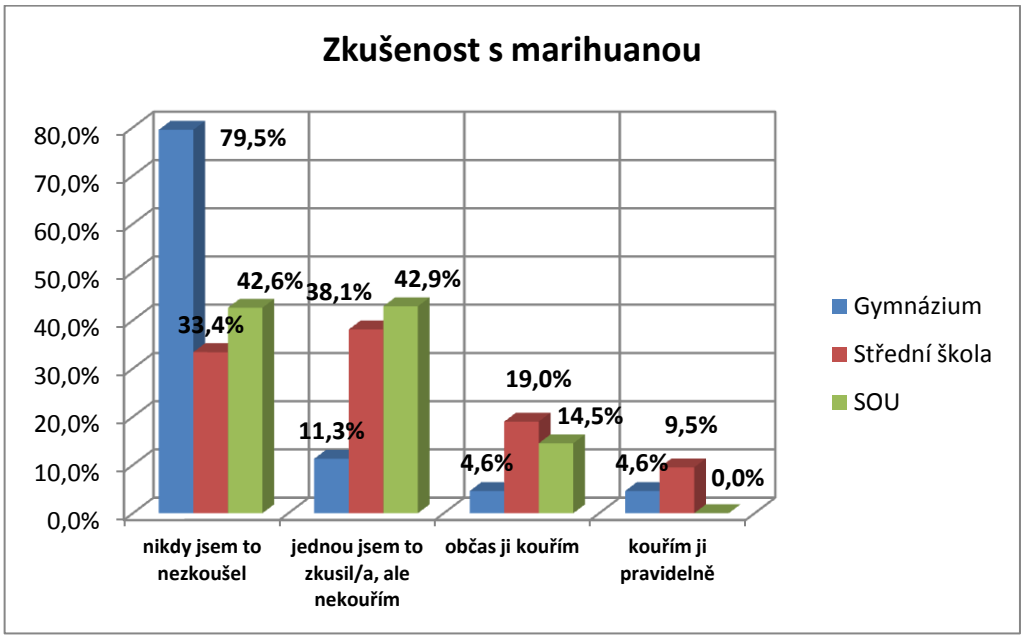

Graf č.35 – marihuana

Zajímavé byly okolnosti provázející kvantitativní výzkum při diskusi o položkách dotazníku. Právě u položky 28 většina respondentů uváděla, že marihuana není droga a vnímají jí obdobně jako cigarety. Tomu odpovídá téměř 10% skupina pravidelných uživatelů marihuany.

- **Položka č. 29** – otevřená otázka, která mapovala názor respondentů na to, zda je jejich náplň volného času nějak ovlivněna typem školy, kterou studují. Výsledky lze rozdělit do několika skupin: první skupina odpovědí byla vyjádřena jednoslovně buď „ne“, nebo „neovlivňuje“. Procentuálně vyjádřeno šlo o 42% ze všech odpovědí. Druhou skupinou byly odpovědi „ano“ a vyjadřující vztah navštěvované školy a oblasti volného času ve smyslu nedostatku volného času a tím omezená volnočasová činnost či

dokonce samotná volba volnočasové aktivity. Procentuálně šlo o 34%, což verifikovalo výsledky položky dotazníku č. 7, která mapovala subjektivní spokojenost s množstvím volného času, kde byl výsledek 35,6%. Třetí skupina odpovědí byla vyjádřena slovy: „**nevím**“, „**je mi to jedno**“ či symbolem otazníku. Šlo o 24% odpovědí. Žádný z dotazníků neobsahoval delší odpověď ve formě zamyšlení se, což mohlo být do určité míry dáno časovým limitem na vyplnění dotazníku.

4.7.3 Verifikace reálných hypotéz

- **Hypotéza H1:** *Žáci 3letých učebních oborů věnují ve srovnání s žáky gymnázií méně svého volného času četbě.* Pro účely verifikace této hypotézy byly v dotazníku určeny položky číslo 13, 14, 17 a 19.

Položka č. 13 mapuje, bez čeho si respondenti neumí představit trávení volného času a pro potřeby získání dat předkládá respondentům baterii možností a k nim připojitelnou škálu 1 až 4. V baterii možností je jednou z položek **kniha** a skupina respondentů z řad žáků učebních oborů uvádí **index 1,2**, zatímco skupina respondentů složená ze studentů gymnázií uvádí **index 1,6**. Výsledek z citované tabulky vypadá následovně:

	Gymnázium	Střední škola	Učiliště
bez knihy	**1,64**	**1,52**	**1,23**

Tabulka č.6- selektovaná z položky 13

Jeho znázornění ve formě grafu pak:

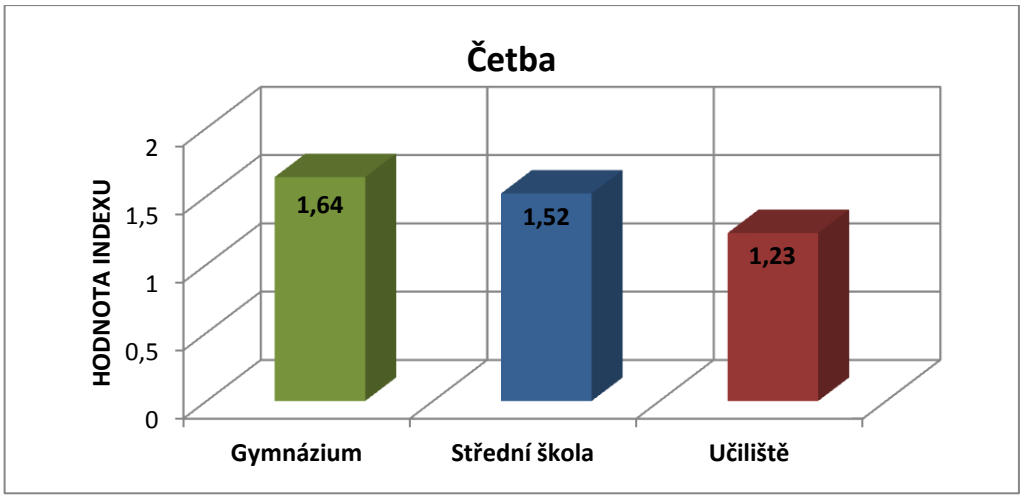

Graf č.36 – četba

Položka 14 mapuje aktivity stojící na hranici volného a vázaného času – při cestě do a ze školy. Stejně jako předchozí položka, i zde je respondentům nabídnuta baterie možností a k nim definovaná škála, tentokrát v rozmezí 1 až 3, kdy 1 = nikdy a 3 = pokaždé. Ze zjištěných výsledků vyplývá, že ani v tomto případě četba nezaujímá výraznou pozici v žebříčku volnočasových aktivit a v této položce u obou skupin respondentů vykazuje shodný **index 1,33**. Položka 17 mapuje skrytou formou, zda respondenti vůbec něco četli. Výsledky jsou o poznání optimističtější, ze skupiny studentů **gymnázií čte dokonce 77,3%**, ze skupiny žáků **učebních oborů jen 28,6%**. Střed zaujímá skupina studentů středních škol s hodnotou 52,4%.

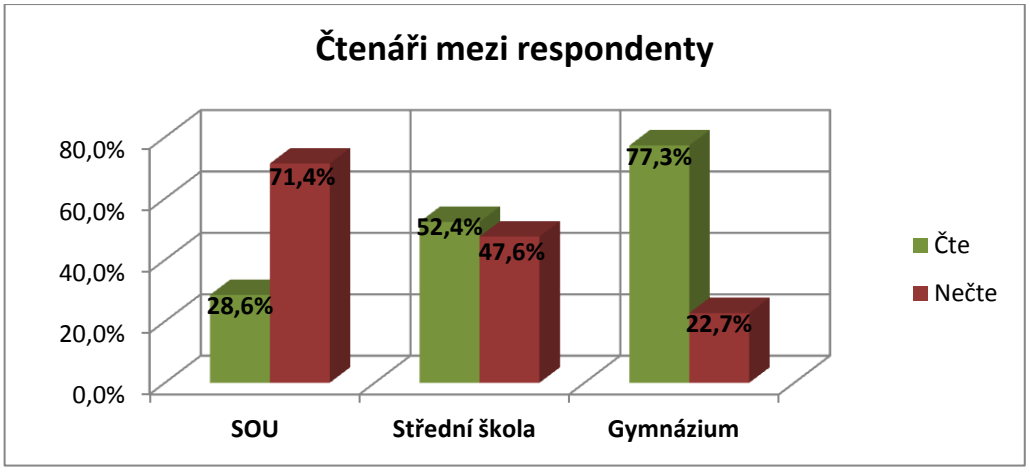

Graf č.37 – čtenáři

Položka č. 19 respondentům nabízí baterii volnočasových aktivit realizovaných doma a respondenti jim přiřazují číslo ze škály 1 až 5. Zde u položky četba uvedla skupina respondentů složená ze studentů gymnázií hodnotu přepočtenou na index 2,9 u četby časopisů a 4,1 u četby knih, zatímco skupina respondentů z řad žáků učebních oborů uvádí index 1,8 u četby časopisů a index 1,5 u četby knih. Více v grafu:

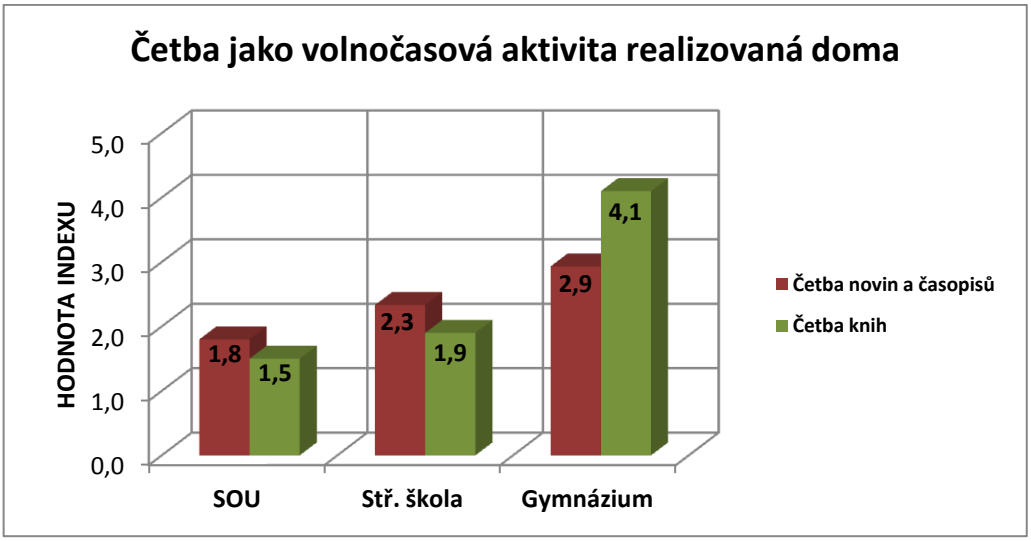

Graf č.38 – četba jako VČA z položky 19

Přestože četba, po léta okupující čelní příčky v žebříčcích volnočasových aktivit v současné době doznává dramatický propad v oblíbenosti u mladé generace, dá se na základě zjištěných hodnot konstatovat, že **hypotéza H1 se potvrdila**.

- **Hypotéza H2:** *Všechny tři skupiny respondentů budou vykazovat velké procento volnočasových aktivit spojených s využíváním digitálních technologií.* Pro účely verifikace této hypotézy byly v dotazníku určeny položky číslo 9, 13, 14, 19, 23 a 26. Položka č. 9 mapuje vlastnictví mobilního telefonu a v něm integrované připojení na síť internet, jako vstupní předpoklad pro využití digitálních technologií ve sféře volného, ale i vázaného času. Všech 100% respondentů uvedlo, že vlastní mobilní telefon, dále pak 82,4% z nich má prostřednictvím telefonu přístup k síti internet. Tím je splněn vstupní požadavek na možnost využití digitálních technologií ve sféře mimopracovního času. Položka č. 13 mapuje, bez čeho si respondenti neumí představit trávení volného času a pro potřeby získání dat předkládá respondentům baterii možností a k nim připojitelnou škálu 1 až 4. V baterii možností jsou položky: přístup na internet, mobilní telefon a televize. Hodnoty indexů u těchto položek jsou následující: přístup na **internet – index 2,76, mobilní telefon – index 3,38 a TV – index 2,29.** Z celé škály se jedná o položky s nejvyššími hodnotami indexů.

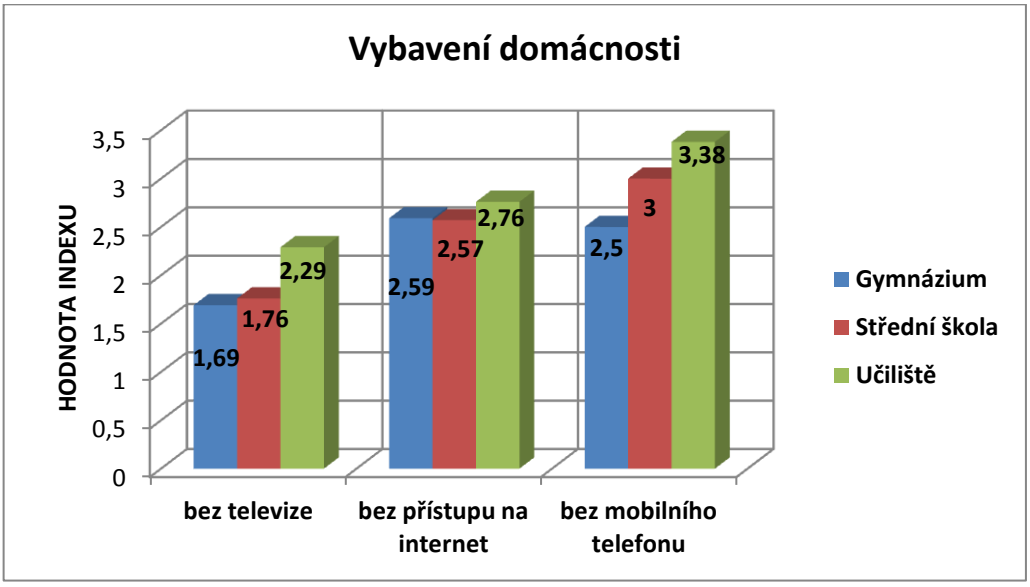

Graf č.39 – vybavení domácnosti

Položka č. 14 mapuje aktivity stojící na hranici volného a vázaného času – při cestě do a ze školy. Stejně jako předchozí položka, i zde je respondentům nabídnuta baterie možností a k nim definovaná škála, tentokrát v rozmezí 1 až 3, kdy 1 = nikdy a 3 = pokaždé. Mezi položkami, které mapují vztah digitálních technologií s volnočasovými

aktivitami lze najít položky: psaní zpráv v telefonu, surfování na internetu v mobilu, komunikace na sociálních sítích. Zjištěné hodnoty jsou pak následující: **psaní zpráv v telefonu – index 2,42, surfování na internetu v mobilu: index 2,08, komunikace na sociálních sítích: index 2,25.** S ohledem na skutečnost, že jde jen o tří-stupňovou škálu lze konstatovat, že tyto činnosti se vyskytují v intervalu „obvykle“ až „pravidelně“. U položky č. 19 najdeme volnočasové činnosti vykonávané v domácím prostředí a spojené s digitálními technologiemi a jim přiřazené indexy (nejvyšší dosažené v rámci skupin respondentů): sledování TV a DVD – 3,9 , komunikace přes mobil – 4,7 , práce s PC – 4,1 , počítačové hry – 3,4 , komunikace na sociálních sítích – 4,8. Položka č. 23 zkoumá dobu času stráveného denně na sociálních sítích. Zjištěné údaje ukazují, že všichni respondenti tráví denně na sociálních sítích v průměru 2 až 3 hodiny. Položka č. 26 se ptá otevřenou formou, jaké digitální technologie ve sféře volného času používají. Vede **mobilní telefon, následuje PC a TV.** S ohledem na zjištěné údaje lze konstatovat, že **hypotéza byla spolehlivě potvrzena**.

- **Hypotéza H3:** *Četnost výskytu aktivit závadových a uvozujících nežádoucí společenské jevy, jako jsou např.: „zkušenost s alkoholem“, „zkušenost s návykovými látkami a tabákem“ bude vyšší u žáků 3letých učebních oborů.* Pro účely verifikace této hypotézy byly v dotazníku určeny položky číslo 14, 19, 21, 25 a 28. Položka č. 14 mapuje aktivity stojící na hranici volného a vázaného času – při cestě do a ze školy. V souboru možností je uvedena také jedna položka související s nežádoucími společenskými jevy, a sice kouření. Zatímco **respondenti z řad studentů gymnázií uvádějí index 1 – tedy nikdo z nich v tomto čase nekouří, u žáků učebních oborů je index 2,1!** V rámci položky č. 19 lze vybrat činnost „večírky, mejdany“ a u ní je index následující: **gymnázia 1,5 , SOU 3,1.** Viz graf:

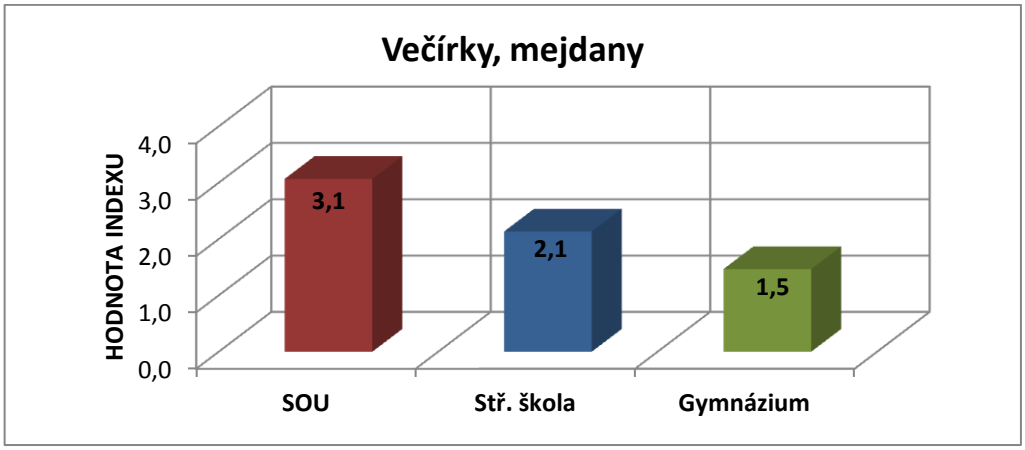

Graf č.40 – večírky, mejdany

Položka č. 21 mapuje míru osobní zkušenosti respondenta s **tabákovými výrobky**. Respondentům byla nabídnuta baterie čtyř možností, která nabízela varianty od nulové zkušenosti s kouřením až po pravidelné kouření. Z grafu uvedeného u vyhodnocení položky – viz. graf výše – sledujeme, že pravidelně kouří 57,1% žáků SOU, kdežto mezi studenty gymnázií není kuřák žádný. Tím je zároveň verifikována pravdivost odpovědí respondentů na otázku č. 14.

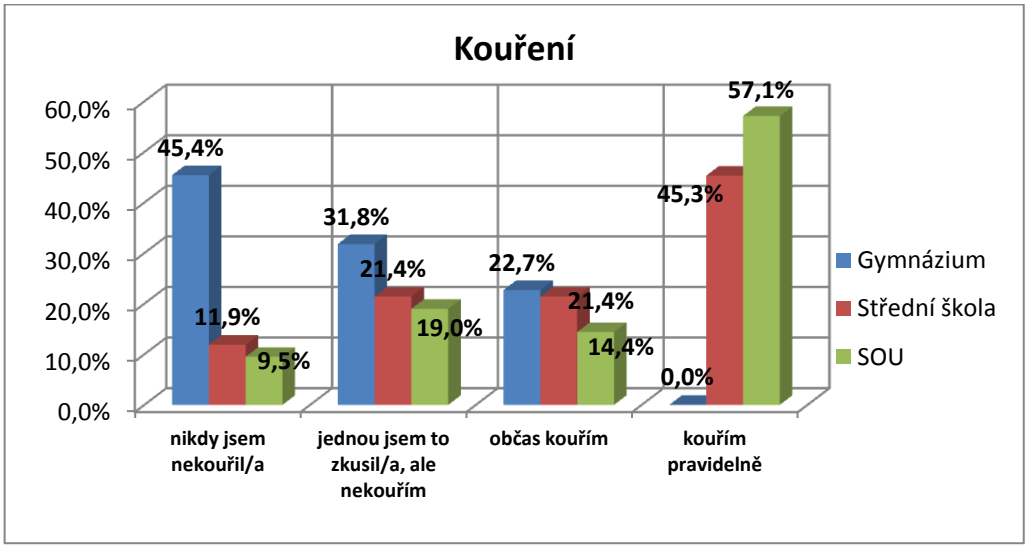

Graf č.41 – kouření

Položka č. 25 zjišťuje míru osobní zkušenosti respondenta s **požíváním alkoholu**. Respondentům byla opět nabídnuta baterie čtyř možností, která obsahovala varianty od nulové zkušenosti s alkoholem až po pravidelné pití alkoholu. Z výsledků je zřejmé, že výskyt zkušeností s alkoholem je nejčastější **u žáků učebních oborů, kde jich dokonce 36,6% pije pravidelně!** Příjemným zjištěním pak je skutečnost, že ze skupiny studentů gymnázií není nikdo pravidelným konzumentem alkoholu a **nulovou zkušenost uvedlo dokonce 43,2% studentů gymnázií.** Viz graf:

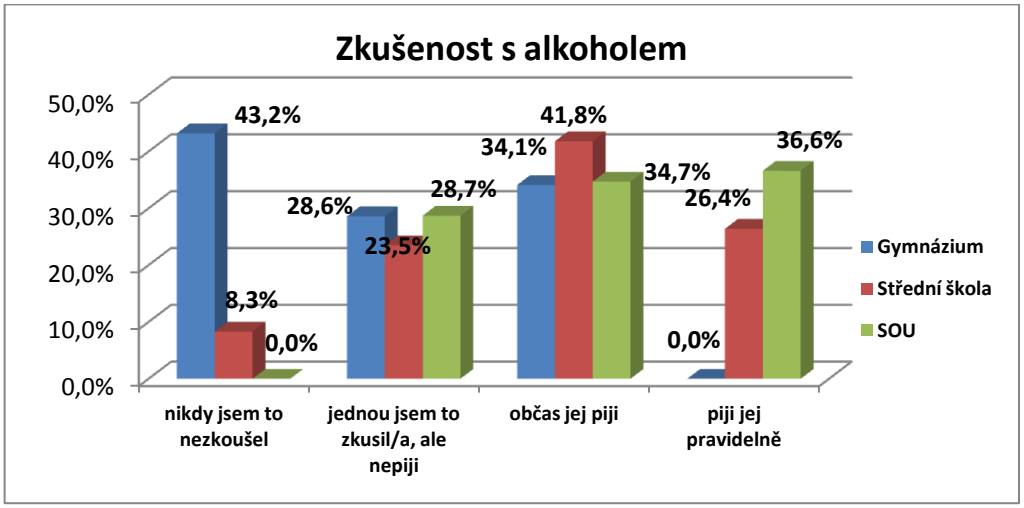

Graf č.42 – alkohol

Položka č. 28 zjišťuje míru osobní zkušenosti respondenta s **marihuanou**. Respondentům byla nabídnuta baterie čtyř možností, která nabízela varianty od nulové zkušenosti s marihuanou až po pravidelné kouření marihuany. Z výsledků je zřejmé, že výskyt zkušeností s marihuanou je nejčastější u žáků středních škol, kde jich dokonce 19% kouří občasně a 9,5% pravidelně. Skupina respondentů z řad studentů gymnázií uvádí nulovou zkušenost s marihuanou v 79,5%.

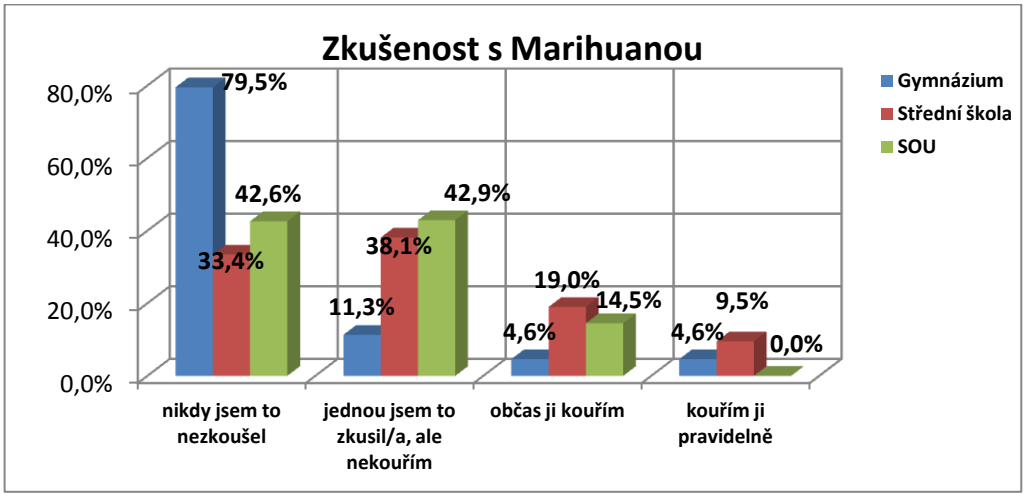

Graf č.43 – marihuana

S ohledem na zjištěné údaje je možné konstatovat, že **hypotéza byla potvrzena**.

4.9. Dílčí závěry z empirického šetření

Empirické šetření, ať již vstupní kvalitativní, tak následné kvantitativní, poukazuje na skutečnost, že sféra volného času u současné středoškolské mládeže není co do spektra aktivit ani jejich četnosti konstantní a že jedním z faktorů, který ovlivňuje náplň volného času mládeže je i typ školy, kterou mládež navštěvuje. Jistě – je možné hovořit o některých tendencích, které ovlivňují volný čas bez ohledu na jiné vlivy, tím máme na mysli zejména průnik zařízení (zejména komunikačních a multimediálních) na digitální bázi do této oblasti. S nimi je spojen jev, který lze považovat doslova za fenomén, a sice přítomnost na sociálních sítích. Ukazuje se, že současná středoškolská mládež tráví podstatnou část svého volného času právě v prostředí sociálních sítí. Dá se říci, že kdo v této věkové skupině nemá profil na některé z těchto sítí, ten jako by nebyl. Tak jak daly na počátku nové technologie možnost tomuto fenoménu vzniknout, tak se mu dnes přizpůsobují. Pro teenagera je zásadní, aby mohl být stále on-line, což pro něj předpokládá mít přístup na internet v mobilním telefonu. V tomto smyslu je to potvrzeno i výsledkem empirického průzkumu, kde mobil s připojením na internet

vykazuje přes 85% respondentů. Nabízí se otázka, jaký vliv má takový objem času strávený v imaginárním digitálním prostoru na socializaci jedince, zda vlastně nedochází k socializaci bez kontaktu se sociálním prostředím? Dalším zjištěním je skutečnost, že četba knih není na pozici uváděné ve výzkumech realizovaných Sakem, ale je výrazně níže, i když si uvědomujeme, že výzkum byl jinak založen. Kniha opravdu zažívá u mladé generace zásadní propad a je nahrazena sledováním filmů a zejména prohlížením internetu. Při hledání souvislostí s uvedenou pozicí četby v rámci empirického průzkumu bylo zjištěno, že velký vliv v této oblasti má rodič – tam kde je v průzkumu uvedeno, že rodič ve svém volném čase čte, čte většinou i dítě. Dále se ukazuje, že studenti gymnázií čtou ve srovnání s žáky učebních oborů výrazně více, jak se dalo předpokládat. Je to dáno jednak potřebou připravovat se na studium i z jiných pramenů než z učebnic, ale také tím, že gymnázium mnohem více realizuje harmonický rozvoj jedince, kdežto odborná učiliště v tomto smyslu na své žáky nepůsobí a věnují se spíše profesní přípravě. Zajímavým zjištěním je pak provázanost typu navštěvované školy s rodinným zázemím (detailně popsáno ve vyhodnocení otázky č. 2). Ukazuje se, že studenti gymnázií pocházejí většinou z úplných rodin, kdežto žáci učebních oborů jsou z nadpoloviční většiny z rodin neúplných, kde pozici rodiče zastává pouze jedna osoba. Další oblastí, kterou empirický výzkum mapoval, byla sféra volného času, která je organizována činností v některé ze zájmových organizací. Bylo zjištěno, že tento způsob trávení volného času preferují studenti gymnázií, kde jich takřka tři čtvrtiny uvádí členství v některé zájmové organizaci, u studentů středních škol je to necelá polovina a u žáků učebních oborů jde jen o necelou třetinu dotázaných. Novou položkou ve spektru volnočasových aktivit je nakupování, mládeží označované jako „šopování“. Na přítomnost této aktivity ve sféře volného času poukázal úvodní kvalitativní výzkum, a proto byla tato aktivita následně přidána i do baterie nabízených volnočasových aktivit realizovaných mimo domov. Zjištěné výsledky pak byly udivující. Opět se projevuje již dříve zřejmý trend růstu výskytu aktivity v závislosti na typu navštěvované školy, kde žáci učebních oborů dosahují indexu 3,6 (takřka jednou týdně); studenti středních škol index 2,6 (méně než jednou týdně, ale více než jednou měsíčně) a studenti gymnázií index 2,1. Další oblastí, kterou empirický průzkum mapoval, byl výskyt společensky nežádoucích jevů v oblasti volného času, jako je kouření tabákových výrobků, konzumace alkoholu a kouření marihuany. Zjištěné výsledky hovoří opět ve prospěch studentů gymnázií, kteří buď poukazují na jednorázovou zkušenost a další neopakování, nebo nulovou zkušenost. Oproti nim je

mezi žáky učebních oborů početná skupina pravidelných konzumentů jak tabáku a alkoholu, tak i marihuany.

ZÁVĚR:

Bakalářská práce se zabývala oblastí volného času současné středoškolské mládeže. V první fázi práce bylo pomocí analýzy odborné literatury zjištěno, jak důležitou a složitou oblastí lidského života je sféra volného času, čím vším je tato oblast ovlivněna a jak jí lze naplnit. Zároveň byla zkoumání podrobena i současná společnost, jakožto prostředí, v němž se volný čas odehrává a které jej svým působením formuje. Bylo konstatováno, že v současné době není oblast volného času mládeže pokryta uceleným a systematickým výzkumem, což se ve světle zjištěných aspektů volného času zdá být nešťastné a krátkozraké. Zejména není dostatečně zmapován vliv multimediálních zařízení a sociálních sítí na oblast volného času ve vztahu k socializaci mladého jedince. Následky těchto jevů mohou mít v budoucnu celospolečenský dopad, neboť právě vlivem multimediálních zařízení na digitálním principu dochází u současné mládeže k tomu, že proces socializace u ní probíhá bez kontaktu se skutečným sociálním prostředím.

Lze konstatovat, že cíl práce byl splněn. Výsledky zjištěné empirickým šetřením verifikovaly jak ústřední hypotézu práce, tak i všechny hypotézy reálné. Empirické šetření zahájil kvalitativní průzkum a to formou narativních rozhovorů s vybranými zástupci jednotlivých skupin respondentů, na jejichž základě byl následně sestaven dotazník pro kvantitativní průzkum. V kvantitativním průzkumu pak bylo zjištěno, že spektrum volnočasových aktivit se liší v návaznosti na typ navštěvované střední školy. Srovnáním výsledků zjištěných u skupiny respondentů z řad studentů gymnázií s výsledky získanými od žáků učebních oborů bylo zjištěno, že některé volnočasové aktivity jsou specifické jen určité skupině respondentů, jako například hra na hudební nástroj, která jako aktivita zcela schází u respondentů z učebních oborů. Oproti tomu se ukázalo, že některé tendence jsou napříč celým spektrem, jako nízké spojení volného času s kulturním vyžitím, či naopak masivní vliv sociálních sítí na celou současnou mládež. Nově zjištěnou volnočasovou aktivitou se ukázal tzv. „shopping“, tedy činnost spočívající v pobytu v obchodním centru, spojenou s nakupováním pro zábavu, nikoliv z potřeby, činnost dříve vyhrazená spíše dospělým, finančně zajištěným osobám. V průzkumu však tato aktivita zaujala místo ve spektru volnočasových aktivit napříč celou skupinou respondentů, byť s odlišnou četností výskytu. Zajímavým a do jisté míry

i nečekaným zjištěním byla skutečnost, že studenti jednotlivých typů škol vykazují i podobné tendence v typu rodiny co do její úplnosti. V empirické části zabývající se kvantitativním sběrem dat se dále ukázalo, že nelze ke skupině respondentů přistupovat paušálně, ale bude vhodnější dotazníky upravovat pro konkrétní skupinu respondentů. Důvodem je skutečnost, že respondenti z řad žáků učebních oborů měli výrazné problémy s vyplňováním těch položek, kde bylo nutno vybrat jednu z nabízených variant četnosti výskytu a tu posléze přiřadit k dané aktivitě. Dalším zjištěním byla skutečnost, že respondenti napříč celou skupinou nevyužívají otevřené otázky očekávaným způsobem, ale vyjadřují se velmi stručně, způsobem připomínajícím krátké textové zprávy. Už to lze považovat za signál, že proces rozvoje osobnosti je u současné mladé generace ovlivněn jednak absencí četby jako volnočasové aktivity a s tím spojené nízké schopnosti psaného projevu, jednak i vlivem moderních komunikačních technologií, které psaný projev transformují do limitního rozsahu běžného pro textové zprávy, často doplněné o piktogramy, či tzv. „emotikony“, nahrazující či formující obsah sdělení. Lze se domnívat, že vlivem proměny společnosti, o níž je v teoretické části práce hovořeno jako o společnosti postmoderní či informační, dochází ke zrodu zcela nové generace mládeže a zjištěné informace z empirického průzkumu tyto domněnky potvrzují. Zjištěné skutečnosti ukazují na to, že vlivem digitalizování současné společnosti a vytváření nových dimenzí prostoru, kde může člověk trávit svůj čas, bude vhodné a přínosné zaměřit další výzkum na vliv těchto virtuálních sociálních prostorů na socializaci jedince. V této souvislosti se nabízí otázka, zda tzv. nízkoprahová zařízení pro trávení volného času nepřestávají pomalu plnit svou funkci, jestliže současná (a dá se předpokládat, že i budoucí) generace mládeže volí pro trávení svého volného času čím dál tím více virtuální prostředí, namísto reálného.

Závěrem lze konstatovat, že sféra volného času současné mládeže představuje s ohledem na aktuální proměnu společnosti novou a dosud nedostatečně probádanou oblast, která krom nezpochybnitelných přínosů představuje i zcela nová rizika, jejichž dopad na mladou generaci je dnes jen velmi obtížně definovatelný. Jednou z možností, jak tato rizika eliminovat může být například realizace rozsáhlého a uceleného výzkumu této oblasti a hledání nových cest.

Seznam použité literatury:

BAUMAN, Z. Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo. 1. VYD. Bratislava: Kaligram, 2000.123 S. ISBN 80-7149-335-X

BECK, U. Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně. 1. vyd. Praha: SLON, 2004. 431 S. ISBN 80-86429-32-6

ČERMÁKOVÁ, Marie et al. *Proměny současné české rodiny: (rodina-gender-stratifikace)*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 170 s. Studie; sv. 28. ISBN 80-85850-93-1.

ČINČERA, Jan. *Práce s hrou: pro profesionály*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 115 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1974-0.

FILIPCOVÁ, Blanka a kol. *Volný čas a kultura v průmyslovém městě: současnost a perspektivy*. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1974. 124, [1] s.

GAVORA, Peter. *Výzkumné metody v pedagogice: příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. Překlad Vladimír Jůva. Brno: Paido, 1996. 130 s. ISBN 80-85931-15-X.

HÁJEK, Bedřich et al. *Děti, vedoucí, volný čas*. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT, 2004. 120 s. ISBN 80-86784-06-1.

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 173 s. ISBN 80-7178-927-5.

JANIŠ, Kamil. *Úvod do problematiky volného času*. Vyd. 1. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, Ústav pedagogických a psychologických věd, 2009. 61 s. ISBN 978-80-7248-530-7.

JEDLIČKA, Richard a KOŤA, Jaroslav. *Aktuální problémy výchovy: analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 169 s. ISBN 80-7184-555-8.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

KRAUS, Blahoslav et al. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006. 156 s. ISBN 80-7315-125-1.

MALACH, Josef. *Teorie a metodika výchovy*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2004. 169 s. Studijní opora pro kombinovaná studia. Informační technologie ve vzdělávání. ISBN 80-7042-374-9.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. 143 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-325-3.

MATOUŠEK, Oldřich a MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

MATOUŠEK, Oldřich a KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2003. 340 s. ISBN 80-7178-771-X.

NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2002. 119 s. ISBN 80-7315-012-3.

OPASCHOWSKI, Horst W. *Einführung in die Freizeitwissenschaft*. 5. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008. 344 s. ISBN 978-3-531-16169-3.

PÁCL, Pavel. *Ke kořenům evropského myšlení o volném čase*. Brno: [s.n.], 1991. 21 s.

PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2014. 145 s. ISBN 978-80-7290-666-6.

PÁVKOVÁ, Jiřina et al. *Pedagogika volného času: [teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času]*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2008. 221 s. ISBN 978-80-7367-423-6.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Karolinum, 1998. 270 s. ISBN 80-7184-569-8.

PŘADKA, Milan. *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 93 s. ISBN 80-210-2033-4.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie]: přepracované vydání*. 3. vyd. Praha: Portál, 2014. 390 s. ISBN 978-80-262-0772-6.

SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Petrklíč, 2004. 291 s. ISBN 80-7229-042-8.

SAK, Petr. *Sociální vývoj mládeže*. 1. vyd. Praha: SPN, 1985. 105 s. Pedagogické studie.

SAK, Petr a KOLESÁROVÁ, Karolína. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda Servis, 2004. 240 s. ISBN 80-86320-33-2.

SEMRÁD, Jiří. Hodnoty a výchova. In: Pedagogica Actualis: Hodnoty a hodnotová orientácia v procese výchovy a vzdelávania. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2013. 117 s. ISBN 978-80-8105-517-1.

SKALKOVÁ, Jarmila. K některým aktuálním problémům všeobecného vzdělání v kontextu učící se a globalizující se společnosti. Pedagogická orientace, 2006, s. 2-17. ISSN 1211-4669.

SLEPIČKOVÁ, Irena. *Sport a volný čas: vybrané kapitoly*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 115 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-1039-6.

SPOUSTA, Vladimír aj. *Teoretické základy výchovy ve volném čase: úvod do studia pedagogiky volného času*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1994. 183 s. ISBN 80-210-1007-X.

SPOUSTA, Vladimír et al. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 37 s., [3] s. ISBN 80-210-1274-9.

SPOUSTA, Vladimír et al. *Metody a formy výchovy ve volném čase: kultura a umění ve výchově*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1996. 81 s. ISBN 80-210-1275-7.

ŠVIGOVÁ, M.: Volný čas a my. PRAHA: Svobodné slovo, 1967. ISBN 32-013-67.

UČENÍ JE SKRYTÉ BOHATSTVÍ. Zpráva mezinárodní komise Unesco Vzdělání pro 21. století. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav výzkumu a rozvoje školství, 1997.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

VÁŽANSKÝ, Mojmír. *Volný čas a pedagogika zážitku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1992. 64 s. ISBN 80-210-0428-2.

VÁŽANSKÝ, Mojmír. *Volný čas a pedagogika zážitku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1992. 64 s. ISBN 80-210-0428-2.

ZICH, František. *Co s volným časem?*. 1. vyd. Praha: Pressfoto, 1978. 166, [2] s. Odpovědi; Sv. 14.

Seznam příloh: strana:

1. Dotazník pro studenty I
2. Grafické vyjádření některých položek dotazníku VI
3. Zdrojové tabulky – ukázky VII

Příloha č. 1 – dotazník

Milí studenti,

rád bych vás požádal o spolupráci na mé bakalářské práci, která se zabývá volným časem středoškolské mládeže. V rukou právě držíte dotazník, který sbírá data v rámci empirického šetření. Tento dotazník je anonymní, proto se nemusíte bát odpovídat pravdivě, neboť získaná data budou použita pouze pro účely mojí bakalářské práce. Jeho vyplnění vám nezabere mnoho času, u většiny otázek pouze zaškrtnete křížek u té odpovědi, která bude vám nejbližší, u dvou vložených tabulek doplníte hodnoty podle návodu a pouze u poslední otázky můžete dát průchod svým myšlenkám a rozepsat se.

Předem vám děkuji za váš čas a ochotu. Karel Honal, student 3. ročníku ČVUT.

……

1. **Jsem**: □ MUŽ □ ŽENA **a je mi** *(zakroužkuj)* 15……16……17……**let**

2. **Studuji**: □ SOU □ SŠ □ Gymnázium

3. **Žiji společně s**: □ oběma rodiči □ jedním z rodičů □ jinak……

4. **V domácnosti máme**: *(zaškrtni klidně více možností, podle skutečnosti…)*
   □ Tv + přehrávač na DVD □ Počítač nebo notebook, tablet
   □ Připojení na internet

5. **Moji rodiče ve svém volném čase <u>nejčastěji</u>**:
   (vyber max. 3 možnosti, kterým se rodič/e věnují nejvíce…)
   □ odpočívají nebo spí □ koukají na TV
   □ využívají počítač a internet □ jezdí na výlety
   □ sportují □ čtou knihy
   □ chodí do kina nebo divadla □ nemají žádný volný čas
   □ nevím, co dělají…. □ jiná činnost:……

6. **Ve všední den mám průměrně volného času**:
   (čas, kdy se nemusíš věnovat svým povinnostem…)
   □ více než 5 hodin □ 3 – 5 hodin
   □ 1 – 2 hodiny □ méně než jednu hodinu
   □ nemám žádný volný čas

7. **Na všechny své zájmy, koníčky a aktivity mám**:
   □ dostatek volného času □ nedostatek volného času

8. *(zaškrtni jednu z možností, aby věta byla pravdivá…)*
   Moji rodiče se □ *zajímají* □ *nezajímají* **o to, kde, s kým a jak trávím svůj volný čas.**

9. Vlastním mobilní telefon

□ bez přístupu na internet □ s přístupem na internet

□ nevlastním mobilní telefon

10. **Ve svém volném čase věnuji přípravě do školy a studiu <u>v průměru</u>**:

□ max. 1 hodinu denně □ více než jednu hodinu denně

□ žádný čas

11. **Moje představa o smyslu a náplni mého volného času je**:

(zaškrtni klidně více možností, podle skutečnosti…)

□ věnovat se koníčkům a zálibám □ odpočívat a lenošit

□ mít možnost kulturního vyžití □ sportovat

□ setkávat se s přáteli □ cestovat

12. *(zaškrtni jednu z možností, aby věta byla pravdivá…)*

□ Jsem □ Nejsem **členem nějaké party, nebo jiné <u>neformální</u> skupiny.**

13. **Volné odpoledne nebo volný víkend si neumím představit bez…**:

(doplň číslo podle klíče: 1 – nechybělo by mi, 2 – občas by mi chybělo, 3 – citelně by mi chybělo, 4 – zcela zásadně by mi chybělo)

(<u>nápověda:</u> jestliže si volné odpoledne neumíš představit bez TV, doplň vedle kolonky „televize" číslo 4,atd…)

rodiny		odpočinku	
knihy		poslechu hudby	
přístupu na internet		mobilního telefonu	
přátel		televize	
pohybu ve formě sportu		jiná odpověď	

14. Při cestě do školy a ze školy se nejčastěji věnuji:

*(doplň číslo podle klíče: **1**- této činnosti se nevěnuji; **2**- této činnosti se **občas** věnuji; **3**- této činnosti se **pravidelně** věnuji)*

povídání s přáteli		četbě knížky či časopisu	
dokončuji přípravu do školy		telefonování a psaní zpráv	
zapálím si cigaretu		surfování na netu v mobilu	
poslouchám hudbu		komunikace na soc. sítích	
jiná činnost - jaká		ničemu	

15. Jsi členem nějaké zájmové organizace (např.: Skaut, hudební skupina, sportovní oddíl, …)?

□ Ne, nejsem □ Ano, jsem

16. Hraješ na nějaký hudební nástroj?

□ Ne, nehraji □ Ano, hraji na……

17. Tvoje oblíbená kniha (a autor) se jmenuje:.....

18. Kdybych byl pánem <u>veškerého</u> svého času, věnoval bych se zejména:

.....

.....

.....

19. V následující tabulce jsou uvedeny volnočasové aktivity vykonávané DOMA. Podle následujícího klíče doplň ke každé činnosti číslici, která vyjadřuje, jak často se té které činnosti věnuješ:

1- této činnosti se nevěnuji; **2**- méně často než jednou měsíčně; **3**- méně často než jednou týdně; **4**- alespoň jednou týdně; **5**- každý den, jen výjimečně tuto činnost nedělám
(nápověda: pokud tedy sleduješ TV každý den, přiřaď vedle ní 5, atd…).

Volnočasové aktivity realizované doma	Četnost
Sledování televize, filmů na DVD,	
Poslech rádia, CD, MP3, atd..	
Povídání si s přáteli, známými	
Komunikace s přáteli přes mobil (volání, sms, Whatsap,)	
Četba novin a časopisů	
Domácí práce (např. úklid, vaření, pomoc rodičům,..)	
Odpočinek, nicnedělání, ležení	
Práce s PC, notebookem (vše krom her a komunikace)	
Počítačové hry (včetně herních konzolí)	
Komunikace na soc. sítích (např. facebook, atd..)	
Četba knih	
Studium a příprava na školu	
Večírky, mejdany	
Chov zvířat	
Mimoškolní vzdělávání (např. jazykové kurzy)	
Ruční práce nebo kutilství (např. modelářství,…)	
Výtvarná, hudební a dramatická činnost	
Individuální duchovní aktivity, meditace	
Sběratelství	
Jiná aktivita - uveďte…….	

20. Máš svůj profil na některé ze sociálních sítí? (např. Facebook, Twitter, …)

□ Ano, mám □ Ne, nemám

21. Moje zkušenost s kouřením tabákových výrobků je:

□ Nikdy jsem to nezkoušel/a □ Jednou jsem to zkusil/a, ale nekouřím

□ Občas kouřím (diskotéky, oslavy, mejdany □ Kouřím pravidelně

22. Když chci něco (nedůležitého) sdělit kamarádovi nebo někomu z rodiny a on momentálně není v mé blízkosti:

□ Pošlu mu SMS, nebo zprávu na WhatsApp □ Napíši mu na Facebook, Twitter…

□ Zatelefonuji mu □ Počkám, až se uvidíme osobně

23. Kolik času denně trávíš na sociálních sítích (např. Facebook, Twitter, atd.)

□ Vůbec žádná čas □ 2 až 3 hodiny denně

□ Maximálně hodinu denně □ Více než 3 hodiny denně

24. V následující tabulce jsou uvedeny volnočasové aktivity vykonávané VENKU. Podle následujícího klíče doplň ke každé činnosti číslici, která vyjadřuje, jak často se té které činnosti věnuješ:

1- této činnosti se nevěnuji; **2**- méně často než jednou měsíčně; **3**- méně často než jednou týdně; **4**- alespoň jednou týdně; **5**- každý den, jen výjimečně tuto činnost nedělám

(nápověda: pokud tedy sportuješ každý den, přiřaď k tomu č. 5, atd).

Volnočasové aktivity realizované mimo domov - venku	**Četnost**
Setkávání se s přáteli, známými, s partou	
Schůzka s partnerem	
Procházky, toulání se	
Návštěva kaváren, restaurací, hospod	
Aktivní sportování	
Návštěva kina	
Turistika, výlety do přírody, chalupaření	
Návštěva diskoték, tanečních zábav, párty	
Práce na zahradě	
Brigáda	
Hudební a dramatická činnost	
Návštěva sportovních utkání	
Nakupování	
Návštěva divadla, výstavy, muzea	
Zájmové kroužky (Skaut, Junák, jiné…)	
Návštěva koncertů populární hudby	
Individuální duchovní aktivity, meditace	
Návštěva koncertů vážné hudby	
Veřejná prospěšná a politická činnost	
Jiná aktivita - uveďte……..	

25. Moje zkušenost s alkoholem je:

□ Nikdy jsem to nezkoušel/a
□ Jednou jsem to zkusil/a, ale nepiji jej
□ Občas jej piji (diskotéky, oslavy, mejdany)
□ Piji jej pravidelně

26. Ve svém volném čase využívám dig. technologie (PC, internet, mobilní telefon s aplikacemi, atd..):

□ Uveď které a jak často

……
……..
……
……
……
……
…….

27. Mezi mé oblíbené PC hry (včetně her pro herní konzole), patří:

□ Akční *(např.: Assassin´s Creed, World of Tanks,…)*
□ Simulátory *(např.: Need for Speed,…)*
□ Strategické *(např.: The Sims 4, Might and Magic,..)*
□ Jiné…….……
……..

28. Moje zkušenost s marihuanou je:

□ Nikdy jsem to nezkoušel/a
□ Jednou jsem to zkusil/a, ale nekouřím
□ Občas kouřím (diskotéky, oslavy, mejdany)
□ Kouřím pravidelně

29. Ovlivňuje střední škola, kterou navštěvuješ, nějak způsob, jakým trávíš svůj volný čas?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Příloha č. 2 – grafy

- Grafické znázornění zjištěných výsledků z dotazníku u položky č. **1**:

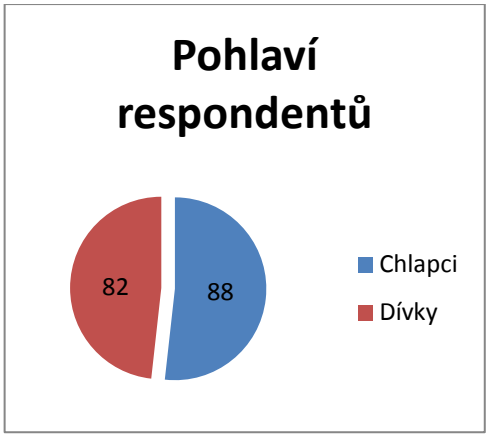

Graf č.1 – pohlaví respondentů

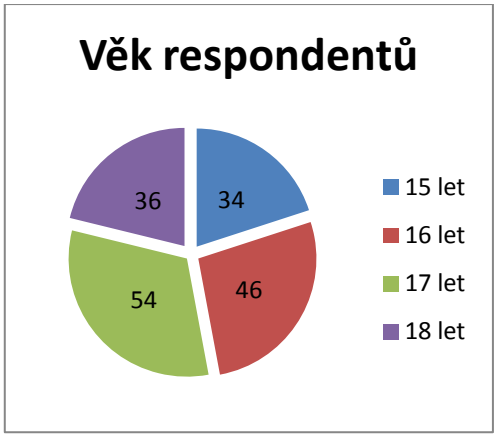

Graf č.2 – věk respondentů

- Grafické znázornění zjištěných výsledků z dotazníku u položky č. **3**

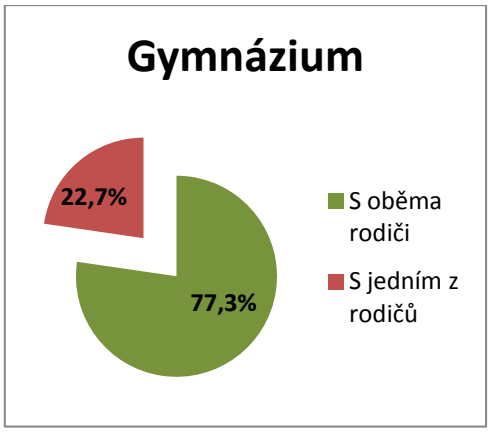

Graf č.5 – rodina u gymnazistů

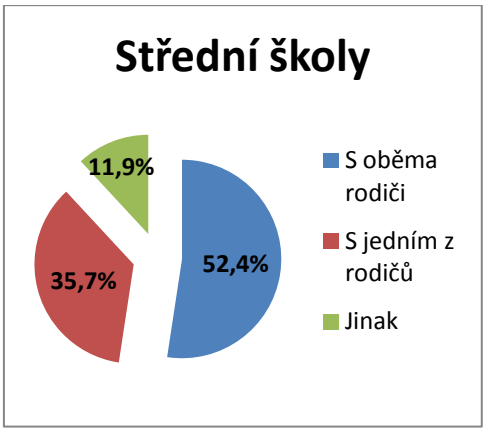

Graf č.6 – rodina u žáků středních škol

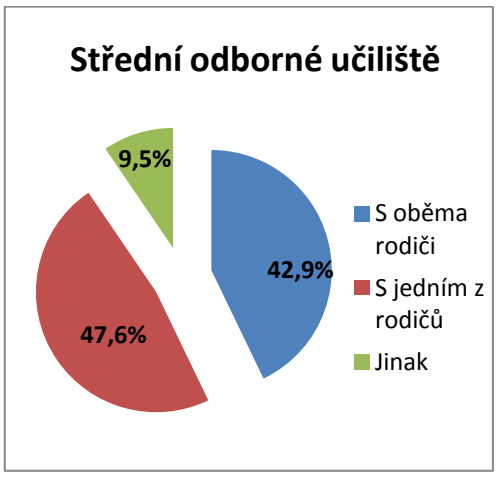

Graf č.7 – rodina u žáků učebních oborů

Příloha č. 3 – zdrojové tabulky - ukázky

- zdrojová tabulka k položce dotazníku č. 10

Žádný čas	Gymnázium	0,0%
	Střední škola	9,5%
	SOU	19,6%
Nepravidelně, většinou před zkouškou	Gymnázium	50,0%
	Střední škola	45,2%
	SOU	47,6%
Max. 1 hodinu denně	Gymnázium	15,9%
	Střední škola	31,0%
	SOU	19,0%
Více než 1 hodinu	Gymnázium	34,1%
	Střední škola	14,3%
	SOU	13,8%

- zdrojová tabulka k položce dotazníku č. 11

	Gymnázium	Stř. škola	SOU
kulturního vyžití	80%	79%	86%
cestovat	61%	79%	76%
sportovat	32%	64%	57%
odpočívat a lenošit	34%	52%	52%
setkávat se s přáteli	21%	33%	24%
koníčkům a zálibám	14%	21%	62%

- zdrojová tabulka k položce dotazníku č. 23

	SOU	Střední škola	Gymnázium
žádný čas	0,0%	0,0%	8,4%
max. 1 hodinu denně	17,3%	21,6%	44,9%
2 - 3 hodiny denně	35,1%	53,8%	31,8%
více než 3 hodiny denně	47,6%	24,6%	14,9%